

ПРОСВЈЕТА

ЛИСТ ЗА ЦРКВУ И ШКОЛУ

УРЕЂУЈЕ КАНЦЕЛАРИЈА МИНИСТАРСТВА ПРОСВЈЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА.

СВЕСКА

IV.

Издази половином свакога мјесеца у свескама — Цијена је у Црној Гори фор. 2, а изван ње фор. 3. — Рукописи се не враћају, а претплате се шаљу администрацији, а сва писма и новине у замјену шаљу се уредништву на Цетиње. Писма пак треба дабуду франкирана и власторучнијем потписом утврђена ради знања од кога долазе, ма и не било потписа на дописима. — Претплаћује се на годину.

ГОДИНА

X.

КРАТКИ УСТАВ

или

ЦРКВЕНО ПРАВИЛО

ЗА УЧЕНИКЕ

БОГОСЛОВСКО-УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ.

BIBLIOTEKAME

CRNEGORIE BUDVE

— CRNOJEVIĆ

ГЛАВА ТРЕЋА.

О Полуноћници.

П. У које се доба свршава полуноћница?

Од. Судаћи по самоме називу овога богослужења имало би се оно свршавати у поноћи; али се оно тако не практикује, него се обично свршава у јутро прије јутрење.

П. Свршава ли се полуноћница вазда једнијем поретком?

Од. Не свршава вазда једнијем поретком, него је према данима уставом одређено, да се свршава на четири начина, и то: свакидашња (простодневна), суботна, недјељна и пасхална полуноћница.

О свакидашњој полуноћници.

П. Кажи, како се свршава свакидашња полуноћница?

Од. Почетак свакидашње полуноћнице једнак је, као год што је казато при почетку повечерија, и то: пошто свештеник рече: *Благословенъ Богъ нашъ — читач — слава тебѣ*

Боже нашъ, слава тебъ. Царю небесный, трисвятое, отче нашъ. Иза возгласа Господи помилѣи 3. слава и нынѣ: приидите поклонимся 3. псалом 50 помилѣи мя Боже. Катизма 17. Вѣрѣю во единого Бога: Трисвятое, отче нашъ; тропари: се женихъ; слава: день онъ; и нынѣ: богородичан тебе необоримѣю; Господи помилѣи 40. Иже на всякое время; Господи помилѣи 3; слава, и нынѣ; честнѣйшѣю; именовъ господнимъ; свештеник: Боже ущедрѣ ны. (Ако је велики пост, молитва св. Јефрема с поклонима, а и наче у друго вријеме) молитва Владико Боже отче вседержителю, (а молитва св. Јефрема кад није велики пост изоставља се). Молитве: Господи вседержителю, Боже силъ и друга: Тя благословимъ вышній Боже. (Ове двије молитве читају се од 22 септембра до Цвијети, а иначе изостављају се). Приидите поклонимся 3. Возведохъ очи мои; се нынѣ благословите; слава и нынѣ; трисвятое, отче нашъ, по возгласу тропари: Помяни Господи; Глубиною мудрости; слава; Со святыми; и нынѣ; богородичан Блажимъ тя; Господи помилѣи 12. и молитва помяни Господи; Преславная приснодѣво; упованіе мое отецъ; слава и нынѣ; Господи помилѣи 3. благослови. И свештеник чита отпуе: Христос истинный Богъ нашъ. Свештеник говори јектенију: Помолимся; певци поју Господи помилѣи. И свештеник: молитвами святыхъ отецъ нашихъ. Аминь.

НACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ
В олуноћници суботной.

II. Како се свршава полуноћница суботна?

Од. Полуноћница суботна доста је слична полуноћници свакидашњој. Почетак јој је сасвијем једнак са почетком полуноћнице свакидашње. И на овој као на свакидашњој чита се: приидите поклонимся 3., псалом 50. помилѣи мя Боже. Но мјесто 17 чита се 9 катизма. Иза катизме чита се символъ вѣры; трисвятое, отче нашъ и тропари: Несозданое естество; слава, Вышнія силы; и нынѣ, отъ одра и сна; Господи помилѣи 40. Иже на всякое время; Господи помилѣи 3., слава и нынѣ; честнѣйшѣю; именовъ Господнимъ; свештеник: Боже ущедрѣ ны; Владико Боже отче: и молитва Величая величаю тя; приидите поклонимся 3. Возведохъ очи мои; Се нынѣ благословите; слава и нынѣ, трисвятое и тропари: Помяни Господи; Глубиною мудрости; слава, со святыми; и нынѣ. Блажимъ тя; Господи помилѣи 12.; помяни Господи въ надежди воскресенія. Све друго сљедује исто онако, као што је казано за свакидашњу полуноћницу.

празнични дави вијесу сви једнаки, него има већијех и мањијех, по томе и празничне јутрење различите су.

П. Колико има начина јутрење?

Од. Три су различита начина, којима се јутрења свршава, и то: 1) јутрења свакидашна; 2) јутрења са великим славословијем, и 3) јутрења са полијелејем и јевангелијем.

О свакидашњој јутрењи.

П. Како се обавља свакидашња јутрења?

Од. Свакидашња јутрења обавља се овако: послѣје свршене полуноћнице свештеник уђе у олтар, отвори завјесу, узме кадионицу, изговори молитву кадила и благослови кадило, и кадећи свету трпезу говори: Благословен Богъ нашъ; читач: аминъ. Свештеник окади св. трпезу у накрет, проскомидију, олтар, излази сјеверним дверима и окади престолне иконе и цио храм. За ово вријеме читач чита: Придите поклонимся 3., псалом 19. Услышитъ тя Господь: и 20. Господи силою твоєю; слава, и нывѣ; трисвятое. По возгласу тропари: Спаси Господи люди твоя; слава; Вознесиися на крестъ; и нывѣ; Предстателство страшноє. Свештеник испред св. трапезе говори јектенију: Помилуй насъ Боже, и т. д. Возгласъ: Яко милостивъ и человеконѣмецъ, О рјевци: аминъ — именовъ господнимъ; свештеник пред светом трпезом стојећи говори: слава святаѣ единосущнаѣ, животворящей и нераздѣльнаѣ Троицаѣ; рјевци: аминъ. И читач говори: Слава во вышнихъ Богу 3, и Господи устнѣ мои отверзеша 2, и чита шестопсалмије. Кад ишчита три прва псалма, говори слава, и нывѣ, аллилѣа 3. слава тебѣ Боже. Ово понови у три пут; и Господи помилуй 3. слава и нывѣ, и настави читати три потоња псалма. Чим читач почне читати шестопсалмије, свештеник пред св. трпезом у себи почне читати у службенику налазеће се јутрење молитве. Кад читач доврши три прва псалма и настави читати потоња три, онда свештеник изађе на сјеверна врата имајући на себи епитрахиль, па пред царским дверима стојећи продужи читање јутрењих молитава. Послије шестопсалмија свештеник говори велику јектенију: Миромъ Господу помолимся; рјевци: Господи помилуй. Послије возгласа говори свештеник: Богъ Господь са стиховима: Исповѣдайтеся Господеви; Обышедше обыдоша мя; не умру но живѣ буду; и камень егоже: и рјевци поју 4 пута: Богъ Господь: по гласу тропара светога, затим поју тропар светоме из Минеја 2. слава, и нывѣ

богородичан по гласу тропара. Ако има 2. света, поје се први тропар светога два пута; слава, тропар другога светога, и њињъ богородичан по гласу тропара другог светог, или (ако је сриједа или петак) Крстобогородичан. Кад се у седмичне дане случи празник, који има бденије или полилеј или велико словословије, поје се вазда богородичан воскресан по гласу тропара светог, а тако исто воскресан богородичан поје се вазда и у суботу, и то, као што је казато по гласу светог из минеја, па и ако не би био већи празник.

Ако у минеју не би било тропара, онда се узме опћи тропар.

Послије богородична читач говори: Господи помилѡи 3. слава, и њињъ и настави читати редовну катизму. Иза катизме говори слава, и њињъ, аллилѡи 3, слава тебѡ Боже; ово понови три пута. Затим Господи помилѡи и настави читати (или појати) сједалне из октоиха који су на реду. Слава, и њињъ богородичан. Ако је прости дан, послије катизама свештеник не говори мале јектеније. Ако ли је празник, предпразнство, попразнство, недјеља или субота, онда у те дане иза стихословија говоре се мале јектеније. У овоме случају (ако је празник у који дан преко седмице) сједални се читају из Минеја; а у недјељу из Октоиха. У прости дане преко седмице, кад није празник, сједални се вазда читају из Октоиха. Иза потоњегѡ богородична читач говори: Господи помилѡи 3., слава, и њињъ псалом 50-ти Помилѡи мя Боже:

Затим читају се канони и то три канона: два из Октоиха, а трећи из Минеја. Прва пјесма првог канона чита се из Октоиха са ирмосомъ на 6. Други канон исто из Октоиха без ирмоса на 4.; Из Минеја светоме на 4. тако, да сви изнесу на 14.

Овако се свршава и трећа пјесма са ирмосом из Минеје, који се отпоје. Иза овога свештеник говори малу јектенију. Послије возгласа читају се сједални из минеја; слава, и њињъ богородичан или у сриједу и петак крстобогородичан. По 6. пјесми отпоје се ирмос исто из минеја и свештеник говори малу јектенију. Кондак и икос из минеја.

У недјељне и прости дане преко седмице почиње се канон читати прије из октоиха, па послије из минеја, а у суботу читање канона почиње прије из минеја. Послије 8. пјесме на ирмосу које се поје: Хвалимъ благословимъ; свештеник говори: Богородицу и матеръ свѡта: пјевци поју: Величитъ душа моя Господа; Честнѡишѡю херѡфимъ; и т. д. Докле пјевци поју честнѡишѡю, свештеник кади св. трпезу, олтар, жертвеник,

престолне иконе и цио храм. Чита се 9. пјесма и њен ирмос отпоје се из минеја, за тим достојно естѣ и говори малу јектенију.

Иза овога Свѣтиленъ дана из октоиха, гдје је то прописано за сваки дан преко седмице. У четвртак два свјетилна: Апостолима и св. Николају, и оба се отпоју без славе, јер на славу поје се свјетилан из Минеја. Ако светоме у Минеју не би имало свјетилна, онда слава на свјетилан св. Николају и њињѣ богородичан његов. Ако је слава на свјетилан светоме из минеја и њињѣ је на богородичан такође из минеја, а у противном случају из октоиха. У сриједу и петак вазда крстобогородичан. Читач говори 3. псалма *на хвалише*, и то: Хвалите Господа: Воспойте господеву, и хвалите Бога. Ако свети у минеји има *на хвалише*, поју се или читају његове стихире, и то на сваку стихиру узимље се по један стих из вишереченога потоњег псалма. Ако нема иза потоњег вишеказаног псалма чита се: Тебѣ слава подобаетѣ; Слава тебѣ показавшему и Сподоби Господи. Свештеник говори јектенију: Исполнимъ утреннюю: По возгласу стихире стиховнѣ из октоиха владајућег гласа: са обичним припјевима: Исполнимося заутра: и други: и Бѣди свѣтлостѣ: Слава, и њињѣ богородичан или крстобогородичан. Благо естѣ исповѣдати се свѣтосвѣтос, Отче нашѣ и по возгласу тропар светоме, *Слава и похвало Богородици* по гласу тропара, и то од оних богородичних гдје *Средоу* стоји: „Въ конецъ утрени“. Свештеник пред царскијем дверима говори јектенију: Помилуй насъ Боже и возглас: Яко милостивъ; Свештеник, Премудрость — читач: Отче благослови: Свештеник: Сый благословевъ: Читач — аминъ. Свештеник: Утверди Боже Благовърнаго Государя и Князя нашего Николая перваго: Иза отпуста свештеник уђе у олтар и затвори завјесу.

Читач настави први час. Иза псалмова слава, тропар светоме и њињѣ богородичан: Что тя наречемъ и остало по реду. Свештеник чита мали отпуст.

II. Како се свршава јутрења, кад има велико славословије?

Од. Јутрења, која има велико славословије у главноме свршава се, као јутрења простодневна; а разлика, коју има јутрења са славословијем, састоји се у ових пет тачака, и то:

1.) Послије сваке катизме свештеник говори малу јектенију, која се на простодневној јутрењи не говори. А послѣ јектенија не читају се сједални из Октоиха, него из Минеја.

2.) Разлика је у читању канона, а осим тога, иза сваке мјесме поје се катавасија; а ове на простодневној јутрењи нема. Катавасију поју пјевци на обје стране редом.

3.) Свјетилен поје се из минеја два пут; слава и ныњ Богородичан из минеја.

4.) На хвалите поју се стихире на 4. Слава и ныњ Богородичан, или крстобогородичан. Иза овога славословије велико. Послије славословија великог поје се трисвјатоје, затим тропар из минеја, слава и ныњ; Богородичан воскресан по гласу тропара из Минеја.

5.) Јектеније не читају се као на простодневној јутрењи, него друкчије, и то: јектенија „помилѡи насъ Боже“ чита се прва, па иза ње одмах друга: „Исполнимъ утреннюю молитву нашу господеву.“ Стихирѡ на стиховнъ нема, но послије возгласа свештеник говори велики отпуст.

Час први чита се послије јутрење обично.

II. Како се обавља јутрења кад има полијелеја?

Од. Јутрења, која има полијелеј, има почетак исто као и јутрења простодневна. Но почињући од читања односне катизме јутрења полијелејна показује већу свечаност (торжественост), него што то бива на простодневној јутрењи. Послије сваке катизме говори се мала јектенија и сједални читају се из минеја, што на простодневној јутрењи не бива. Иза друге катизме и сједалнијех обавља се полијелеј: „Хвалите имя Господње, хвалите раби Господа“ и т. д., други псалом: „Исповѣдайтеся Господеви, яко благъ, яко во вѣкъ милость его“ и т. д.

Полијелој обавља се овако: по средини цркве према царским дверима стави се налоња, и на њој икона празника (ако има, а ако нема празничне иконе, онда се и налоња не ставља). Кад се почну појати више речени полијелејни псалми, отварају се царске двери, па свештеник или више њих с дјаконом излазе царским дверима из олтара и стану около налоње, ако је налоња стављена, јер гдје нема иконе, ни налоња се не меће. Тада најстарији свештеник разда запаљене свијеће служећима свештеницима и дјакону, а сѡм узме кадионицу. Кад појачи сврше потоњи псалом, онда најстарији свештеник са другима саслужитељима пред налоњом (ако је има) поје величание. Послије тога на обје стране поју величаније и иза тога поје се дотични избрани псалом. Докле ово појачи поју, дотле најстарији свештеник имајући пред собом дјакона са свијећом у руци царскимa дверима улази у олтар, и кади

предстол, сав олтар, па опет излази из олтара онијем путем куда је улегао; кади предстолне иконе; десну и лијеву страну и народ. Послије опет се поврати пред царске двери, па поново кади икону Христову и Богородичину. Послије тога враћа се на обично мјесто. (Дјакон држећи свијећу при кађењу, вазда узима обратни положај према кадећему свештенику). Докле најстарији (началствујући) свештеник с дјаконом овако кади, дотле други служећи свештеници стоје насред цркве.

Када се сврши појање обичнога избранога псалма и завршно величаније, тада свештеник говори малу јектенију. Затим свештеници царским дверима улазе у олтар, а појачи поју односне сједалне. Послије овога поје се први антифон 4. гласа: „Отъ юности моя“ и т. д. Затим: „вонемъ премудрость“ и прокимен са његовијем стиховима из Минеја. Послије прокимена: „Господу помолимся“, и свештеник говори возгласъ: „Яко святъ еси Боже нашъ“ и т. д. — амин — „Всякое дыхање да хвалитъ Господа.“ „И о осподобитися намъ слышанію святаго Евангелія Господа Бога молимъ.“ Господи помилѡи три пут. „Премудрость прости услышимъ“: „Миръ всѣмъ“ И духови твоему. Затим свештеник именује Евангелије, од кога се Евангелиста има оно читати; на пр. „отъ Јованна Святаго Евангелія чтење.“ Појачи: „Слава тебъ Господи, слава тебъ.“ — Свештеник, вонемъ. Затим свештеник чита Евангелије, које је за празник одређено. Послије Евангелија: слава тебъ Господи, слава тебъ — Затим 50. псалом: „помилѡи мя Боже.“ Слава: молитвами святыхъ апостолъ, и святаго (ако је празник светитељу). И нынѣ; молитвами Богородицы. Послије прицјев: помилѡи мя Боже и стихира празника. Свештеник или дјакон говори: „Спаси Боже люди твоя, и благослови достојаніе твое.“ Појачи 12. пут Господи помилѡи. Свештеник возглас: Милостию и щедротами. Затим читање канона. На полиелејној јутрењи чита се канон из минеја, а не из Октоиха. Иза сваке пјесме поје се пригодна катавасија. Остало правило полиелејне јутрење иде истијем поретком, као што је казано на јутрењи са славословијем великијем.

II. Има ли још каквих начина јутрење?

Од. Има особити начин и то: јутрења, која се заједно обавља са вечерњом, или са великим повечеријем. Даље опет има особито правило јутрење у часне велике посте; и најпослије пак особити начин и правило има васкрсна (Пасхална) јутрења. Но ми ћемо о свему овоме говорити на другојем мјесту.

Г Л А В А П Е Т А .

О Часовима.

II. Како се свршава служба часова?

Од. Часови се свршавају у обично вријеме заједно са другима Богослужењима, и то: први час саједињава се са јутрењом; трећи и шести с литургијом, а девети с вечерњом.

У свети велики пост 3, 6 и 9. час састављају засебно Богослужење, које се свршава пред вечерњом.

1; 3; 6; и 9 часи опет састављају Богослужење, и зову се царски часови. Ови часови обављају се: у очи Рождества Христова; Богојављења и Велики петак.

II. Какав је опћи поредак часова?

Од. Поредак свију часова једнак је, и то: пошто обично свештеник рече: Благословенъ Богъ нашъ, читач чита: „Слава тебъ Боже нашъ слава тебъ царю небесный:“; Трисвятое, Отче нашъ; Господи помилуй 12. пута: Приидите поклонимся, три пут, три псалма. Слава и нинъ; Аلیلѣа, алилѣа, алилѣа слава тебъ Боже три пут. Господи помилуй 3. пут. Слава: Тропар из октоиха или из минеја. Нинъ богородичан часова. Ако су два тропара један чита се иза трикратног Господи помилуй; а други на славу, и нинъ богородичан часова, трисвятое, отче нашъ, и послѣје возгласа кондак. Ако бу два кондака, један се чита на 1-ви и 3-ћи час; а други на 2-ти и 4-ти час. Даље Господи помилуй 40. пута, „Иже на всякое время.“ Послѣје возгласа обична молитва, којом се и час свршава.

II. Има ли штогод особито на часовима?

Од. Има, и то: кад се одма иза јутрење почне први час, а тако исто и кад се иза трећег почиње шести час свештеник не говори: „Благословенъ Богъ нашъ“, него се час почиње са читањем: Приидите поклонимся три пут, и читају се три односна псалма. Осим тога на 1. час читају се стихови: „Стопы моя направи по словеси твоему“; затим трисвятое. На првоме и деветоме часу говори свештеник отпуст, а на трећему и шестоме часу отпуст се не говори.

II. Свршавају ли се вазда часови једнијем истијем поретком?

Од. Не свршавају вазда једнако, него у свети велики пост устав црквени за часове прописује особито правило, које се својијем поретком разликује од обичнога више изложенога правила. Та разлика састоји се у томе: што се у велики пост на часовима читају катизме и молитва св. Јефрема, која се чита

с поклонима. У очи Божића, Богојављења, у четвртак, петак и суботу велике седмице, часови се свршавају са неким особеностима и по нарочитоме правилу.

Часови, који се читају на св. Пасху, са свијем су једнаки са повечеријем св. Пасхе, о чему је већ на своме мјесту говорено.

П. У часословцу између шестог и деветог часа налази се послѣдованіе изобразителныхъ; објасните то богослужење!

Од. Изобразителна почиње се са: „Благослови душе моя Господа“; Слава: Хвали душе моя Господа, и нынѣ: Единородный Сыне. У велики пост не читају се изобразителни псалмови, него посліје молитве 9. часа: „Владыко Господи Иисусе Христе“, појачи поју: „Помяни насъ Господи“ на глас 8-ми, и затим одма: „Блажени нищии духомъ“. Посліје свакога стиха говори се: „Помяни насъ Господи егда придеши во царствіи твоємъ“.

Осим великога часнога поста, на 6-ти час посліје блаженства чита се апостол и евангелије. Иза евангелија читају се стихови: „Помяни насъ Господи; Ликъ небесный поеть тя; Слава: Ликъ святыхъ ангель; и нынѣ: Символь вѣры; ослаби остави; отче нашъ, посліје возгласа кондак празника или храма; кондак дана или светога; слава со святыми упокой; и нынѣ: Предстательство Христіанъ; Равѣ је храм Богородице, онда кондак храма. Иза кондака Господи помилуј 12. пута, молитва: Всесвятая троице: Буди имя Господне три пут; псалом 33. „Благословлю Господа на всякое время“; „Достойно есть“. Свештеник говори: Пресвятая Богородице спаси насъ; ликъ: Честный шю херѣфимъ; свештеник: „Слава тебѣ Христе Боже упованіе наше“; Ликъ: Слава и нынѣ; Господи помилуј 3 пут — Благослови; и свештеник говори отпуст.

П. Бива ли вазда тијем начином богослужење изобразителныхъ?

Од. Не бива вазда једнако, него у велики пост бива нешто краће, а при томе посліје 9. часа саједињава се прије са освећеном литургијом.

Г Л А В А Ш Е С Т А .

О божанственој литургији.

П. У које се доба дана свршава св. литургија?

Од. Св. литургија обично се свршава прије подна, и готово вазда почиње на 9. или 10 сахата из јутра. Но има дана

кад се св. литургија свршава и послје подна, а то бива: у очи Рождества Христова и Богојављења; на Велики четвртак и Велику суботу; јер се у те дане св. литургија свршава с вечерњом заједно. А и св. литургија прије освећена касније се свршава, јер и она бива заједно с вечерњом. Св. литургија на Пасху свршава се пораније ради труда у извршивању бденија.

II. Каква је разлика између богослужења св. литургије и другијех свештенодјејстава?

Од. Између свију свештенодјејстава најважнија је св. литургија.

II. У чему се састоји важност св. литургије?

Од. Важност св. литургије састоји се у томе, што се на св. литургији свршава велика тајна св. причешћа, у приношењу бескрвне жртве Господу Богу. Извршавајући овако ово свештенодјејство, тијем напомиње се цио земни живот; смрт на крсту; славно воскресеније и вознесеније на небо Господа нашега Исуса Христа, по оној Његовој св. заповиједи, кад је рекао: „сие творите въ мое воспоминаніе.“

II. Кажите, какав је поредак св. литургије?

Од. Главни поредак св. литургије овај је: прво приуготови се што је нужно за тајну. Затим се спреме они вјерни, који светоме тајинству имају приступити, и најпослије по правилу служебника св. света и божанствена служба. Први дио овога богослужења зове се проскомидија; други литургија оглашених и трећи литургија вјерних.

II. Како се приуготовљава хлѣб и вино, које је нужно за свету тајну причешћа?

Од. Приуготовљавање хлѣба за св. причешће бива овако: Дјакон говори: Благослови Владыко! Свештеник: Благословенъ Богъ нашъ. Даље свештеник у лијеву руку узме просфору (проскуру), а у десну узме коплѣ, па знаменујући њим печат на просфори говори: „во воспоминаніе Господа Бога и Спаса нашего Исуса Христа“. (Три пут). Затим забодѣ коплѣ с десне стране печата, т. ј. с оне стране печата, гдје стоји написано: Ис. и нѣ, и режући говори ријечи пророкове: „Яко овча на заколеніе ведеса“; с лијеве стране печата режући говори: „И яко агнецъ непороченъ“; с горње стране печата говори: „Во смиреніи его судъ его взятси“; с доње стране: „Родъ же его кто исповѣсть.“ Дјакон побожно гледајући ову тајну, и држећи орар у руци на свакоме од ових резања говори: „Господу помолимся“. Послије тога дјакон говори: „возьми владыко“! Свештеник забодѣ коплѣ с десне стране просфоре испод

печата и вадећи свети хлѣб четвороуголно изсјечени говори: „Јко вземлется отъ земли животъ его“: и положи га обратно на дискос печат доље окренут. Затим дјакон говори: „пожри владыко“! Свештеник пререже хлѣб унакрст с доње меке стране, и то обазриво пазећи, да не прекине кору печата, како би печат остао нераздвојен, и при овоме резању говори: „Жрется агнецъ Божій“. Послије обрати печат горе, а мекану страну доље. Затим дјакон говори: „прободи владыко“! Свештеник пробадајући св. хлѣб копиємъ с десне стране печата, гдје су слова Исуса говори: „Единъ отъ воинъ копиємъ ребра его прободет.“ Међу тим дјакон поднесе свештенику вино и воду и говори: „благослови владыко святое соединеніе“; и примивши благослов од свештеника улијева вино и воду у св. чашу.

Овијем је начином извршено приуготовљење хлѣба и вина раствореног с водом за св. тајну причешћа.

П. Како се ради са друге четири просфоре на проскомидији?

Од. Просфора у част Пресвете Богородице приноси се овијем начином: Свештеник узме у лијеву руку просфору и говори: „въ честь и память преблагословеннѣмъ,“ и реже честицу на три угла, и полагаје је на дискос с десне стране св. агнеца и говори: „Предста Царица пречистѣе дебе“.

Затим узима трећу просфору и вади из ње девет честица и поставља их с лијеве стране. Вадећи прву честицу говори: „Честнаго славнаго пророка и предтечи“. Другу честицу вадећи говори: „Святыхъ славныхъ пророковъ“; ову честицу ставља ниже прве; вадећи трећу говори: „Святыхъ Славныхъ и всехвалныхъ апостолъ“. И ову честицу ставља ниже друге. Ове честице стављене једна испод друге с лијеве стране св. агнца састављају први чин. Из те исте просфоре вади и четврту честицу и ставља је озго поред прве и говори: „За успомену Светитеља“; пету вади у успомену светог апостола и првомученика Стефана и ставља је ниже прве у другоме реду. Вадећи и шесту честицу у успомену преподобних и ставља је у другоме реду и овијем заврши други чин. На пошлетку из те исте просфоре вади и седму честицу у успомену святыхъ чудотворцевъ безребрниковъ и ставља је до прве, која је у другоме реду и са овом седмом озго почиње трећи ред. Даље вадећи осму честицу у успомену светих праведних Јоакима и Анне, и онога светитеља, који је тога дана, и метне је испод прве у трећему реду. Говори даље: Иже во святыхъ отца нашего Јоанна Златоустаго, или Василија великаго, т. ј. онога

чија се служба служи и вади девету честицу и ставља је ниже друге у трећем реду. И овијем је попуњен трећи чин.

Послије свештеник узме четврту просфору и узима из ње честице за земаљског владоаца; владарку и дом њихов; даље за надлежнога митрополита и васеленске патријархе: Цариградскога, Александријскога, Антиохијскога и Јерусалимскога. Ове честице свештеник ставља испод св. агнца. Свештеник при овоме чину вазда помиње и честицу вади за онога архијереја, који га је рукоположио. Даље помиње своје ближње сроднике, знанце и ове, који су му дали милостињу. Ове честице за живе ставља у један ред испод честица извађених за владара, његов дом и за црквене достојанственике. Из пете просфоре вади честице за умрле чланове владалачког дома, за своје сроднике и знанце и оне, који су му за живота милостињу давали; а неизоставно помиње рукоположившега архијереја, ако је упокојен. За свако поменуто име вади честицу и ставља је у други ред испод оног, што је вадио за живе, и завршује овијем ријечима: и всѣхъ вѣ надеждѣ воскресенія.

П. Како се довршује проскомидија?

Од. Проскомидија довршује се овако: послије молитве за здравље живијех и за покој умрлијех, свештеник благослови кадило и покади звјездицу и метне је на дискос над св. хлѣбом и говори: „и пришедши звјезда“. Затим покади покрвце и покрије једнијем дискос, а другијем св. чашу. Покривајући дискос говори: „Господь воцарися вѣ лѣпоту облечеса“. Покривајући чашу говори: „Покри небеса добродѣтель твоя Христе“. И најпослије покади ваздух и њим заједно покрије и дискос и чашу и говори: „покри насѣ кровомъ крилу твоєю“ и т. д. При свакојему од ових покривања дјакон говори: „Господу помолимся, и покри владыко“!

Послије овога свештеник узме кадило и покади три пут говорећи: „Благословенъ Богъ нашъ, сице благоволивый слава тебѣ“; а дјакон на сваки пут довршава славословије свештениково говорећи: „Всегда нынѣ и присно, и во вѣки вѣковъ — аминь.“ Обојица се у три пут побожно поклоне. Дјакон од свештеника узме кадионицу и говори: „О предложеныхъ честныхъ дарыхъ Господу помолимся“; а свештеник чита молитву предложена, у којој се моли, да би Бог благоволио примити предложену жртву за спасење онијех, који су је принијели, и за оне за које је принесена.

Иза ове молитве бива отпуст. Послије отпуста дјакон кади свето предложена и свету трпезу, и говори: „Во гробѣ плот-

ски“: и т. д. Даље у себи чита 50-ти псалом: Помилѡи мя Боже и т. д. Ово читајући кади цео олтар, храм и свештеника. Дјакон преда кадило и на царским дверима отвори се завјеса, па са свештеником заједно остану пред св. трпезом, и помоле се Богу, како би достојно могли отпочети литургију оглашених.

П. Којима се ријечима почиње, а којима свршава литургија оглашених?

Од. Литургија оглашених почиње се ријечима, које дјакон испред царских двери гласно изрече: „Глагослови владыко“! А свршава се онијем ријечима, којима опет дјакон оглашене позива, да из храма изађу: „Елицы оглашеніи изыдите, оглашеніи изыдите“.

П. Кажите све што се на литургији Св. Јовава Златоустога измјењава, и у чему се састоји та разлика?

Од. 1) Читају се изобразителни псалми, или се у мјесто њих читају антифони.

2) Читају се блажени и пјесме.

3) Послије малог входа не поје се вазда једнако „придите поклонимся“ зато се то на неке веће празнике мијења. Даље поју се или читају разни тропари и кондаци.

4) На дане неких извесних празника мјесто „Святѡй Боже“ поје се: „Елицы во Христа крестистеса“ и т. д.

5) Пред читањем апостола поју се различити прокимени.

6) Различите бивају и причасне.

П. Шта су то антифони?

Од. Антифони су пјесме, које се на измјенице поју на обе стране пјевница. У антифонима поју се стихови из Старога Завјета, који имају хришћански значај к дотичноме празнику, а понављаше ови стихови узети су из псалтира.

П. Кад се поју антифони?

Од. Антифони поју се 14 Септембра на Крстов дан; 25 Децембра на Рождество Христово; 6 Јануара на Богојављење; на Цвијети; на Пасху и цијеле свијетле седмице; на Вознесење Господње; на Тројичин дан и на Преображење Господње 6 Августа. Ови антифони налазе се у минејама на сваки од вишеченијех празника.

П. Шта разумијеш под ријечју „изобразителни псалми“?

Од. Под именом изобразителни псалми разумијем 102 и 145 псалом. Ови псалми зову се изобразителнима зато, што изображавају плодове доласка Сина Божијега земљу.

П. Кад се читају изобразителни псалми?

Од. Изобразителни псалми читају се у све недјељне и празничне дане осим вишеименованијех великијех Господњих празника. Тако дакле изобразителни псалми читају се у све даве предпразнства и попразнства, и најпослије у све дане онијех светијех, којима је у менеју на литургији на блажени обиљежена пјесма.

П. Кад се читају блажени?

Од. Стихови на блажени читају се у све недјељне дане преко године, осим Цвијети, Пасхе и Духова.

Осим тога читају се блажени вазда, кад је у Минеју на блажене стављена пјесма из канона на јутрењи.

П. Шта знате о појању стиха: „Приидите поклонимся,“ који се поје на маломе входу?

Од. У дане недјељне овај стих поје се овако: „Приидите поклонимся, и припадемъ ко Христу. Спаси ны Сыне Божій воскресый изъ мертвыхъ поющія ти: аллилуѡа.“

Ако је празник Богородичан, онда мјесто: „воскресый изъ мертвыхъ“ поје се: „молитвами Богородицы.“ А у дане другијех светитеља мјесто тога, поје се: „во святыхъ дивенъ сый, поющія ти, аллилуѡа.“

П. Кажите: каквим се редом поју тропари и кондаци послје малог входа?

Од. По свршетку стиха: „Приидите поклонимся,“ на објема странама поју се или се читају тропари и кондаци отпустителни следећим поретком, и то: у недјељу чита се тропар васкрсан; затим тропар храма Спаситељевог, или Богородичног (ако је храм њима посвећен). Затим тропар пригодног празника или светога, који се тога дана случи. Послије кондака васкрсан; слава; кондак светога; и нынѡ; кондак храма Господњег или Богородичног. Ако храм није Господњи ни Богородичан, онда се поје овај Богородичан: „Предстательство Християнѡ.“

Суботнога дана тропари се поју овако: тропар храма Господњег илѡ Богородичног; затим тропар дневни и тропар редовног светог. Ако се тога дана случи и други свети, који има тропара, онда се поје и тај тропар. Кондак редовног светог и другог светог (ако има), слава: „Со святыми упокой,“ и нынѡ; мученичен: „яко начатки естества.“

У просте дане поју се тропари овако: тропар храма Господњег или Богородичног; затим тропар дневни; даље тропар светог чиј је храм и светог редовног; слава: со святыми упокой,

и њињъ: храма Господњег или Богородичног; ако ли храм није Господњи и Богородичан, онда се поје овај Богородичан: „Предстателство христијан.“

Примједба. Ако је предпразнство или попразнство, тада тропар предпразнства и попразнства поје се прије тропара редовног светога; а кондак предпразнства или попразнства поје се иза кондака редовног светога.

Осим овога има се примјетити и то: да под именом дневног тропара, о чему је на једноме мјесту напријед била ријеч, ваља разумјети овако: у понедјелник је тропар ангелима; у уторник Пр. течи; у четвртак апостолима и св. Николају.

П. Кад се на литургији мјесто святиџ Боже, поје: „Елицы во Христа креститесь,“ и т. д.?

Од. На велике празнике и то: на Рождество Христово, на Богојављење; на Лазареву суботу и на Велику суботу; на Васкрс и Тројичин дан.

П. Што знате казати за прокимне на литургији св. Јована Златоустога?

Од. Пред читањем апостола читач говори прокимен дневни или празнични. Дневни је прокимен назначен за сваки дан у седмици и односи се к служби октоиха. Празнични зове се онај прокимен, који се односи на дотични празник Господњи, Богородичан, или чину којег реда светитељскога.

Тако н. п. кад се по октоиху поје служба ангелима у понедјелник, поје се прокимен: „творяй ангелы своя, духи и слуги своя, пламеньъ огненный.“ На празнике Богородичне поје се овај прокимен: „Величитьъ душа моя Господа, и возрадовася духъ мой, о Бозъ спасъ моем.“

П. Кажите, како се поју причасне?

Од. Причасне поју се различито по разлици дана недјелнијех и празника Господњијех и светитељскијех.

П. Које причасне ви знате?

Од. Причасна на празник Богородичин и у сриједу овај је: „Чашу спасенія прииму.“

Причасна св. ангелима и у понедјелник ова је: „Творяй ангелы своя, духи и слуги своя пламеньъ огненый“. Овај стих служи и за прокимен на служби ангелима.

Причасна св. апостолима и у четвртак поје се ова: „во всю землю изыде вѣщаніе ихъ и въ концы вселенныя глаголы ихъ“. Овај стих служи и за прокимен на служби св. апостола.

Пророцима, светитељима, преподобнима и мученицима причасна ово је: „въ память вѣчную будетъ праведникъ“. Ова иста причасна поје се и у уторник.

На служби, кад је већи број мученика, исповједника и безсребрника, поје се причасна: „Радујтесе праведни о Господѣ; правимъ подобаетъ похвала“. Ова причасна поје се и на служби суботној.

За упокојну службу ова је причасна: „блажени, яже избралъ и приялъ еси, Господи, и память ихъ въ родъ и родъ“.

У недјељу поје се ова причасна: „Хвалите Господа съ небесъ хвалите его во выпнихъ“:

П. Кажите шта знате о литургији Василија великог?

Од. Литургија Василија великог у главноме то је исто, што и Златоустова, само што је прва дужа од потоње. Управо казати литургија Златоустова скраћена је од Василијеве.

П. Кажите нешто о литургији пређеосвећеној!

Од. Литургију пређеосвећену не би требало називати литургијом у ономе смислу, у каквоме се назива литургија Василијева и Златоустова. Литургија пређеосвећених дарова у правоме је смислу вечерња, на којој се само причешћује са св. тајном, која је прије освешена.

О овој Божанственој служби говорићемо на другоме мјесту.

CRNEGORE ĐURĐE
(Наставиће се.)
CRNOJEVIĆ

ТЕОРИЈЕ О ПОСТАНКУ НАРАВСТВЕНОСТИ И ОДРЕДБА ЊЕНЕ СУШТИНЕ.

— Пише Л. Поповић —

Назив науке о наравствености *етика* или *итика* потиче из дубоке древности. Још Аристотело изводи ријеч *ἠθος* (— нарав, карактер) од ријечи *ἥθος* (— навика, обичај), а ову пошљедњу опет од санскритског коријена. Друкчије она се назива наука о *моралу*, ријеч, која произилази од латинске ријечи *mos* (*mores*, навика, начин живота, обичај). Овај пошљедњи назив већ употребљује Цицерон и Сенека.*)

*) Први назив (етика или итика) науке о наравствености сад се обично употребљује код протестанскијех моралиста, а други (морал) код католичкијех. Овај пошљедњи назив најподеснији је и за православног бого-слова. —

По етимологији овијех двају ријечи већина тумача мисле, да су ријечи етика и морал у старини имале значај навике, обичаја, који *постепено* добија карактер и силу некијех одређе-нијех норма за друштво, т. ј. онда, кад су људи почели да живе у друштву и да се налазе у снопшају између себе. Ово потпуно једначење у старо доба појма навика, обичај, са нашим појмом наравственост било је због тога, што се је нејасно ра-зумијевала радња, која је сагласна с обичајима или легалност, законитост, са таквом радњом, која се не само спољашњим начином слаже са оним што ми држимо законом за вољу, већ која још произилази из потпуног расположења духа.

Питање о постанку навике, која служи као норма на-равственог живота у човјечијем друштву, моралисти рјешавају различно. Али се није ни чудити тим разним теоријама о самом постанку нарави, јер је то „мрачна област, која даје широко поље измишљотинама фантазије,“ и будући „terra incognita,“ о њиховом постанку не може да буде никаквијех историјскијех података, осим слабих нагађања и аналогија.

У главном ми разликујемо три теорије о постанку навика. Једни мисле, да су навике претписане, унапријед одређене човјеку, *непосредно од самог Бога*; други говоре, — да су их измислили људи *узајамним договором*; трећи — изводе их из на-равственог човјечијег *инстинкта*.)

Премда све поменуте теорије не могу издржати потпуно критику, али ипак свака од њих садржи у себи неки моменат истине у толико, у колико ничега не постоји у човјечијем мишљењу и радњи, у чему не би био извјесни дио истине; и, напротив, у толико, у колико нема ничега у творевини човје-чијег ума и воље, у чему не би била нека примјеса неистине, или недостатка, па било то у самом садржају истине, или, најпослије, у њеној форми.

Но ипак прва теорија најтачнија је и, управо рећи, јединствена. У наравственом саздању човјечијем, или у његовој савјести (подразумијевамо оне, који је нијесу већ заглушили или изгубили), опажа се сила, која га уздиже над ограниченим појавама човјечијег бића, и једино благодарећи тој никад неугасивој неопходности, наравствена норма и има авторитетни значај код свију народа, у мањој или вишој мјери јасности. Невнабошци, чујући у себи глас савјести, говорили су: est

*) Историја нравственности и нравственныхъ учений, ч. I. М. Олесницкаго. Киевъ, 1882 г., стр. 352, 353. —

Deus in nobis. Као што видимо, ова теорија у главном најјистинитија је. Но поред свега тога и она страда тим важним недостатком, што, изводећи навике и обичаје непосредно од божанства, тим игнорише духовну самосталност човјечију, која је способна пројављавати своју активност; умјесто тога да човјек постепено изводи и обрађује те навике и обичаје из самог себе на основу урођеног сјемена истине, по овој теорији, човјек механично преноси их у обрађеном виду из другог извора у самог себе *) Чисто механичким путем тумачити постанак моралне силе у човјеку противурјечи до сада познатим психолошким законима развића човјечијег духа, по којима се наравствено сазнање човјеково и његова слобода развија из тамног природног зачетка, који и јест — тек способност, која прелази у радњу с пробуђењем савјести. То нам доказује и темељито испитивање дивљијех племена код којијех такође има некијех трагова наравственог осјећаја. Код њих, као и код многијех другијех, нема јасног сазнања о наравственом закону, премда имају клицу о њему, подједнако са осталијем људима. —

По учењу друге теорије, основа навике, обичаја, налази се у узајамном договору људи међу собом, или у тако званом Русовљевом „Contrat social.“ Такав обичај добио је постепено карактер некијех одређенијех норма за друштво тек онда, кад су људи почели живјети у друштву и налазити се у сношају између себе. Етика или морал овдје се не одлази стјечу помоћу навике, и тек са развићем културе почела се разликовати навика или обичај од наравствености. По овоме се види, да сваки онај, који се је управљао и владао по уобичајеним навикама или друштвеном договору оног племена, гдје се находио, држао се је за човјека наравственог. Али ми се не можемо сагласити с тим погледима на наравственост премда и потиче из далеке прошлости. Наравственост не можемо изводити тек из спољашњих навика, обичаја и начина живота неког народа, а тим мање из обичаја једног каквог год народа. Кад би то допустили, морали би признати, да и сваки народ има своју наравственост, свој морал, гледајући на разлику њиховијех обичаја и навика. У том случају, кад би прелазили из једног народа или племена у друго, или из једног периода времена у други, — морали би одбацити пређашњу наравственост и усвојити другу, која је код тог народа или у том времену установљена по чисто спољашњим навикама и обичајима. Зато, такав чисто спољашњи морал, морал који не би имао гдје-год

*) Ibid. М. Олесницки, стр. 354. —

подубљег коријена од човјечије воље, можемо назвати тек само слободним нормама, које се мање или више приближују правом моралу, у чисто специфичком смислу. Међу тим наравственост у правом свом значењу јест урођена човјеку идеја, која је сагласна не само са чисто спољашњим установама и обичајима, већ предходно — која је сагласна са унутрашњом, чисто духовном човјечијом природом. Зато и човјек, као духовно и слободно биће, треба да остварује у свом животу и раду са сазнањем Богом дану му идеју, као коначни циљ и задаћу човјечије воље. Тај крајњи циљ човјечије воље и јест *добро*, које је дужно човјечанство да остварује у свом земаљском животу. —

Трећа теорија умјесто да динамички изводи наравствену норму из дубине човјечије природе, производи је из готовог, већ довршеног инстинкта, — што противурјечи карактеру психолошке човјечије радње, гдје спадају и навике. „Ма колико да је таман појам о инстинкту, говори Лазаруса, ипак је јасно, да га је могуће врло јасно разликовати од свега оног, што називамо производом човјечијим.“ Та важна разлика састоји се у потпуној ограничености садржаја инстинктивне радње — у ограничености двају главних душевних способности човјечијих — осјећања и жеље. Тај инстинкт и ако није дат потпуно готов од самог постанка животиња, али се ипак сви услови за њ налазе на лицу мјеста још од самог почетка живота животињског. Због овога свака животиња (— у главном) нити изостаје, нити пак иде даље у својем инстинкту, тако да све животиње једне врсте из покољења у покољење производе једнаке продукте, *) јер увијек остају при истим инстинктивним осјећајима и жељама. Супрот овоме, по продукту човјечијег рада видимо, да у њему све постепено прогресује, и то како поједине личности, тако и цијела покољења — чему је узрок то, што је код човјека уједно са осјећајима сједињен и дух, — сила која мисли и познаје, а са жељом везана је воља, — сила која ради свјесно. Разумије се, да је инстинкт нешто апсолутно, неопходно, неусловно, јер су сви његови услови дати једном на свагда; дочим све посредујуће, условно, све оно што постепено мора да прелази од услова к услову (као што је радња човјечија), већ се врши не инстинктивно; због овога и свака традиција лежи иза граница инстинкта. — **)

*) Ibid. М. Олесниуки, стр., 356. —

***) Ibid. М. Олесниуки, стр., 357. —

Једини је човјек у царству природе створен по образу Божјем и обдарен разумом и слободном вољом. Та га слобода и одликује од остале органске и неорганске природе, која врши вољу Творца без сазнања и по неопходности. Због тога ми никада нећемо рећи за ствар, да има морални карактер, јер јој ми можемо давати сасвим друге атрибуте, и то као ствари: лијепој, корисној, штетној, мекој, тврдој и т. д. Зато морални карактер може имати само област радња*), премда не свагда. Н. пр. ми нећемо назвати неморалним, ако се обурва сâм по себи неки камен. Том падању ми не приписујемо никакав морални карактер једино због тога, што од сваке радње треба одређенијех својстава, којих не може имати неорганска природа. Ради карактеристике моралности извјесне радње први је услов: *могућности учинити и другачије*, него што је учињено. Само се по себи разумије, да ми ову могућност не можемо приписати физичкој природи, гдје господари закон безусловне неопходности. Овдје *избору* нема мјеста. Дакле, из реченог можемо извести такав закључак, да: радња или појава неодошељене природе не може имати никаквог моралног карактера.

Ако сад од неодошељене природе пођемо мало даље, — к царству животиња, то ћемо опет доћи до истог закључка. Прије рекосмо, да је први услов за оцјену моралног карактера неке радње — *могућност урадити и другачије*, него што је учињено. Али и ово није *неопходни* услов за карактеристику моралности, јер би у поменутом случају било могуће савршено говорити и о моралуживотиња, што ми никад не радимо. Тако, и птица може управити свој лет против вјетра, не гледајући на то, што би сасвим лакше могла лећети за вјетром; свака животиња може да мијења мјесто свога борављења, гледајући по њеном унутрашњем пријатном или непријатном нагону. Ипак ми овдје не дајемо никакав морални карактер птичијем полету, нити пак другим њеним радњама, јер се све код ње врши инстинктивно. Истина, кад често рекнемо н. пр., за пса

*) Све човјечије радње, сав његов живот, има двије стране, — унутрашњу и спољашњу. У колико те радње не може опазити други човјек, и у колико се нијесу с поља појавиле, већ остале у души самог субјекта, у толико о вољи можемо судити с чисто моралне стране. По чим воља као унутрашње самоопредјељење пријеђе у радњу и испуњује своје унутрашње планове у спољашњем свијету, било ријечју или дјелом, у толико таква радња може да буде предмет суђења не само с њене моралне стране, већ и с естетичке, јуридичке и т. д. —

како је вјеран, за змију како је отровна, за тигра како је љут, — тијем истијем животињама дајемо неки морални колорит, премда не у правом смислу те ријечи, већ по сравању с осталим животињама. Из овога можемо видјети, да поред могућности радити и друкчије, неопходни услов, по којем би могли осуђивати морални карактер извјене радње, треба још и други услов, а то је — разум, који показује слободној вољи какав *мора* да буде извјесни поступак.

Из свију поменутијех сравања можемо извести шљедеће правило: да област морала може бити само онамо, гдје има разума и слободе, т. ј. она се налази у области разумно-слободнијех створења, — у царству појединијех личности. Но ипак и ова дефиниција за одредбу морала још није тачна. Као неопходни услов за суђење о моралности извјесног поступка, овдје још треба одредити и циљ, са којим се извјесно дјело врши са стране разумно-слободне личности. Јер, ако ја без одређеног циља обурвам камен са какве кбсе, то мој поступак не може се судити с моралног гледишта, т. ј. не може се за њ рећи нити да је моралан, нити неморалан. Али ако ја обалим камен у намјери да доле убијем неког човјека или животињу, то у овом случају и мој поступак добија сасвим морални карактер.

Из већ наведеног можемо закључити, да: *по циљу, којег у својој радњи ставља разумно-слободно створење у односу према другим створовима, — може се и судити о моралном карактеру извјесног поступка или радње.* *) Такви објекти за одношај слободне човјечије воље може бити сва природа, а особито свијет разумних створења, — личности појединијех људи. Али ако се подубље замислимо, ипак ћемо видјети, да у самој основи свију тијех одношаја, како човјека с човјеком, тако и човјека са осталом природом, — лежи један објект, који се јавља као пошљедњи циљ и завршетак слободне човјечије воље. Тај свима људима општи објект јест — Бог, који је у свему што постоји једном на свагда одредио свој закон, испуњење којег човјека води к достигнућу пошљедњег одређеног циља и назначења. Тај општи закон јест — *воља Божија*, и све односе слободне

*) Овдје воља сама себи поставља циљ, бира средства и уклања сметње за остварење замисљеног идеала; уопште при налажењу срестава за остварење извјесног циља врши се врло сложени унутрашњи процес, који, гледајући по трудности саме радње, бива сложенији или простији, тежи или лакши за њено остварење. —

човјечије воље к разним објектима можемо назвати непосредним одношајима к пошљедњем објекту, — к вољи Божијој.

Премудри Творац и законодавац и ако управља васељеном, но ипак је оставио слободној човјечијој вољи неку односну независност и самосталност у толико, у колико сам човјек није Бог, већ нешто друго. Због ове слободе човјек може (чега код животиња не видимо, јер инстинкт правилно ради) одступати од праве норме и помагати или одмагати достигнућу тог пошљедњег циља и назначења човјекова. Човјек је моћан (но опет до извјесне мјере) противити се вољи Божијој, или, напротив, испуњавати је. Зато све радње човјечије воље можемо назвати односом воље човјечије и воље Божје; и гледајући у каквом се односу те двије воље налазе, можемо и судити о моралности извјесног поступка или радње. У хармоничном одношају ових двају воља, — воље човјечије са вољом Божјом, која је писмено саопштена људима, и јест управо суштина наравствености. У овом смислу одређују битност морала и већи дио најзнатнијих отаца и учитеља цркве.

Што се тиче степенa моралности то видимо, да се радње разликују међу собом. Кажемо то је „добро“, „зло“, „лијепо“, „благородно“, „непристојно“ — истим казујемо разлику радња по количини. Степен моралности такве радње ми морамо тражити у самој основи, од које је потекла тежња к неком поступку, гдје се узима у обзир: виша или мања могућност оставити циљ задовољства (у чему највишу улогу игра темперамент, пол, узраст, начин живота, степен узбуђености за вријеме радње, јасност у познавању моралних заповијести и др.), виша или мања подчињеност воље човјечије унутрашњем гласу савјести и т. д.

Уклањање од закона и воље Божје бива онда, кад човјек умјесто Богом установљеног циља поставља своје сопствене циљеве, које и остварује на рачун блага другијех. Али ако се видиво и уклањамо од воље Божије, ипак из тога не можемо предпостављати, да је Бог ставио у задатак васељени такве циљеве, који се никада не могу остварити, јер би у овом случају значило, да је Он дао својим створовима таква назначења, која се налазе у противурјечју са самом нашом природом, што у никојем случају не може бити. За главног кривца нарушења установљене моралне хармоније морамо признати једино човјека, јер остала природа то није у стању учинити, о чему нас увјераје сама практика.

Сва створења достигла би своје блаженство онда, кад воља разумно слободног створења не би стављала у мјесто општег блага своје себичне смјерове, којим непоретком нарушује се хармонија и чини се сметња у достигнућу тог блаженства. Тај егоизам заноси нас нашим сопственим интересима, и по својој природи не зна граница у својим побудама. Зато, ради постигнућа блага, премудри Творац и дао је човјеку поред природног закона још и закон морални или Своју вољу, остварење које можемо назвати наравственошћу у тијесном смислу ове ријечи. Зато и наравственост можемо одредити не као идеју или просто наравствено правило, већ као наравствену идеју, која је добила свој израз у радњи слободно-разумног створења. Она се управо јавља хармонизирајући циљ у царству цијељи слободе, и благодарећи таквој наравственој идеји, датој у нашем бићу, и могуће је потчинити своје егоистичне цијељи задаћама опште-човјечанским, потирући све друштвене контрасте помоћу наравствено добре воље човјечије. Ово захтјева унутрашња човјечија потреба — глас савјести, који као неугасива ватра тражи потчињења појединијех тежња општем закону.

На овај начин наравствена идеја садржи у себи два момента: 1) закон Божји, или наравствену дужност и потребу, и 2) радњу личности, која остварује тај закон, ради постигнућа вишег блага, у којему човјек и налази своје пошљедње и највеће задовољство, као суму свијех појединијех блага.

Из свега што смо до сада рекли у одредби суштине морала можемо видјети, да је наравствена човјечија радња могућа једино због тога, што је човјек разумно-слободно створење Творца, које је способно да испуњује Божју вољу, изражену у закону, или да се од ње уклања, поново обраћа и т. д. Ово може да буде једино зато, што човјек има слободну вољу*), без које слободе и не би било наравственијех поступака. Пошљедњи постоје у толико, у колико постоји слобода воље. Ова

*) Ипак овдје треба разликовати слободу воље од слободе радње; пошљедња има много ужи круг, дочим прва, као сфера унутрашњег свијета, много је опширнија. Наши идеали, жеље, планови, често нијесу ништа друго већ — шупље куле у облаке. Област фантазије, значи, шира је од области самијех њенијех испуњења. Због овога се човјечија воља налази у зависности не само од Бога и Његовог закона, већ и од природе, и то како од спољашње природе, тако и од своје личне, унутрашње. Значи, човјек може потпуно бити слободан у својим намјерама, а ипак ограничен спољашњом природом. —

разумно слободна воља управо нас и разликује од све остале органске и неорганске природе.

Но ипак и ова слобода није безусловна, већ има Богом одређене границе, у сфери којих она може радити слободно и остваривати своје благо. Уопште можемо рећи, да, гдје има наравственог закона, — ту мора бити и слободе и, напротив, само слободну по својим унутрашњим*) побудама радњу можемо назвати наравственом. Благодаревши тој унутрашњој слободи или апсолутном начелу у човјеку, и могуће је говорити о праву грађанском, о равноправности међу људима, о уважењу човјечије личности и т. д. Иста слобода, као што напоменусмо, развија се из Богом даног зачетка или основе, — а ово је само способност, која прелази у радњу тек с пробудењем савјести. Кад човјек почне сазнавати разлику између чулних побуда и гласа савјести, — тек онда он постаје наравствена личност, која може или слушати глас савјести и потчињавати њој све своје ниже природне побуде, или може пренебрећи глас савјести и задржати своју личну независност у корист својих себичнијех чулнијех и другијех побуда. —

*) Само такво испуњавање воље Божије можемо назвати наравственим поступком, а све остале недобровољне наравствене пројаве, које човјек испуњује по спољашњим побудама, забавијести, пријетњи и т. д. не могу имати моралног карактера, јер сви ти радови Божићу не од субјекта, који врши посао, већ од неког другог, — који у тим поступцима и изражава преко тог другог своје односе к закону. —

ИЗ ОБЛАСТИ МЕТОДИКЕ.

Пише учитељ.

(Настава к.)

О методама.

Ријеч метода долази од грчке ријечи методос (μεθοδος), а значи ход, пут, начин и т. д. Она се данас употребљава у три смисла: 1. У ширем смислу значи сам начин, поступак, како се неки посао ради; 2. у ужем смислу означава како се даје настава. Према томе наставна метода зове се смишљена радња учитељева, којом се достиже извјестан циљ. Метода је начин,

којим се научна грађа саопштава ученику. 3. За учитеља, који умије да предаје добро, каже се да предаје по методу. За методу је мјеродавно само стање ученика. Ако се сазнавање научне грађе прибавља путем логичног подјеливања, путем природног рапчланивања, доказивања саме научне грађе, онда се таква метода зове научна. А да се та метода примени на ученику, нужно је извјесно стање психолошко дотичног ученика. Ако се према ступњу образовања и развитка подешава метода, онда је она основна, дидактична — елементарна метода. Ова је потребна за основну школу. Него, методу не треба прецјењивати, ни подцјењивати. Једна универсална метода, која би важила за све ступњеве душевног развића, за све предмете, догађаје и прилике била би прецијењена, јер таква метода није могућна, непотребна је. Објективна метода, која ће нам свагда служити као путовођа, добија извјесну субјективност, која долази од индивидуалних различности појединих учитеља, и по томе видимо код сваког учитеља извјесне разлике у пријењивању методичних правила. Ако те индивидуалне разлике долазе од његових манира и не може бити говора о методи, већ о учитељевим манирима. Метода зависи 1. од основне наставе или основних закона, 2. од тока наставе и 3. од ступња наставе.

1. *Основи наставе.* Настава се оснива на својим принципима: а) треба учити природно, *Ово значи основ природности*; б.) треба предавати очигледно, *основ очигледности*; в.) треба предавати просто; г.) настава треба да је занимљива, да буди код ученика интересовање.

А.) Настава ће бити природна, ако се подудара са ступњем душевног развитка учениковог и према томе да би настава била природна, потребно је познати ученикову природу: моћ схватања, ступањ развитка. Осим тога морају се познати односи ученичка, т. ј., да ли живе у кући сеоској или варошкој, богаташкој или сиротној, занатлијској или господској и т. д.

Б.) Настава ће бити очигледна, ако се саме ствари стављају непосредно пред чула; па како се често сам предмет не може ставити, то је онда потребно ставити модел дотичне ствари, или што вјернију слику (за рачун: рачунаљка, зрнца, дрвца и т. д.). У оба случаја има се двојак посматрање: непосредно и посредно. И код једног и код другог посматрања сва чула треба да се употријебе. Но како често пута не може ни слика, ни модел, ни ствар да се стави пред чула, то је потребно да се учитељ обрати на дотле стечене дјечије представе — и путем подсећања и изазивања врши се унутрашње посматрање; и на тај

начин настава ће опет бити очигледна. Отуда правило: увијек мора примјер претходити правилу — прво посматрање, па тек апстрактовање. Осим овог ваља узети и ту околност, што дјете, кад долази први пут у школу, доноси извјесно искуство, представе, неко знање, добивено код куће. Али, пошто су та знања доста неуређена, то треба да се утврде путем посматрања; а ако су с недостацима или погрешна, онда се у школи попуњавају или исправљају. И, прије него што настава почне, мора се учитељ увјерити: да ли има таквих непотпуних или погрешних знања, па ако их има, мора их исправљати или попуњавати. Такво обучавање обично траје око 2—3 мјесеца. Ну и тада у току тих лекција ваља да буде очигледност заступљена.

В.) Да би настава била проста, треба да се употребе таква средства, којима ће се доћи до циља најлакше и најбрже. Па да би то било, настава треба да буде непосредна, без околишења, при том треба да буде битна, затим логички смишљена и методички распоређена. Овакав рад највише је потребан младјем учитељима, јер они први пут долазе на посао. Говор у предавању мора бити прост и потпуно разумљив за дјецу — ученички (али не дјетинаст) АЛНА

Г.) Да би настава била приступна, напредна, мора се: 1. почињати оним што је познато, па дјети непознатоме; 2. од лакшег ићи к тежем; 3. од посматрања ићи к апстракцији; 4. од ближега ићи даљему, и 5. прелазити с онога што је чулно на апстрактно. Све ово одговара захтјеву везивања. Увијек оно што шљедује мора се везивати с оним што претходи; оно што шљедује не смије се почињати док се не проучи оно што претходи, тако, да постане дјечија својина. При томе не треба се задржавати сувише, да не би дјеца осјетила застој, да ту нема ничега новог, јер се тиме развија равнодушност.

Д.) Настава треба да је занимљива а то је најважнији циљ наставе: буђење свестраног интереса. Ну, да би настава била занимљива, треба: 1. да и самога учитеља занима она ствар, коју показује дјецу, јер ће му и тон и говор бити свјежији, те ће тиме — својом интересованошћу — утјецати на дјецу, да и она буду радознала; 2. да покрене све душевне моћи ученика наставом и радом, а то ће учинити, ако употрејеби разноврсну грађу; 3. да покрене радост и вољу код ученика за рад; 4. да изазове тежњу и да је задржи на предмету; 5. да умножава знања и вјештине и да им да могућности, у колико се може, да та знања примијене. На тај начин дјеца ће

бити упућена на саморадњу. Мора бити чешће поновљање, те ће се тим заборављене представе пробудити и изазваће се радост код дјецe, кад виде да то знају. 6. Настава да буде интересантна, а то је, да употреби подесна средства, која ће да потпомогну разумљивост наставе.

Ток наставе.

Ток наставе, то је исто што и метода наставе. Код сваке наставе главно је, да се постигне успјех; зато треба да је настава добро распоређена. У једној лекцији треба да је предавање добро рашчлањено и стављено у поредак. Знати ред, поредак при предавању, значи знати како ваља предавати. И то се зове ток наставе. Онако како је настава рашчлањена, такав је поредак научне грађе, такав је и ток наставе. Наставни план распоређује наставну грађу на цјелину, уопште, шта има пријећи која класа, школа за годину, по године, тромјесечје и т. д., а наставни ток распоређује наставну грађу не за годину, по године, већ само за један час, за једну лекцију. Ово логично распоређивање наставне грађе врши се према ученицима с обзиром на њихови развитак, на моћ схватања и ступањ образовања. И ако тако распоређујемо наставну грађу, имамо два тока: *догматички* и *генетички*.

1. Догматички ток

По овоме току научна се грађа унапријед одреди, и даје се ученику у готовој форми, облику, те он има само да запамти, схвати и разумије. Код овога тока поглавито ради душевна моћ — памћење. Тај ток основна школа предузима у предметима, у којима се говори о догађајима, природним појавама, или се даје позитивно знање, као у географији, математици, религији. Ну, и овдје се не узима искључиво тај ток, већ и други.

2. Генетички ток.

Кад се пође у настави од онога, што је дјеци познато (па било то знање стечено у школи или код куће) и кад се то саопшти тако, да се дјеца изазову питањем, или како било, покрену да на основу ранијег знања изналазе нова знања — зове се *генетички ток*.

Овај ток је прави елементарни и у основној школи мора се чешће примјењивати. Он постаје и врши се на основу тога,

како је та ствар постала, развила се и т. д. и у томе се види та поступност и природност, због чега је овај ток најприроднији, јер се удешава према томе, како је једна ствар из природе постала.

Генетички ток нарочито је заступљен у географији, јер се ту говори о учионици, дворишту, мјесту, гдје је школа, општини, срезу, округу и т. д. и на тај се начин развија круг — хоризонт дјечијег знања.

Код догматичког тока видјели, смо да је центар учитељ, од кога полази све, и ученик има само да запамти, а нема ништа да измијени; а код генетичког тока ученик сам изводи нешто ново и то упуством учитељевим, помоћу разговора. Дакле, овдје ученик излази као проналазач. Код генетичког тока је ученик средиште. Ту је ученик истина стијешњен, но учитељ га психолошким средствима упућује на проналажење — саморадњу. Због тога је овај ток и важан, јер се сваки радује да што-год пронађе, а колика је та радост код дјетета!

Генетички ток с обзиром на наставну грађу, што има да се саопшти, јест двојак: *аналитички* и *синтетички*. Ако се у настави пође од цјелине, па се иде дијеловима тијела, јесте *аналитичан*, и обратно, синтетичан. Оно што се раставља или саставља може бити стварно (реално) или апстрактно (мислено, идеално). Ако је стварно, имамо реалну анализу или синтезу; ако је то, што хоћемо да растављамо или састављамо, мисаоно (апстрактно, идеално), онда имамо идеалну анализу или идеалну синтезу. Оне се називају логична анализа и синтеза.

А.) Реална анализа.

У овом току полази се увијек од неке множине и прелазимо посматрању појединога, од сложенога полазимо к простоме, од цјелине к дијеловима. Ако је реални предмет просторан, просторно га растварамо, ако је времен, времено га растварамо. На пр. кад држимо предавање о биљци путем реалне анализе, онда ту полазимо од цјелине к дијеловима и разлажемо: на круну, стабло и коријен. Круна се састоји из грања, гранчица, лишћа и цвијећа. Цвијет се састоји из прашника, чашице и т. д. Стабло се састоји из коре, дрвета и сржи. Коријен се састоји из жила и жилица. Овим смо једну цјелину растворили на састојке. И то је реална анализа. У овоме употребљава се у помоћ и дјечије знање (искуство) о биљци:

јабуци, трешњи, шљиви и т. д., што је од куће донесено у школу. Дакле, ми тим хоћемо да скренемо дјечију пажњу што више на поједине дијелове; јер дијете је много пута код куће видјело те предмете, али се није задржавало на посматрању и бројању лишћа, прашника, тучкова и т. д. Према томе реална анализа има поглавити задатак да расвијетли оно, што се налази већ у души дјетињој.

Б.) Реална синтеза.

Она има за задатак да стварне дијелове веже, споји, и да тим створи нову цјелину. Овдје се почиње са појединим дијеловима и дође се спајањем тих дијелова до цјелине. На пр. жилице, коријен, из коријена израсло стабло, из стабла гране и гранчице, лишће, а све ово чини дрво. Овим се проширује круг дјечијег знања. Због тога што се развија, зове се у ужем смислу генетички ток наставе, јер иде путем, којим се биљка развија.

Кад ће се употребити реална анализа или реална синтеза? — Кад је год дјец позната цјелина неке ствари или предмета, увијек ће се узети аналитички поступак, зато, да би се дјеца што боље упознала с појединим дијеловима предмета. Реална синтеза употребљава се у сваком другом случају. Него, оба поступка ваља употребљавати у свакој настави тако, да оно, што се реалном анализом разјасни, да се синтезом прошири. Идеална или логична синтеза, која се назива још и апстракцијом, зове се још и генерализацијом, кад се као главна радња узима стварање опћности из појединости; стварање правила из посматрања. Идеална синтеза полази од појединог предмета. Посматра се једна биљка, па друга, па се из тога путем одлучивања ствара општи појам. Полази се од примјера и ствара се правило; полази се од дјејства и тражи се узрок. Дакле, посматрајући један предмет, на пр. јабуку, одбијамо оно што је особено, а приопштавамо оно, што је својствено свакој биљци и долази се до општег појма. Или имамо на пр. једног човјека у селу, по имену Никола Анђелковић, који је рођен од тих и тих родитеља. Сад сваки је други човјек искључен, јер овај има особитијех знакова. Али ако ја те особите знаке одбијем, на пр. од којих је родитеља рођен, него само кажем да је из тога и тога села, онда је већ проширен круг — створена је опћност. И даље главно је да је рођен у једној нахији, на пр. Васојевић, и даље да је рођен у држави, Црно-

горац, и даље у српским земљама — Србин и тај се појам примјењује на сваког Србина. Даље, да је рођен у словенскијем земљама, и онда се тај појам може примјенити на свакога Словенина; па онда даље — Кавказац и човјек на пошљетку. То је идеална синтеза. Овај поступак назива се још индукцијом, што значи улажење из појединости у општост. Овај поступак је кључ природних наука.

Идеална или логична анализа зове се још детерминација, што значи додати још неке особите знаке ствари, да се још тачније одреди та ствар. Ово је обратан пут од синтезе. Овдје се полази од појма на посматрање, од правила на примјер, од општости на посебно; на пр.: имам ствар, то је појам неодређен, али кад кажем: ствар земаљска, то је одређеније, кичмењак, сисавац, двије руке, двије ноге и т. д. и још разум, човјек, па онда кажемо: човјек, кавказац, словенин и т. д. док дођемо до онога од кога смо почели путем синтезе; — дакле, све јаснији и јаснији појам.

Као што се идеална синтеза зове индукција, тако се и идеална анализа назива дедукција, што значи излазити из општег у посебно.

Ако се иде од узрока на дјелство, онда је прогресија; а ако се иде обратно, онда је регресија. Ако се с обзиром на то настава удешава, онда имамо наставу прогресивну и регресивну — идење у напријед и у назад.

Ова два тока већином се примјењују у историјскијем предметима. Ако се казују догађаји, како су се вршили по реду, онда је прогресија; али ако се обратно почне од садашњијех догађаја, па се пита шта их је изазвало, шта им је узрок, па се иде све даље, како је један догађај другом предходио, онда је то регресија, настава иде регресивно. На пр. кнез Лазар погинуо је на Косову. Шта је томе узрок било, па шта је било последице битке и т. д. Или: шта је било узрок да пропадне српско царство на Косову, па онда се даље питамо: откуд неслога у српском народу и т. д.? Или: ко је очистио Црну Гору од потурчењака? — Ко је владао последице њега? Шта је ишло на руку Њазу Данилу да прошири границе? и т. д. и т. д. Или: како смо ми дошли до овога што имамо данас? Које имамо зато захвалими? — Витешкијем владарима и т. д. Ово би било регресија, а прво прогресија.

Логична синтеза ради прогресивно, а логична анализа ради регресивно, јер иде од општега на посебно, а синтеза од посебнога к општем.

Реална анализа иде од цјелине к појединим дијеловима, дакле: регресивно; а реална синтеза иде од појединости к цјелини, дакле: прогресивно.

Од ових поступака који би био најбољи? — Ни за један ступањ наставе не може се одредити тачно овај или онај поступак, а тако исто и за поједини предмет; него треба да се бира према приликама, који ће се поступак употријебити. Код наставе генетичнога тога наизмјенично: анализа и синтеза. Онда генетички ток назива се генетичка метода. Али, потпун ток не може бити, ако није још: 1. вјежбање, 2. примјена, 3. понављање, па ма који се ток узео.

1. Вјежбању је задатак, да увиђање учениково уздигне до вјештине. Зато треба знање вјеџбати док не постане вјештина и да се то може видјети у сваком раду ученичком. Ово значи да послје сваког наставног тока треба вјежбања.

2. Примјена. Њој је задатак да образуми ученика у томе, колико се има једна истина да примијени на њега самога. На пр. учи се о марљивости: „треба бити марљив.“ Ваља га упитати: јеси ли ти марљив? Примјена је важна онда, кад се узима у случајевима, кад је ученику потребно да своје знање и вјештине правилно употријеби у животу; то је циљ примјени.

3. Понављање. Свака лекција има да се почне са понављањем, јер треба почињати са познатим и развијати непознато, а за то је потребно понављање старог, које је основ новој лекцији. Није само у почетку понављање, него сваки одјељак се понавља, пошто се пријеђе, зато, да би се дјеца прибрала, одморила и боље схватила. Кад се сви одјељци сврше, онда настаје понављање цјелине. И кад се све ово изврши, онда можемо рећи да је ток наставе постигнут.

Генетички ток наставе треба увијек почињати оним, што је дјеци познато, и онда ићи без скокова од познатог на непознато, од лакшег на теже, од ближег на даље, од посматрања на појам, од стварног на апстрактно и с времена на вријеме да се да дјеци одмор. И на крају генетичкога тока све то што је свршено скупити у један закон, правило и исказати ученицима. И то вјеџбати путем задатака.

(Н а с т а в и ћ е с е.)

НАЈГЛАВНИЈИ ЗАХТЈЕВИ УЧИТЕЉЕВООГ ПОЗИВА.

Тешка је ствар назвати се учитељем, а не одговарати бар најнужнијим захтјевима, који се од њега изискују. С тога прва и најсветија учитељева дужност јесте схватање свога задатка; он никада не смије сметнути с ума, да његова дужност није само научити дијете, да чита и пише, већ главни задатак треба да му буде припремање дјетета за практичан живот, како ће дијете доцније хтјети и умјети користити се стеченим знањем у школи. Него ни доцније, када дијете доврши основно образовање, учитељу не треба заборављати на те своје васпитанике, нити смије избјегавати додир са својом околином и остајати једнако равнодушан према ономе, што му се допада и не допада. Наш народ и данас обавља многе послове на примитивни начин и свака промјена чини му се као биједи и по све бескористан посао. Док на против све оно, што иде на штету његовог напретка, захвата све дубљег коријена, те га и морално и материјално упропашћује. Онда настаје питање: шта ће бити од школоване омладине? Разумије се она ће поћи истим путем своје околине, јер ће покушати, да у пракци примени што год од свог у школи стеченог знања, али материјалне и друге неприлике стају јој на пут, па онда, ијесто да буде околином потпомогнута, постане предмет исмијавана, а њени неуспјеси привуде ју, те се и сама прилагоди таквом начину живота и рада. У таквим приликама учитељу је задатак, да школованој омладини притече у помоћ, те да народ и дјелом и ријечи поучи и изведе из заблуде. Рад учитељев остаће без плода, ако његов живот и рад не буде сагласан са својим теоријама. Бадава ће говорити о: земљорадњи, сточарству, воћарству и т. д., ако се у датој му прилици не буде постарао, да околину очигледно увјери о корисности својих поука и рада.

Неоспорни је факт, да је навика друга природа, јер она с човјеком тако срасте, да изгледа као његова природна особина. Као што напријед спомену смо таквих навика има како код појединаца, тако и код читавих народа. Разумије се те су навике врло разнолике и одвратити народ од њих, то је веома тежак посао. Да би се то постигло треба имати врло јаке издржљивости, те уз поуздана средства енергично порадиати жељеном циљу, али, на жалост, први захтјев најчешће изостаје. Ако на пр. учитељ опази какву ману, која га било морално, било материјално упропашћује, онда се у његовој памети по-

роди замисao, да томе злу треба стати на пут, и он ће учинити један или два покушаја, па ако одмах не успије, он ће се сканити тога посла. Проводећи сав свој вијек у народу и с народом многи се од нас и сам прилагоди народном животу, те потпуно огрезне и у све народне пороке, и његов живот постане идентичан са животом своје околине. То је веома ружна појава, која даје рђаву карактеристику тога учитеља, па не само њега, већ убија ауторитет свега учитељства, а тога често бива. Онда с каквим правом можемо очекивати, да такав буде ваљан васпитач? — Дакле, узвишеност позива и претешко бреме, које на себе узимамо као пионери народне просвјете, императивно нам налажу, да уложимо све своје силе око васпитања повјерене нам омладине, ако смо пријатељи среће и будућности свога народа. Нарочито се пак то изискује од нас црногорских учитеља, јер код нас је просвјета тек из сна пробуђена, ушљед више вјековне борбе за политички опстанак. Због реченог ми смо веома осјетно заостали иза осталих културних народа на западу, којима ми толико вјекова бијасмо као чврсти бедем против варварских источних најезда, и имамо довољно јаких разлога на признање наших заслуга за њихов правилни развој. Али поред свега тога не треба испустити из вида ову опасност, која наступа за владе просвјетене народе, окружене просвјетенијим народима. Просвјетени народи поплаве их својом културом, учине их економским робљем, и њега престану неспособни за државну егзистенцију. С тога нам се треба веома пажљиво чувати увлачења туђинштине и свега онога, што би се косило с нашим националним интересима, за што нам је потребна јака помоћ. Ту помоћ дугују нам сви државни чиновници, који, играјући улогу умне снаге свога народа, дугују му у свакој прилици потпомагати просветни развитак, у колико се то буде од њих изискивало. Просвјета је дакле једина чврста и здрава основа, на којој се оснива срећа и напредак појединих народа. О томе врло лијепо Мартин Лутер говори: „Благостање једне земље не зависи толико ни од обилатости њених прихода, ни од тврдоће њених градова, ни од љепоте јавних јој грађевина; него се састоји у броју образованих синова — у људима од дара, знања и карактера — које има. Ту лежи њен прави интерес и права јој сила и снага.“ Схватајући важност просвјете и свој задатак, ваљан ће учитељ осјећати највећу радост у вршењу те своје свете дужности; он ће себе сматрати срећним, што му је пала у дио такова дужност, јер ће тачним и савјесним временом исте највећу услугу учинити свом народу и

отаџбини. Дакле, учитељ треба најприје да је начисто с тим шта је то *дужност* уопште, и кад буде начисто с тим, онда ће своју учитељску дужност вршити онако, како она изискује. Да је не само учитељску, већ ма коју дужност тешко вршити, то се порећи не да, али и ту има неке веома осјетне разлике. Та разлика састоји се у томе, што неки сматрају дужност као средство за живот, а неким служи као принцип. Онај, коме дужност служи као принцип, он у времену исте неће осјећати никакве тегобе, већ ће осјећати праву радост, па чак изгледаће му као веома пријатна забава. Док онај, коме дужност служи као средство за живот (а не принцип), он неће правилно вршити своју дужност, јер осјећај дужности нема правилног основа, те ће чврста воља за вршење исте осуетовати. Такав у дужности неће осјећати душевног уживања, јер његова немирна савјест неће му дати никада мира, нити ће имати одмора, јер одмор није праведно стечен. То се догађа онда, када не само учитељ, већ ма ко други, узме туђи занат. И ако би се другом коме занатлији могао допустити такав посао, али онај, који узме на себе учитељско име, а не одговара своме позиву, за њега би паметније, а за државу корисније било, када би се оставио туђег заната, јер једног што својим васпитачким радом неће никоме никакве користи допринијети, а друго његов ће рад и живот и самом себи додијати. *Национална библиотека Републике Србије* се опростило, када се не би њихов утицај распростирио на околину, и кад његовим духом не би вапојени били његови васпитаници. С тога сматрамо за нужно проговорити коју ријеч више о учитељевом *владању и труду — раду*.

Да проговоримо коју ријеч о овим првим и најглавнијим захтјевима дало нам је повода то, што смо чешће пута имали прилике чути у народу, гдје говори за појединог учитеља: „...добар је и изучен, али нема лијепе природе с народом, а наука без природе не ваља.“ Дакле, код простог народа владање баца знање у засјенак; он (народ) врло пажљиво прати све покрете учитељеве и веома критички даје свој суд о његовој цјелокупној личности. Па и треба му за умјесно примити, јер лијепо понашање игра веома знатну улогу у животу. „Лијепо понашање није гола спољашњост, већ огледало лијепе душе“ — вели један философ. И заиста овако дефинисано том дефиницијом обухваћено је све, што би се у појединостима о истом могло рећи. Да лијепо понашање заиста није ништа друго, већ огледало лијепе душе види се по томе, што такав човјек долази до највећих подухвата; он је учтив, уздржљив, не размеће се

својим поријеклом или богаштином, већ тачним и савјесним радом у највећој скромности тражи себи уживања. Такав ће и хтјети и умјети и друге поштовати, а тиме ће највећу услугу себи учинити, јер ће задобити у народу општу љубав и поштовање. Према реченом треба бити начисто с тим, да се сопственим хвалисањем не добија ништа друго већ — презрење.

Многи од нас имају обичај изговарати се, како сиромашно стање нашег учитељства чини, те немају у народу оног поштовања, које би им по њиховом позиву припадало. Такове су претпоставке по нашем субјективном мишљењу из основа погрешне. Истина, да материјална средства пружају могућности богатоме, да се донекле усаврши, што не би сиромаш под неповољним домаћим околностима могао учинити. Али колико би први у томе могао бити срећнији, у толико се чешће пута догађа, да ће се одати пороцима прије, него ли сиромашак, коме се та могућност одузима. Не велимо, да су повољне склоности искључиви узрок томе (пијанчењу, картању, раскошном животу и т. д.), већ дајемо превагу природним склоностима, али по нашем субјективном мишљењу ипак тврдимо, да први чешће падају у такво стање, неповољно стање, разне тегобе, које он има, чине, да ће такав дожити све своје силе, да савлада те тешкоће, па или ће у борби удинути, или изаћи као побједилац. Ако ли изађе као побједилац, онда је прошао кроз најбољу школу, школу искуства, и онда је у њему образован чврсти карактер, који се доцније неће дати навести на какве странпутице. Не може се оспорити ни то, да друштвени учитељев положај захтијева доста пажње на лијеп домаћи живот, пристojну ношњу своју и своје фамилије и т. д., у чему не може такмачити се с богатима, али по нашем мишљењу то такмачење и нема мјеста, јер сами скромни учитељев позив не слаже се ни с каквим луксузима. Не велимо, да је учитељу допуштена каква хаљкавост у ношњи, друштвеном и домаћем животу, јер тиме би се мало поште указивало своме позиву и значило би, да учитељ нема никаквих естетичких осјећања, и онда то не би могао изискивати од својих васпитаника, већ у свему треба да се држи онако, како то доликује његовом учитељском позиву.

Дакле, ни знање, ни богатство нијесу толико потребити за васпитача, колико добро владање. Херберт каже: „Свака шака поштења вриједи пола знања.“ Према до сада реченом онај, који хоће да достојно носи име васпитача, мора бити сам васпитач, што је лако оцијенити по његовом понашању. У противном

случају не може се од њега очекивати да да дјеци оно, што при себи нема — добро васпитање.

Пошто су дјеца дошла, да у школи науче о свему оном, што нијесу могла у родитељској кући, то се хоће много озбиљног труда и рада, да се од — тако рећи — простих животиња ствари васпитана омладина. Рад је један природни закон за свако умно биће без обзира на стање и положај, јер је он нека инстинктивна сила, која несвјесно вуче сваког човјека на извјесно занимање. Трудом или радон добија се све, што је племенито и узвишено; њиме како појединце, тако читави народи долазе до благостања, али не треба заборавити, да треба да почива на моралној основи. Избор рада зависи од природних склоности и прилика, у којима је човјек одњегован. Према томе није питање о врстама рада, већ о неопходности рада, јер рад је: срећа, напредак, а у исто вријеме рад је и одмор, јер и умни и тјелесни су прохтјеви, да се тијелу и души да неко занимање. Ако им се ти прохтјеви задовоље — давањем занимања, онда ни тијело ни душа неће осјећати умора, већ одмор. Напротив при сваком нераду тијело омлитави; при сваком нераднику опажа се обратно, т. ј. он не осјећа никакве радости; његово тијело поступно млитави и слаби, ум постаје неспособан да мисли и расуђује. Постојећу болест лијечити, докле га животиња и здрав разум не доведе до много које-чега, што здрав разум не допушта и т. д. Па када је рад један и природни и друштвени захтјев за свако умно биће, онда настаје питање, какав рад треба очекивати од народног учитеља? Кад се узме на ум предмет његовог рада, онда ће лако одговор дати. Њему је стављено у задатак да човјека — тако рећи — од прости животиње подигне на ступањ културе и онда би се могло лаконски одговорити. Истина да и сама природа иде томе на руку, јер се у човјечијој природи налази тежња за сазнањем и учитељев је задатак да правилно задовољи те тежње. Циљ је постигнут онда, када васпитаник ослобођен васпитачевог надзора имадне закон у својој глави, по коме ће се искључиво управљати и прије живот испунити, него ли учинити оно, што није достојно поштена човјека. Да се дијете до тога доведе, ту се хоће озбиљног рада, јер није довољно нешто знати, већ и томе придружити чврсту вољу.

Што се тиче учитељеве школске спреме и доцнијег усавршавања, о томе не би требало скоро ништа говорити. С

тим треба да се начисто. Учитељ се никада не смије ослањати на то, што је школском свједоџбом оспособљен за учитеља. Мора се признати, да добра школска спрема олакшава рад и учитељу и његовим ученицима, јер методичком обрадом наставних предмета много се добија и у труду и времену. Ну врло често се догађа, да свједоџбом слабији учитељи у пракцици покажу бољи успјех од првих. Узрок томе јесте тај, што се први ослањају на своју стручну спрему и уображавају, да су они некакви аукторитети, код којих не може рђава успјеха бити, па ма и мало се радило и узроком тога постану љенштине. Слабији пак учитељи опазе своју неспремност, па уложе све своје силе око свог усавршавања и рада у школи, у чему ће врло знатан успјех показати. С тога је потребно, да учитељ без обзира на своју школску спрему поклони озбиљну пажњу своме усавршавању, за што је нужно, да добавља ваљанијех часописа и књига своје струке, а и другијех. У противном случају постаће незналица. Ово је неопходна потреба, јер сваки занатлија, ако мисли свој занат ваљано обављати, мора имати све што му је потребно за исти. Књиге су дакле и средство, с помоћу којих човјек шири своје знање, које му никаква сила отети не може. Друштво књиге још спасава човјека од некијех порока, којима би се могао одати, проводећи вријеме у беспосличењу, јер ако је у вароши може постати „кафански“ човјек, а на селу скитница и дембел. Како се тече знање и колико вриједи најбоље ће нам показати ове ријечи, којима један Снаучник савјетује свога сина: „... Што се тиче знања, оно не може без рада у главу ући, као што не може поље пшеницом родити, докле плуг преко њега пријеђе. Разлика, и то велика, је пак та, што прилике и околности могу донијети, да други неко пожње оно, што је тежак посијао; док међу тим, нико ни у срећи ни несрећи, не може себи тековине твога умнога блага одузети...“

Пошто смо у кратким потезима изложили најглавније захтјеве, који се изискују од народног учитеља, на реду би било, да проговоримо коју ријеч о оним чиниоцима, који су позвати, да потпомажу правилни развитак школе. Него пошто нам то није овдје задатак, то ћемо другом приликом проговорити коју ријеч више о истом. За сада нека нам је допуштено констатовати, да данашњи рад мјесних школских надзорника и грађанских власти веома иде на уштрб школског напретка, јер се законске наредбе просвјетних власти не извршују, те се правилни ток школске наставе веома ремети.

Вук Р. Масловараћ.

ПРЕДАВАЊЕ НА РОДИТЕЉСКОМ СКУПУ

ГОВОРИО Н. ЛЕКОВИЋ, УЧИТЕЉ.

(Свршетак.)

Јест, али зар се дијете на улици, или ма гдје било, не сријета и нехотице са рђавим поступцима других? Зар оно не чује на улици, или ма гдје било изван куће: неваљале ријечи, псовку, свађу, пијанство и сијасет других рђавштина? Разумије се да дијете то све чује и види, али ипак при свему томе, родитељ треба и у оваквим приликама да се, васпитавајући, труди и ради, да не би његово дијете подлегло овим сокачким поквареностима. Ово ће пак родитељ постићи, ако буде сваки рђав поступак ма кога, пред дјецом покудио, али тако покудио, како ће се и на самом дјетету показати одвратношћу према свему ономе што не ваља. Упоредо овоме дужан је родитељ у исто вријеме, да хвали и велича сваки добар поступак ма кога, са истом живовшћу и убједљивошћу. Хвалити пак и кудити не треба хладно и као преко воље, јер то неће бити ни од какве користи.

Чинећи ово родитељ ствара у своје дјетету љубав према свему ономе, што је добро, и одвратношћу према свему ономе, што је зло и неваљало, и тиме у исто вријеме обезбјеђује његову невину душу од сваког штетног утицаја са стране, које би га иначе врло лако могло покварити. Јест, али се опажа, да неки родитељи из својих личних интереса, или пак из зависти или себичности, хвале пред дјецом оно, што је за покуду, а куде оно, што је за похвалу. За овакве родитеље могу казати само, да нијесу добри васпитачи своје дјече.

Родитељ из свакодневног живота мора да изабере неки примјера и причати својој дјечи, и том приликом похвалити све, што је за похвалу, а покудити све, што је за покуду.

Па зар кад се поведе ријеч о неком човјеку, који је учинио какво племенито дјело, зар можемо, а да га пред дјецом не похвалимо? Па кад се поведе ријеч, што је код нас најобичније, о нашим јунацима, који нам крвљу својом извојеваше слободу, зар смијемо, а да им из дубине душе не одамо достојну пошту, хвалу и признање, и да таквим zgodним примјерима не улијемо у наше дјеце осјећање патриотизма, које сваком Србину треба да загријева његове измучене груди. Зар кад се поведе ријеч о нашем Господару смијемо, а да очигледно пред дјецом не изнесемо све оне врлине, које Га мимо осталих владара красе, и тиме развијемо у дјече праву оданост, послушност и поштовање према Њему.

Све је дакле ово што поменух од велике потребе за васпитање, зато је дужност сваког родитеља, да и увијем лијепим и корисним срством рукују при васпитању своје дјече, хвалећи дакле пред њима, све што је достојно хвале, а кудећи све што је достојно куђења.

Сад настаје питање, да ли треба добре навике, и све оно што је узвишено и племенито, усађивати у дјечија срца, дакле васпитавати их, милом или силом, т. ј. љубављу или страхом и тољагом; и да ли пак треба зло и рђаве навике сузбијати, једном или другом?

Много се варају они родитељи, који за свету истину држе, да је тољага из раја изашла, и да је она једино и најбоље средство за васпи-

тање. Они не знају, да тиме стварају од своје дјеце робове, који непрестано теже и желе, да покидају окове ропства, и да се ослободе родитељског надзора; они не знају да страха и тољага не уздиже, него понижавашу душу дјетињу, и убијају тиме самосталан развитак свога чеда. Страх и насилје не стварају добре људе и мушке душе, већ подлаце и људе лабава карактера и душе. Није никаква корист учињена, ако дијете слуша и покораваше се наредбама родитеља једино из страха, а не зато, што оно осјећа, да је то добро, и да то ваља чинити. Родитељ дакле треба својим личним примјерима, за тим савјетима и поукама, да приволи дијете, да оно чини оно што је добро, а да не чини оно што је рђаво, а не са страхом и бићем; и треба у исто вријеме свагда и у свакој прилици, да покэзује љубав према њему, јер је родитељска љубав најјача снага, да покрене дијете на добро, а да га одврати од зла. Дакле родитељи су дужни, да свагда показују љубав према дјеци, т. ј. и кад хвале, и кад савјетују, и кад на добро упућују, и кад награђују, и кад опомињу, и кад укоравају, и назад у крајњем случају и кад казне. Јест, али родитељска љубав не смије бити она слаба њежност, која дјеци дозвољава многе жеље и прохтјеве, који су убитачни за њих, и која снажи у дјеце рђаве навике, и покрива мане и рђавштине, јер таквом љубављу воде се дјеца у очигледну пропаст. Јест али многи родитељи заслужијешени том прећераном њежном љубављу, најобичније и сувише угађају дјечијим прохтјевима, чинећи им на вољу чак и оно, што дијете квари и упропашћује, као: одијева га у лукеузно одијело, даје му пара, и чини му свемогуће на вољу, мислећи да то ваља, а не знајући да су дјечији прохтјеви велики и ненаситиви, и да се тим путем ствара у дјечијој души ненаситиви амбис; и последице кад дијете одрасте, онда пола свијета, што 'но се каже, да му се да, не би се наситило, и онда по готову човјека празног срца, грамжљива, расипача, расипкуће и ђАРЂЕ

Зар је тешко ограничити дјечије прохтјеве? Зар је тешко навићи дијете на умјереност, и том корисном врдином обезбиједити га од многих зала. А многи пак родитељи руковођени том прећераном њежном љубављу, хладни су, и пропуштају многе рђавштине свога дјетета, и тиме дају повода да се рђаве навике и мане укорјењују у његову душу, не знајући да сам родитељ тиме води дијете у пропаст; и не знајући у исто вријеме, да је онај родитељ истински пријатељ, и истински љуби своје дијете и жели му добра, који никада и ни у ком случају не допушта ништа, што би његовом чеду наудити могло.

Као што је пријекса дужност сваког родитеља, да васпитава своје дијете, дужност му је у исто вријеме, да га последице навршене седме године пошаље у школу. У школи се домаће васпитање допуњава и продужује, и у школи учитељ зиђе на темељу домаћег васпитања, и онда такво васпитање, идући својим природним током, ствара људе у правом смислу. Јест, али се опажа, да учитељи трпе велику муку од многе дјеце, трпе муку, велим, зато, што су им многа дјеца дошла и долазе у школу са манама и рђавим навикама, дакле без домаћег васпитања, и онда само по себи се разумије, да учитељ према таквој дјеци не може вршити као што треба свој узвишени задатак, једино зато, што мора да исправља све рђаве навике и мане, које је дијете из куће у школу донијело; и да у исто вријеме мјесто тога уноси у душу дјетињу све оно што му је за душевни жувот потребно. Вршећи дакле учитељ ова два посла, не може разумије

се никада успјети и створити оно, што би иначе могао учинити, и чини са дјецом, која су домаће васпитана. И према овоме, они родитељи, који шаљу дјецу и школу са рђавим домаћим васпитањем, нек се не надају да ће школа неком нарочитом силом створити од њихове дјеце људе добре и васпитане, јер том надом могу се кријепити само они родитељи, који шаљу своју дјецу у школу са добрим домаћим васпитањем.

Дјеца се истина у школи васпитавају и уче се свему ономе, што је добро и корисно; јест, али која корист може бити од тог васпитања школског за ону дјецу, која у породици виде, да се ради и чини све оно, што на њих штетно утиче; и онда према овоме, школско васпитање разумије се остаје без икакве вриједности и утицаја на дух њихов. — У овој прилици учитељ гради, а родитељи разграђују.

Дакле, дужност је сваког родитеља, да добрим домаћим васпитањем спрема дјецу за школу. Буде ли тако спремио своју дјецу, и буде ли се и даље старао о васпитању своје дјеце, онда он и учитељ узајамно имају рапта радити и мучити се, и родитељ тек тада може се потпуно надати добру свога дјетета. Не буде ли пак родитељ тако радио, онда нек се сигурно не нада добру свога дјетета, већ злу, за које је зло, разумије се, он сам одговоран.

Поштовани слушаоци и драги родитељи!

Мислим, да сам са ово неколико ријечи, које данас пред вама изговорих, довољно казао о ономе, што је за сваког родитеља од пријеке потребе. Зато нијесам намјеран даље говорити, јер сваком родитељу, коме лежи на срцу напредак своје дјеце, довољно је једно ово неколико ријечи. Зато при завршетку ово неколико ријечи напомињем вам поново, да се увијек сјећате вашег узвишеног и светог задатка, који имате да вршите према својој дјечи. Немојте никада и ни у ком случају занемаривати то, јер знадите, да срећа и напредак ваше дјеце зависи једино од вас самих. Будите у свакој прилици прави родитељи и усрећитељи своје дјеце. Вршите непрестано свјесно и савјесно ваш свети задатак, који имате према дјечи. Тако ако будете радили благосиљаће вас ваши синови, јер ћете их усрећити. Благосиљаће вас Бог, јер ћете испунити Његове божанске наредбе. Одужићете се својој савјести, јер ћете јој слиједити. Одужићете се друштву, јер ћете му дати часне и вриједне грађане од користи и напретка. Одужићете се држави, јер ћете јој дати врне синове, који ће је кријепити, помагати и јуначком мишицом бранити; и тиме у исто вријеме даћете нашем Узвишеном Владару вјерне и послушне синове, помоћу којих ће да доспије своме узвишеном циљу — ослобођењу васколиког Српства. Амин.

ОПИС МАНАСТИРА ДОБРИЋЕВА У ХЕРЦЕГОВИНИ.

Приопѣио: Леон. Нинковић, Јеромонах.

(Наставак.)

Ова два јеромонаха чим су пуштени из требињске тавнице, дошли су опет у свој ман. Добрићево. Као што је турски суд на ова два калуђера био бадио сумњу при смрти погинулога калуђера, таку сумњу против ова два калуђера бади породица погинулога калуђера! Видјеше калуђери Јоксим и Партеније, да им пријети опасност животу; позваше 12 правих људи, те пред њима оба калуђера положише заклетву да нијесу „учесници“ при смрти погинулога калуђера Шпиридона! — Овијех 12 људи у име оба калуђера положише заклетву породици Вуковића; те послје помирења ова два калуђера са породицом погинулога Шпиридона, дадоше им „зајамчено писмо“ овога садржаја:

[М. П.] 1856 септемра 9. Божји намѣри добри часъ сзнатисе ово писмо да буде вѣровано на свакоме суду и пред пошеним људма како погине покојни Шпиридон калуђер син Петра Вуковича и уби га неко у подне у крај воде пред манастиром Добрићевом у коме се бијаше покаљуђерио и тако би некаквије ријечи дам8 бише началници Јоксим Парезжанин и Партеније Ђедовић и потоце имаше зл8 вол8 вуковићи на калуђере јоксима и партенија и по томе доведоше јоксим и партеније праве дванес лд8 а добоше вуковичи у манастир добрићево и тако се заклеше оба калуђера па за нима дванес лд8 како не8 бише началници смрти покојнога шпиридона ни8 бише ни кога нам8 ни8 подмитили тако се страшно заклеше исти вуковићи вѣроваше и алалше инезера (ваљда залог) метнуше ако се икад нађе до сто годна на јоксима и партенију да морају да имају дати кал8ћери вуковичима двије главе и сто дукаѣ. Ово писмо шаит (свједок) Сава Миовић пео баовић кристо алексић и кнез в8к алисић (ваљда Алексић) и мато папић и мил8тин попов раде перов ковачевић и ово подписаша лд8 мисмо Божји шаити овоме писм8 на јермонаха игуман Теодосија Косијереваца шаит овоме писм8 и ристо мулина (биће Баћевић из Бањана) шаит [М. П.] Ово је „печат“ игумна Теодосија Мишковића прозваног „Косијереваца“ из манастира Косијерева, а горњи манастир Добрићева!

Послије тога догађаја 3—4 мјесеца пођу Корјенићи — турски сватови по ђевојку у Гацко. Пролазећи мимо манастира нареде игуману: Да им приправи вечеру у манастиру, кад се озга, т. ј. из Гацка врате! Кад су се сватови били вратили из Гацка, игуман их не смјеше дочекати у манастиру, већ им изађе у сусрет $\frac{1}{2}$ сахата хода. — Турци видјевши игумана Јосифа Парезжанина поћераше га до „мрамора“ (нишан — споменик на мјесту ђе неко погинуо). Кад виђеше Турци да је „мрамор преваљен*), тада стари сват Аго Шеховић прозвани „Шатара“ викну: овден је погинуо брат Турчин, а власима је мало што му главу одрубисе, већ му и „мрамор“ оборише! Држете, ухватите игумна, наговарите на њ тај камен, нека га понесе до манастира! — Турци ухвате игумана, зауздају га, а „мрамор“ му навалише на плећа вичући: носи игумане нашега брата!!

*) Мјесто ђе је био „мрамор“ српски ускоци посјекли су турчина Корјенића, а на том мјесту су му турци подигли били „мрамор“, а да су га Срби преваљали није истина.

Јадни игуман носио је „мрамор“ све док један ред на путу паде, а камен с врх њега! — Увјерише се Турци да игуман „мрамор“ даље не може носити; ослободише га од ношења „мрамора“, а мјесто њега узја му један Турчин око врата! — Тако је Турчин јашио, док опет несретни игуман на путу паде! На то стари сват завика, да се већ откане игумана. — Турци то учине, оставе полумртва игумана на путу. Турци сврате на конак у манастир. Све што нађу у манастиру за јело као: масло, кајмак, мед, а меса није смјело мајкати, сакупе за вечеру; затим нађу казан од сто ока, те почну у њ сипати мед и масло говорећи: сад ћемо кувати „алву“ нашем погинулом брату! Тако је и било „алву“ скуваше за „мртвага турчина“, а живи је поједоше! Онда закољу 2 овна и јалову овцу, те сјутра дан понесоше за ужине! — При поласку рекоше калуђерима: збогом остајте калуђери, немојте рећи, да смо ви каква зулума учинили!!

Народно предање о првом разорењу овога манастира говори овако: Када су Турци из Херцег-Новога и Боке Которске изишли, онда је дошло једно одјељење (чета) Турака у ман. Добрићево, те почну робити и чинити „зулум“ калуђерима! Игуман виђе пропаст себе и манастира; сјети се свога побратима Турчина Јакуп-ага Јакуповића из Кнеж-дола. Игуман се надаше: да ће Јакуп-ага, као Турчин, својим посредовањем, отклонити опасност турску од манастира, на брзу руку поручи по њ. На поруку свога побратима игумана, Јакуп-ага дође у манастир. Јакуп-ага се дуго трудио, да склони буљубашу и остале Турке на мир, те да оставе на миру манастир! А кад му (Јакуп-аги) сав труд без успјеха оста, повади двије „кубуре“, те на мјесту опали их у прса буљубаши! Затим на коњу Јакуп-ага побјеже на ријеку Врбишњицу, али Турци запуцаше из пушака за њим, те га на средини ријеке убише! Том приликом Турци посејкоше 2. калуђера и неколика ђака, а остали се разбјегоше које куда! Том пригодом Турци поробе манастир однеку својом вјерности, као: златне, еребрне наките; земаљске тапије, царске фермане и разна документа овог манастира, а све натписе, које нађоше покварише их! По одласку Турака из манастира калуђери разбјегнути опет се вратише у поробљени манастир. За калуђере и манастир наступише и гори часови: жена погинулога Турчина Јакуповића, оде у Травник, те код везира оптужи: да су калуђери манастира Добрићева супруга посејкли! На то везир изда наредбу: да се земља манастира Добрићева у селима: Дубочанима, Врбу горњем и Доњем, Нецвијећу и Јасену, има међу Турке подијелити, као „крвнина“ (накнада за погинуле Турке). Чувши за то калуђери, разбјегну се које куда! Турци по наредби везировој подијеле манастирску земљу, а манастир опет поробе! — Манастир је 80 год. био запустио. Послије 80 г. дође калуђер из манастира св. Луке из Жупе Никшићке, те са пашином дозволом, а народним прилозима манастир Добрићево обнови. Друго разорење овога манастира догодило се за вријеме српског устанка за ослобођење 1875—1878 г. Вриједно је забиљежити, да ови манастир је и трећи пут дочекао, да се празан затвори и „црвеним воском“ запечати! А то се догодило у септембру 1898 г., а узрок је био овај: У јулу 1897 духовна власт послала је за настојатеља у манастир ови Михајла Ранковића. Народ се ове парохије побуни, а тим више пошто јеромонах Симеон Борковић побјеже у Црну Гору, а јеромонах Леонтије Нинковић допаде затвора! Из таквих узрока у септембру 1898 год. М. Ранковић побјеже у Црну Гору. Манастир је био запечаћен 15 дана, а чували су га оруж-

ници! — По наредби духовне власти отворио је привремено манастир парох Марко Кисић 2 октобра, а 29 истога 1898 дошао је у манастир Леонтије Нинковић јеромонах. —

Има једна чудновата прича о црквеним св. стварима. Прича мух. Рушид Биједић (и сада је жив): 1875 г. када су калуђери оставили манастир и са осталим Србима дигли устанак за ослобођење, онда су дошли у манастир три мухамеданца: Рушид и Бећа Биједићи и Смаил Машовић, и ушли су у цркву. Бећа Биједић и Смаил Машовић нађу у цркви 2 златне ките, 1 узме Бећа, а другу Смаил. Рушид уљезе на „царска врата“ у олтар. Пред часном „трапезом“ нађе књигу Библију, коју понесе опет кроз царска врата. Док пред собом осјети мрак! очима не виђаше ништа! Одмах се сјети, да је погријешео, што је књигу узео, на ногама и рукама носећи књигу пред собом, остави је опет на своје мјесто. Рушид се ту молио Богу и неколико пута пољубио књигу, док опет прогледа! Отишао је, али ништа црквено понио није. Смаил Машовић донио је златну киту кући, а сјутра дан освануо мртав (Смаил). Бећа Биједић дође кући и дарова жени златну киту. Сјутра дан жена полуди, а он (Бећа) ослијепи! — Бећа је умро кроз 10—15 дана, а жена му је неколико година луда ходала! — Од тога времена, док су калуђери опет дошли у манастир 1879 Турци нијесу смјели ништа однијети из манастира. А у случају болести долазе у манастир, те моле, да им се држе бденија и свештавају масла (Елеосвештење). А такођер доводе и болеснике у манастир. —

Манастир, као што се види из народнога предања, у прошлости је био врло богат. Сада је сиромашан, а поред своје сиромаштине, плаћа порез држави!! — За све вријеме отоманске владавине, као и од окупације до 1896 г. ови је манастир ослобођен био од плаћања „пореза“ на хајван и земљу, коју манастир за себе обрађује. Године 1896 вис. зем. влада својом наредбом од 3 јула број 83.298 И, окружне области од 11 јула број 12.473, а котарскога уреда у Београду од 16 јула број 4006, наређено је, да манастир Добрићево има плаћати порез на свој иметак.

По истој је наредби дозвољено сваком поједином калуђеру манастира Добрићева без пореза држати 10 коза и 25 оваца. — Управа манастирска обратила се са молбом, вис. влади зем. за опрост од пореза 30 октобра 1896. Иста молба остала је без успјеха. Управа се поново и непосредно обратила са молбом Његову Ц. и Кр. Апостолском Величанству Цару и Краљу Фрањи Јосипу I. у Беч. На ову молбу није још до сада дошло одговора, а подастрта је 18 јануара 1897 год.

— Има једна смијешна епизода из живота игум. Филотија Бошковића: Отац Филотије био је родом из Зарјеча ман. парохије, а био је канонички киротонисан за игумана. Причају, да је био јуначна срца, а снагом у два кадилука (котара) нико се није могао мјерити са њиме! — Манастиром је управљао од 1830—40—41 године*). Као и то: био је велики противник Турака, те их је много од његове руке помрло! — А био је велики пријатељ са Асан-бегом Ресулбеговићем заповједником требињским**). Пошто

*) Од прилике 1840—41 год. игумана Филотија је убио јеромонах Стефан Чучковић у манастиру кубуром у прса! Јеромонах Стефан био је родом из Дубочана, а био је рукоположен у манастиру Дужима; одатле је истјеран због пјанства у м. Добрићево. У пјанству је и оца Филотија убио. Н.

**) Причао ми је пок. Цар. Бедовић, да је Асан-бег, кад би год дошао у ови манастир, спавао у препрати! А другом њимом није дао. — Н.

је био дозлогрдио Турцима, не дајући им пљачкати и чинити „зулум“ у манастиру и парохији, — једном приликом, а нарочито да убију Филотија, дође у ман. Добрићево 12 Турака са чувеним буљубашом Мехмед-агом прозваним „Рогом.“ У манастиру не бијаше никога, осим Филотије, у ћелији са забрањеним вратима. Турци зовну Филотија и замоле га, да им отвори врата и да им приправи кафу, труда ради! Отац Филотије познаде Турке, као највише зулумћаре, а буљубашу као првога међу њима (Турцима), рече им, да их не може примити све на једаред; већ сама буљубашу, а онда, по увиђавности! — Док Филотије отвори врата, дотлен Турци дадоше буљубаши савјет, да одмах, чим му игуман кафу наточи, опали кубуре калуђеру у прса! Отац Филотије отвори врата, буљубаша уђе у ћелију. Хтједоше и остали Турци ући; на то Филотије поваци нож! Турци побјегоше натраг, а Филотије забрави врата! — Игуман сједе поред оцака, а Турчин поред њега. Кафа је била готова, али је игуман не хтједоше точити, јер се бојао пријеваре од Турчина! — Игуман скочи, ухвати буљубашу за прса и викну: Сада ћемо се окушати, а онда тек кафу пити! — Турчина баци на под, оте му пушке и нож, а поче га тући кољенима у прса! Турчин се кривљаше и позиваше друштво у помоћ. Врата су била забрављена, друштво му не могоше помоћи. Док Турци обилажаху са друге стране ћелију, како би му помоћи пружили, дотлен Филотије избаци полумртва буљубашу пред ћелију, а врата опет забрави. — Видјеше Турци, да игуману ништа не могу, због тврдоће куће и врата. Прихвате полумртва буљубашу, те га на носилима однесу у Требиње, пред Асан-бега. Пошто је Асан-бег све разумио од Турака, како се ствар догодила, одмах позва Филотија на одговор. Послије испита нареди, да Филотија ухапсе. На то дође жена Асанбегова, те ће бегу рећи: Зар Филотија ухапсити? Та он је мене хранио „медом и маслом,“ кад си са Ченгићима на Брњцу бој био! Преко мене живе нет га у садици, бег мјесто њега ухапси Турке, који су њему (Филотију) „зулум“ радили! — Као што је познато да сваки Турчин своју жену слуша, тако и Асан-бег учини: Филотија слободна врати у манастир, а Турке ухапси цијело друштво, осим буљубаше, а буљубашу посла у „хасталану“ (болницу). Разумије се, да ни послје беговици није фалило меда, масла и јаловијех крава! Али насиља Турци послје манастиру чинити не смједоше, све док је био жив Филотије и Асан-бег! —

(Свршиће се.)

Ц В Ј Е Т Н И К Д У Х О В Н И.

Афоризми.

Прикупио М. Н.

О спасењу душе и о врлинама

Богъ хоцетъ всѣмъ спастися.

(I Тим. 2. 4.)

Први и најважнији је посао старати се о нашем спасењу, а сви остали послови, па колико буди нам се чињели сјајни — споредни су (Прот. Авра-мије Некрасов).

Спасење душевно треба сваки хришћанин да држи за главни циљ, а све остало треба да му је средство за исти.

Без вјечнога спасења све је таштина.

Погледајте војсковођу, он једе, пије, иде, мисли, почива, разговара, али му је вазда главна мисао да побједи непријатеља. Тако исто треба и нама да је главна мисао о спасењу душе.

Све ствари у свијету, сва блага и земаљске дарове, па и саме науке, искуства и вјештине, и све остало треба узимати у обзир у оноликој мјери, у колико оне утичу на напредак врлина (1. Цар. 2, 10; Јер. 9, 24).
Петар Еп. Томски.

Гдје нема доброга и кориснога, ту нема ни лијепога (Сократ).

Права је корист оно, што помаже постигнућу вјечнога живота, а не удобностима и весељу земаљском (Св. Амвр. Медијолански).

Не треба осуђивати науку и познавање ствари, јер је знање само по себи добро и Богом успостављено, али претпостављати треба вазда свему томе добру *савјест* и побожни живот. (Тома Кемпејски).

Претпостављај потребно пред корисним, а корисно пред пријатним. Лудак је сваки онај, који се највише стара о оном што му не доприноси спасење душевно (Тома Кемпејски).

Ако узаквишиш по правцу тежња тјелесних — изгубио си и душу и тијело, а ако по правцу Божијем — обоје ћеш спасти (Серафим Саровски).

Приморајте злага, да чини добро: одговарам, да ће га брзо завољети. Приморајте лијенога да ради и брзо ће се задивити својој првој мржњи и непажњи према твуду (Картезиј).

Врлина је: величанствена у порфири; љубазна у дроњцима; преславна под штитом и шљемом; знаменита на њиви и при ралу; похвална у храму код св. олтара; благословена и на дому, и на селу, и у вароши. Са које год је стране погледамо од свакуд је она чиста, дивна и божанствена.

Сластољубље је времено — минутно, а врлина бесмртна (Перијандро).

Врлина се подвргава често гоњењу, али се то гоњење свршује њеном славом (Инок. Архиеп. Херсонски).

Права врлина нит на огњу гори, нит у воду тоне, а тим више на земљи не пропада; на пр: шта су учинили Златоусту, Атанасију Великом, Методију Славенском, Апостолима и другим хришћанским поборницима за вјеру, те су их онако гонили? — Само што су им још више славу увеличали (Прот. Аврам. Некрасов).

Пусти нека клевећу истину, нека мрзе љубав, нека убијају живот: истина ће се оправдати, љубав ће побједити, а живот ускрнути (Филар. М. Москов).

Ако си рад спасењу: чини све оно, што води к њему и добићеш га (Св. Исидор Пелусијот).

Као што на стубама почиње прва степеница за узвишење од земље, тако је Божанствени почетак у побожности избјегавање од зла (Св. Василије Велики).

Не чинити зла — први је степен к побожном животу, али ради постигнућа вјечнога живота то није довољно, него треба чињети и добро: Уклонися отъ зла и сотвори благо (Пс. 33, 15).

Као што је зло — зло чињети, тако је зло — не чињети добро (Св. Тих. Задонски).

Једнако је зло: и готовост на зло, и устезање на добро (Св. Григорије Богослов).

Не пуштати се пороку и не радити са урђем Богу — слично је танкој картици, коју вјетар носи, па нити горе допире, нити има доље мјеста — значи нигдје.

Једна побожна особа уживајући гледањем у башчи разно биље, покривено цвијећем — рекла је: „зар ја једина да не цвјетам у дивној башти хришћанске цркве?“

Не задовољавај се ријечју, мислима и жељама ондје, гдје можеш учинити добро. Добро је ако су ти мисли и срце добро, али није добро ако су ти руке скупљене, те их не пружаш к сиромасима (Филар. Мит. Московски).

Као што сама жеља јести — не храни; жеља пити — не напаја; жеља трговати — не обогађава, тако и сама жеља к спасењу — не спасава (Прот. Авр. Некрасов).

Жеља без дјела је што и дрво без плода — само да се посијече (Он).

Некоме само недостаје снаге чинити добро, а достаје му добре намјере (Филар. Мит. Москов).

Као што је немогуће себи купити за новце писменост, или искуство — не трудећи се, тако је исто немогуће постићи навику у врлинама, без брижљиве усрдности и без вјештања у истим (Св. Јефрем Сирин).

Не може се назвати Божијим слугом онај, који служи својим страстима и жељама, јер ко служи онда је слуга свог господара (Ава Исаија). Бог, и ако је дарожљив за нас, ипак и Он нам говори: „дај и ти што год“ (Златоуст).

Труд и подвиг за своје спасење не можеш постићи без Христа, али неће ни Христос без тебе (Филар. М. Москов).

Једнако је за тебе зло: и одбацити благу надежду, и бити сувише лакомислен, да није трудно постићи савршенство (Св. Григорије Богослов).

Без строго пажње над самим собом не могуће је човјеку напредовати ни у каквој врлини (Ава Агатон).

Вино и восак се не може начинити што се прије неће прштити; ни добра дјела се не могу чинити без особита усиљавања у подвигу (Св. Димитрије Ростовски).

Врлина је вазда окружена страдањем, као ружа трњем (Св. Григорије Богослов).

Лакоћа учињети гријех, а тешкоћа чињети добро, не треба да нас врати назад са добра злу.

Изаћи на висину тешке, је него пасти у безданицу, па зар ипак треба да падамо у њу (Филар. М. Москов)?

Не учиниш ли себи насиља — нећеш добити царства небесног, јер не уздај се тако јевтино добити небо, ако не радиш за Њега (Св. Димитр).

Побједа не бива без труда, ни вијенац без побједе (Св. Тихон Задонски).

Не желиш труда и трпљења — не желиш ни вијенца. Ко бјежи од трпљења, тај бјежи и од спасења.

Спасење се не састоји само у нечињењу зла, него и у — трпељивом подношењу зла (Златоуст).

Трудно је добити спасење, али није немогуће.

Не помишљај, да је немогуће испуњати заповиједи, — и данас их многи испуњавају.

Труд рађа славу (Св. Василије Велики).

Ја сам видио достину, да су неспособни за науке, али не видјех ни једнога, да је неспособан за добротинство и врлине (Конфучи).

Колико труда и муке поднесе човјек да постигне своје зле намјере? Каквим се мукама и немирима подлаже онај, што тежи да добије част и славу? Еј! Кад би се ми таквом труду и ревности подвргли, да уггдимо Богу, до колике би онда славе и савршенства духовнога дошли (Филар. Архиеп. Черниговски).

Ех! Шта ли не радимо, само да постигнемо наше ништаве и Богу противне наше жеље? За богатство дајемо мирноћу, душевну и тјелну; за част — богатство, а за мирноћу опет част (Филар. М. Москов).

На жалост! Ми смо много усрднији и јачи у раду за нашу погледну, него ли за спасење (Он).

Колико буд ко имао посла, ипак ће му остати времена за мало бес- послена сједника, за мало картања, шетње, читања романа, покладица, пашквила и т. д., али говори да нема ни мало времена, да поради о спа- сењу душе.

Ни земаљска добра не долазе без труда; зашто дакле да се уклањамо због труда од небесних добара) (Св. Нил Синајски)?

Почетак је врлинама тежак, али је продужење у врлинама врло при- јатно (Златоуст).

Путем врлина, што се више подвизаваш, то ће ти се све лакши чи- њети (Златоуст).

И ако много труда претиде, не се утврдиш у врлинама, али врлине толико веселе нашу савјест и толико производе у нама радости и задовољ- ства, да је немогуће икаквим ријечима изразити (Златоуст).

„Сами поглед на доброга — срећа је за онога, што га гледа, ако се у њему није затупио осјећај срца“ — говори Карамзин. Разумије се, тим више дужни смо бити срећни сами чинећи добро.

Колико се много труде за постићи земаљску награду! Па зар није- смо се дужни још већма трудити за небесну (Прот. Ј. Толмачев?)

Ако претпоставимо не само тешкоће постигнућа врлине, него и њен вијенац награде, — брзо ћемо остранити душу од свакога зла (Златоуст.)

Садање тешкоће и увреде срањуј са будућим наградама и никад нећеш ослабити у подвигу (Св. Марко Подвиж.).

Ако хоћеш труд дати је ваљан, — узми у обзир, да је труд привремен, а награде Божје су вјечне (Св. Нил Синајски.)

Тешко се спасти — говоре неки — али је стидно и недозвољено неспасти, а још при толиким датим нам средствима за спасење (Златоуст.)

Время Мое легко (Мат. 11, 30), И заиста шта је лакше и слађе ра- дити од онога, што нам доноси срећу и спасење (Цр.)?

Зар су птицама тешка пера, помоћу којих лете у вис? ни правсме хришћанину не могу бити тешке заповиједи Христове, помоћу којих добија крила и лети на небо.

Вазда треба почињати рад с малог, те да будеш способан за већи (Прот. А. Иванцов-Платонов.)

Треба бар до некога степена подвига доћи — ако не можеш до највећег.

Ако не можеш бити Сунце — буди бар звијезда, само се уздижи навише и остави земљу, јер је боље коликогод постићи успјеха у врлинама, него ништа (Св. Јован Посник.)

Почнеш ли да исправљаш своје мане и страсти, па ти се догоди да попузнеш опет у њих једном, два пут, па и двадест пута, ипак не очајавај, него се усрдно хватај и опет за подвиг, да одбијеш мане — најпослије ћеш их побједити (Златоуст.)

Један брат упитао је Аву Сисоја: „Оче! Шта ћу чинити? Ја сам пао“ (значи у порок) Старац му одговори: „Исправи се.“ Он му је опет рекао: „Ја сам и опет пао“ — И опет се исправи“ — одговорио му је старац. „Па до кад ћу тако?“ — „Док год узаживиш и будеш падао“ — рече му поново старац.

На путу спасења свако застајање чини назадак, а лабавост пута много губи (Филар. Архиеп. Черниговски.)

Живимо и напредујмо у врлинама тако, да нам никад прошлост не буде боља од садашњости или будућности (Св. Вас. Велики.)

Наше је савршенство у непрекидном усавршавању.

Својство савршенога је — непрестано усавршавање и држање себе за несавршенога.

Што се ко више приближује Богу, тим више познаје своје гријехове (Ава Доротеј).

Ако ти се врлине равњају са небесним звијездама, — ни тада се не можеш равњати у светости с Богом.

Не гледај на оно што си прошао, него на оно што имаш још проћи. Срећан је — не онај, што је добро почео свој подвиг, него онај, што је свршио (Св. Тихон Задонски).

Није велик труд поставити темељ, но свршити сву кућу (Св. Јеврем Сирин).

Догађа се често, да бродови пострадају и у самом пристану од напрасне буре (Ава Кесарије).

Не треба се само трудити док угледамо плод од рада, него до свршетка његова, јер се често догађа, да и зрео род изненада убије град (Св. Исак Сирин).

До саме смрти гријех никога не оставља, за то треба бити смотрен и до гроба чистити са себе гријехе (Филар. Архиеп. Черниговски).

Подвиг покајања и борба са страстима треба да буду цијелога живота на земљи (Игњатије Еп. Кавкаски).

Искушења не остављају ни умирућег, само по смрти (Он).

Нечистом једином мишљу можеш изгубити стогодишњи подвиг о спасењу (Прот. Авр. Некрасов.)

Почетак је злу — немар о добру, као год таме — заход сунца (Св. Глигорије Богослов).

Почетак је зала расијаност (Ава Пимен).

Опушћелу земљу притисне трње, а лијену душу нечисте мисли (Ава Таласије).

Најстрашније је нашем спасењу кад почнемо мислити, да нема опасности.

Вазда треба бити трезвен, јер ђаво не спава.

У највишој слободи буди готов за борбу.

Или ради, или говори, или мисли о добру, замо вазда буди њим заузет.

Тим ћеш ниже панути, што си се више попео, ако панеш (Цр.)

Мотка подупире грану, пуну плода, при стаблу, да не пане, а страх Божији — побожну и смотрену душу (Св. Нил. Синајски).

Не поноси се, ако си на правом путу, него пази да не сврнеш (Златоуст).

Смирени никад неће пасти; а кад? — Кад рачуна себе ниже свих (Св. Марко подвижник).

Твоја добра дјела заборављај.

Заборав својих добрих дјела — најбоља им је сахрана (Златоуст).

Ко чини добротности, не ради Бога, него да га људи уоче и похвале — губи за њих награду (Цр.).

Запаљена свијећа гори једнако, не обзирући се, гледају ли је људи: Тако и добар човјек, ради добро, не обзирући се гледају ли га људи (Прот. П. Соколов).

Ко се незаконо подвизава — неће добити вијенца (II. Тим. 2, 5).

Добра дјела цијене се по њиховој намјери (Св. Амвр. Медијолански).

Начин поступања зависи од начина мисли.

Добра је намјера темељ добрим дјелима (Филар. М. Москов).

Добра и Богоугодна дјела треба чинити не зашто друго, него за то, што су добра (Св. Нил Синајски).

Много више значи: из љубави према добру не оступати од добра, него ли из бојазни од зла — не саглашавати се на зло (Ава Херемон).

Ко чини добро ради другог циља, а не ради добра и спасења, тај није постојан у добру, јер ним постигне његов жељени циљ, и он ће престати чињети добро (Св. Григорије Богослов).

Достина их има, који док су у маломе чину — ништа од њих боље, а чим се вишега докопају — постају охолци (Цр.).

Мнозина док су у сиромашнијем стању — мајка су сиромашка, а чим постану богатији — сиромаш и не зна за њихова врата (Цр.).

Ради оно што је достојно награде, а не тражи ју.

Глава и суштина свију врлина — јест љубав, без које: ни пост, ни подвиг, нити ишта има значаја, јер ђаво може да подражава у свему човјеку, на пр.: посту; ни ђаво ништа не једе; подвигу: ђаво никад не спава и не сједи, него вазда: „Јако левъ, рыкая ходитъ, искии кого поглотити“ (I. Петр. 5, 8), само што ђаво човјеку не подражава у смирењу, добротности и у љубави (Блажени Августин).

Бог: „Всѣмъ чловѣкомъ хоцетъ спастися, и въ разумъ истинны пріити (I. Тим. 2, 4).

„Тако возлюби Богъ мѣръ, яко и Сына своего единороднаго дальъ есть, да всякъ вѣруяй въ Онь, не погибнетъ, но иматъ животъ вѣчный“ (Јован. 3, 16).

„Нѣсть бо иногo имене подъ небесемъ даннаго въ чловѣцѣхъ, онемже подобаетъ спастися намъ (Дјејан. 4, 12).

„Сынъ бо чловѣческій не приде душъ чловѣческихъ погубити, но спасти“ (Лука 9, 56).

Сердцемъ вѣруется въ правду, уsty же исповѣдуется во спасеніе (Рим. 10, 10).

Б Е С Ј Е Д А,

говорена у Величкој школи на дан св. Саве 1899.

Поштовани слушаоци!

Данашњи дан јесте славље цијелога Српства; данашњи дан испуњава превеликом радошћу срце сваког православног Србина; на данашњи дан пуни су храмови божији Срба и Српкиња, који су у освету рујне зоре дошли да приносе срдачне молитве своје светитељу; на данашњи дан види се, како мало и велико, мушко и женско хита из божијег храма у просвјетни, да и тамо ода топлу и срдачну хвалу своје просвјетитељу, што му је очи отворио и „књигу омилио;“ на данашњи дан по свима просвјетнијем заводима, гдје се српска ријеч чује и гдје се име и великог свецк Србина слави, чује се брујање из уста невине Српчади: „Ускликнимо с љубављу светитељу Сави,“ а са школске катедре чује се по која ријеч, која тежи да слушаоце поучи овоме или ономе. По томе обичају и ми смо се, поштована браћо, сакупили у овај просвјетни дом, да одамо хвалу и славу данашњем светитељу, а да ће Бог, те ћемо се у будуће купити на данашњи дан и у црквени храм, помоћу Узвишеног Господара и вашијем прагаштвом биће подигнут, те да заједнички с овим храмом слави и велича име свог светитеља.

Знајући да ми дужност налаже, да се с вама данас разговорим с овог светог мјеста, ја сам промишљао; о чему бих се с вама данас разговарао. Нијесам се, драга браћо, промишљао што се нема о чему говорити, него што на данашњи дан има и сувише предмета за озбиљан разговор. Мислећи да је за свакога човека, ваљда да зна и нозна себе, да своју прошлост проучи и да своје великане на ма ком пољу достојно прославља, тежећи њиховим стопама, а чувајући се свега онога што је рђаво и смета народном напретку, — ја сам изабрао за предмет данашњег говора: да у најкраћијем цртама пропратимо прошлост нашега народа до данашњег дана и да видимо, какве су заслуге данашњег светитеља, архиепископа српског Саве.

Старање, да се обезбиједи опстанак себи и потомству, јесте природни закон, коме подлеже како појединци, тако и читави народи, о чему се сваки дан можемо увјерити. У тој борби за опстанак један се човек издиже изнад другог, или један народ над друге, па или са свим пропадне, изгуби се, или пропадне да опет устане и узвиси се. Између таквијех народа, који је пао да опет устане и још више се узвиси, јесте наш српски народ.

У најстарија времена историјска живјели су Срби у земљи Бојци, данашњој Малој Русији, па у вријеме опште сеобе народа у IV и V вијеку почели су напуштати ту своју домовину и тражили нову, те су се у тој намјери кренули на југ и југо-запад. Ну, у првој половини VI вијека огромна маса српскога народа кренула се путем тијех првијех чета и населила се на простору од врха Јадранског мора до Солуна и југа саме Грчке данашње и до Бојане, на земљишту између Хрвата и Бугара, своје браће. Кад су дошли у ове земље, које су се звале Илирик, затекли су неки старосједилачки народ, Илире, па, истиснувши их из равница по брдима, заузели су њихова мјеста. Тада је овијем земљама владао грчки

цар Ираклије, из Цариграда. Историја нас учи, да су га Срби молили да се населе у његовој царевини, овим земљама, али је моје тврдо увјерење, да Срби никога нијесу за то питали, него се својевољно населили, па и ако би ко-год хтио, да им то спријечи, тога би они силом одбили. Овоме у прилог иде и та околност, што Ираклије тада није био у стању бранити своје сјеверне границе од дивљих азијских народа, који су упадали у њих и штету чинили, па му је то добро дошло, да се Срби населе ту и чувају му границе. Да Србима није могао нико стати на пут можемо се увјерити и из тога, што су казали при заузећу Солуна: „Да заузмемо још овај град, да не прима бјегунце.“ — Кад су се окућили у новој постојбини, саградили су град Српчиште у држави Србици, близу Солуна. И по старом обичају основали су на тој огромној просторији многе кнежевине, бановине и жупаније. Сви су одржавали међу собом тијесну везу: носили су једне хаљине, говорили једнијем језиком, молили се једнијем боговима. Таква чврста веза и јединство међу жупанијама и племенима учини, те им нико није могао одољети. Но, драга браћо, ово јединство и слога међу Србима била је у овјем земљама за врло кратко вријеме, а томе бјеше узрок то, што се Срби населише између двије хијене: на западу бијашу Римљани, а на истоку Грци, не зна се који опаснији. Кад се Срби населише и утврдише у овјем земљама, онда стану заирати од њих Грци и Римљани, па се сташе отимати ко ће имати преуднијег утицаја над Србима. Како бијашу Срби незнабошци, а у сред хришћанског свијета, гдје нијесу могли сачувати прадједовску вјеру, то и једни и други сташе слати своје свештенике да их покрсте; али ни једни ни други не имаше успјеха, јер проповиједају нову вјеру Србима на своме језику, који је био Србима отужан, поред тога што нијесу ни саму вјеру могли појмити. К томе бијаше још и то, што су њихови свештеници били гонитељи народни и глобације, те их народ сваком згодном приликом протјериваше и пригрљиваше своју прадједовску вјеру. Но, у овој превласти над Србима надмудре Римљане Грци, јер спремише словенске апостоле Ђирила и Методија, који преведоше с грчког на словенски језик богослужбене књиге и покрстише Србе. Али послѣје овога није престала борба између источне и западне цркве. Они Срби, што биху ближе Риму, потпадоше под римску цркву, а они, што биху ближе Цариграду, под цариградску. Сад се српски народ раздијели на двоје, па та мржња између источне и западне цркве захвати јачег коријена и међу њима. Тиме се српска племена ослабише, те на једном Рим истисне из цркава словенски језик, замијенивши га латинскијем, а то послѣје учине и Грци. Једина срећа бјеше још у томе, што већина народа бијаше вјере православне, па кад се роди славни јунак, Стеван Немања, то му знатно поможе при сједињавању државиза. Чим је Стеван завладао областима, што му их је отац дао, стане живо подизати цркве у и ван својих области, те му ово пронесе име по српскијем земљама. Ово уврједи његову браћу, те хтјеше да га уклоне с овог свијета, али их он побједи и завлада њиховијем земљама, па послѣје присаједини и остале покрајине и области. Сазове сабор и прогласи на њему себе за великог жупана. Али ово јединство, извршено њиме, било је формално, спољашње. Дакле, требало је српски народ ујединити духовно; требало је дати народу свештенство његове крви, које ће га чувати и стајати уза њ. Ово далеко замашније и важније дјело извршио је његов најмлађи син, св. Сава, први српски архиепископ и просвјетитељ народни. Васпитан у побожном духу

од свог оца, измалена је тежио за небесним благом, да стече спасење души, па је све, што је земаљско: власт, силу, господство, славу и т. д., презирао. Али њега Бог бијаше за друго одредио: за препродитеља српскога народа. Он се у седамнаестој години закалуђери и отиде у Свету Гору. Доцније се и његов отац остави земаљских блага и уживања, па, по савету свог сина, закалуђери се. Обојица с допуштењем грчког цара сазидају манастир Хилендар. Доцније свети Сава изради код патријарха и цара да српски народ има своје свештенство, па сам по њиховој жељи постане архијепископ, а од својих ученика, које је повео са собом, посвети за епископе. Вратив се из Цариграда оснује осам епископија с тим донесеним правом: да епископи сами постављају — хиротонишу — на упражњене епископске столице људе, а да их ради тога не шаљу у Цариград патријарху, и да између себе бирају митрополита. И ово је од не мање важности било за српски народ. Послије тога св. Сава да би уздигао и државу према цркви, крунисао је краљевском круном Стевана, свога брата. Тако је извршио и тај важни акт у српском народу. Па онда засновао је школе при манастирима, гдје би се васпитавали младићи за црквене и државне службе. Тако српска је држава постепено напредовала и за вријеме Душана достигла врхунац славе и величине — била је на истоку најсилнија држава и замијенила скоро пропаду грчку царевину.

Но, сад да се запитамо: шта је узрок да тако јака и силна држава одједном пропадне по смрти цара Душана?

Ако смо ради представити себи суштину овог питања, морали бисмо завирити подубље у устројство српске државе.

Српски народ, за вријеме својих бана и жупана, живио је у почетку једнаким животом — ~~у патријархату~~ није било ни виших ни нижих; пред судом су једнаки били: суд је био један за све, и то народни суд; није било ропства, јер племенско уређење то није допуштало — ниједно племе није дало да његов саплеменик робује. Доцније кад се ујединише све жупаније и постаде једна држава, онда поједини кнезови посташе господари у областима, па то право преносише и на потомке, а с тим се створи властела, постадоше господа и господичићи и спахије, који земљу нијесу радили, већ само надгледали над сељацима, који се зваху себри. С тим мало по мало подијели се народ на касте — себре и властелу. Земља је била црквена или државна, а сељаци су је обрађивали. А оваква подјела народа нигдје не доприноси плода, па ни овдје није. И сам закон био је другачији за сељака, а другачији за господу. Кад је пак Душан ступио на владу, он је хтио то да уништи, па пође путем, који није такође донио успјеха. Он подијели државу по грчком начину, на области, поставивши у њима своје намјеснике. Ово је увриједило властелу стару, а нова опет није марила за династију, те она остане сама. Па чим је Душан издахнуо, који је својом мишцом могао држати великаше у шкрипцу, одмах се великаши сташе грабити о превласт; сваки је гледао своје личне интересе, а на државне се нико није окретао. Сваки је хтио да влада самостално, или још и да над другијема влада. Вукашин поставши љубимцем слабог цара Уроша, намјести на важнија чиновничка мјеста своје пријатеље, па он да опреми на онај свијет цара, а себе прогласи за краља. Од сада бивају све жалоснији призори у српској држави. На пошљетку се заврши пропаст на Марици, гдје погибе Вукашин са својом браћом и многим властелом, а особито на Косову, гдје паде св. кнез Лазар.

Да видимо сад: шта сачува име Србиново кроз пет стотина љета тешког и мучног робовања под Турцима, шта је, дакле, остало у српском народу?

На ово питање веома је лако одговорити, или боље рећи: ово се питање само објашњава данашњим даном.

У српском народу остало је оно, што мач и ватра нијесу могли уништити; дакле, остало је оно, што је свети Сава дубоко засадио у душу Србинову, а то је: вјера и мисао о јединству народном. Пошто пропаде држава, остаде црква на челу са својим патријарсима у Пећи. Одмах се поврати стари ред у народу. Нестаде властеле, а народ бјеше једнак; скупљао се на своје зборове код цркава и манастира, па, охрабрен и утјешен од својих пастира, враћао се с бољом надом на будућност. Ради своје прадједовске вјере и српскога имена није марио страдали. Патријарси су га пред судон и свуда штитили, колико се могло. Али кад и то зеница српског народа, пошљедна утјеха и нада, пропаде — кад се укиде патријаршија српска од Турака и Грка, онда тек насташе црни и прецрни дани за српски народ. И од те 1766 г. више је пропало Срба, него за читава четири вијека. Срби свуда тражише помоћи, али је нигдје не нађоше. — Има смисла робовати годину, десет, сто, па и двјеста и сачувати своје име, али робовати пуних пет стотина љета, подносити најсвиријелија мучења и гоњења, китећи својим главама бедеме турских градова и издишући на кољу, и које је то перо што би и у блиједој слици изнијело и описало те муче, што их Срби подносише, — то је загонетно и необјашњиво. Али, драга браћо, с друге стране ово треба да нас храбри и весели, јер је то знак велике снаге и издржљивости. Тај народ обећава лијепу будућност, јер кад за тако дуго вријеме под тешкијем тиранскијем јармом не клону, он ће доћи опет до вине славе и величине, него што је био, само ако буде поведен путем којим треба Србима пред свјетом тога што не нађоше помоћи, као што рекосмо, Срби успјеше да скину са себе јарам тешки, бар у већини, разумије се потоцима проливане крви, а Шпартанци српски, Црногорци, нигда опет не дадоше да се угаси искра српске слободе, чувајући је у светим стијенама. Па кад почеше свитати бољи дани Српству, на пријестолу у Црној Гори подиже Бог витешке владаре из дома Петровића, који проширише границе Црној Гори и скидоше везе с руку многој браћи у ропству турском. У исто доба роди се јунак Кара-Ђорђе у Шумадији и ослободи Србију, данашњу краљевину, а остаде да цвили у ропству још доста наше браће; но даће Свемогући, те ће нам узвишени Господар, на кога гледа цијело Српство да га поведе љепшој и сјајнијој будућности, и њима смаћи с врат диндушмански јарам.

На пошљетку, да се запитамо: коме имамо да захвалимо за све то: што васкрснуше двије слободне државе, и што се име српско не изгуби за вријеме пет-сто-љетњег робовања? — Једино, дакле, Светом Сави: „Светој вјери буди хвала, вјера нас је одржала, а ту вјеру, свече мио, ти си чврсто утврдио“; зато, драга браћо, узвикнимо: Слава Немањићу Сави, српском просвјетитељу!

Ј. Поповић, учитељ.

Извјештај о основним школама црногорским у школској 1897 и 8 години.

(Саопштиава се у изводу.)

Ревизор: Радоје Р. Поповић, учитељ на Цетињу.

1. Мушка школа у Улцињу (Приморска нахија).

Испити су били 27 и 28 маја, и трајали су 12 сати.

Школа је четвороразредна (I, II, III и IV р.).

Уписано је дјеце:

У I раз. 28 мушких и 3 жен. православне вјере; у II р. 16 муш. и 6 жен. прав. вјере и 3 мушко римокатоличке вјере; у III р. 20 мушких прав. вјере; у IV р. 16 муш. прав. вјере и 2 мушка рим. вјере.

На испитима присуствовали су:

У I р. 17 мушких и 2 жен. прав. вјере; у II р. 12 мушких и 6 жен. прав. вјере и 3 мушко римокатоличке вјере; у III р. 19 мушких прав. вјере; у IV р. 14 мушких прав. вјере и 2 мушко римокатоличке вјере.

Одсутни при испитима били су узроком болести, пресељења и смрти.

У I р. 2 дјеце мушка прав. повторавају, остали ученици прелазе разреде.

Испитана су сва дјеца у свима разредима и већином из три-четири предмета.

Успјех показат о испиту у I разреду:

Из вјеронауке: више него врло добар.

„ српског језика: више него врло добар.

„ рачуна: близу одличан.

„ земљописа: близу одличан.

„ позн. и њег. чов. тијела: одличан.

„ краснописа: близу одличан.

„ цртања: одличан.

„ пјевања: врло добар.

„ гимнастике: између врло добар и одличан.

„ чистоће: близу одличан.

„ дисциплине: близу одличан.

Општи успјех у I раз. близу одличан.

Успјех показат о испиту у II разреду:

Из вјеронауке: више него врло добар.

„ српског језика: близу одличан.

„ словенског читања: близу одличан.

„ рачуна: између врло добар и одличан.

„ земљописа: врло добар.

„ познавања природе: близу одличан.

„ позн. и њег. чов. тијела: одличан.

„ краснописа: близу одличан.

„ цртања: одличан.

„ пјевања: врло добар.

„ гимнастике : између врло добар и одличан.

„ чистоће : између врло добар и одличан.

„ дисциплине : близу одличан.

Општи успјех у II раз. између врло добар и одличан.

Успјех показат о испиту у III разреду :

Из вјеронауке : врло добар.

„ српског језика : врло добар.

„ словенског читања с пријеводом : између врло добар и одличан.

„ рачуна : добар.

„ геометрије : добар.

„ земљописа : више него добар.

„ срп. историје : више него врло добар.

„ познавања природе : више него добар.

„ познавања и њег. човј. тијела : близу врло добар.

„ писања : између врло добар и одличан.

„ цртања : близу одличан.

„ пјевања : између врло добар и одличан.

„ гимнастике : врло добар.

„ чистоће : више него врло добар.

„ дисциплине : више него врло добар.

Општи успјех у III раз. близу врло добар.

Успјех показат о испиту у IV разреду :

Из вјеронауке : врло добар.

„ српског језика : врло добар.

„ слов. читања с пријеводом : између врло добар и одличан.

„ рачуна : добар.

„ геометрије : близу добар.

„ земљописа : добар.

„ историје : врло добар.

„ природе : близу врло добар.

„ познавања и његов. чов. тијела : врло добар.

„ краснописа : између врло добар и одличан.

„ цртања : врло добар.

„ дисциплине : врло добар.

Општи успјех у IV раз. близу врло добар.

Сви предмети у свима разредима израђени су по „Наставном Плану“ осим историје у IV раз, што није предавао г. учитељ од Косовске битке па напријед.

Предавања у школама отпочета су 1 октобра и дневно је рађено 5 часова.

Преко цијеле шк. године рађено је у школи 160 дана.

Учитељи су изводили дјепу у околину и занимали су се : гимнастиком, вој. вјежбањем и посматрањем околине. Управљајући је учитељ г. Андрија Јовановић и своју дужност вршио је примјерно. Колегијалност између г. г. учитеља била је примјерна, а тако и с народом су у најљепшим одношајима.

Казне према дјечи биле су умјерене. Код учитеља I и II разреда осјетио сам погрешке : су *ним*, мјесто с *ним* ; *шешмаести*. У земљопису му је прогрјешка, кад пита ученика : „ Како се зове они комад суве земље,

који је са сваке стране окружен водом?⁴ дијете рече: острво, а кад се пита: шта је острво? већ не може да зна; тако све из земљописа с малим изузетком.

Овдје се г. учитељ није досјетио, да додаје и пропитује обратним питањима. При писању дјеца наводе цијело тијело пут писаљке, на то би требало г. учитељ да обрати много бољу пажњу.

Код учитеља II и III р. осјетио сам погрешке: одмах чим почне да пита ученика почиње: да ну ми прича: . . . о . . . Давиду! Кад дијете не умије да почне или да продужи приповиједање, неће г. учитељ да му помогне, него се умуче, па један другог само гледају и чине ту дугачку паузу.

У објашњавању именица гријешу, што показује ученицима, да су збирне именице: сир, масло, скоруп; мјесто лишће, пруће, трње и др.

При читању ученици држе књиге близу очију или се пут књиге наводе.

О десетним разлошцима могло је много боље бити, а тако и из геометрије.

Разлика између килограма и литра слабо је изведена, јер говоре ђаци: кило вина, мјесто, литар вина.

За течне ствари су једне мјере, а за чврсте ствари су друге мјере, но те погрешке има на више мјеста код нас.

У земљопису гријеше, што не знају причати, без мапе, коју државу.

При писању сједе врло неправилно, а тако не држе ни перницу правилно него много прете савијају

Учитељи су посјећивали школу хредно. Школско здање је добро.

Племенски капетан је г. Ђрдун Војводић, који је и мјесни школски надзорник.

Дужност спрам школе Ђрдић је Ђурђе

Школа има своју башту близу школе и обрађена је сасвим добро на поуку дјеце.

Ове школске године било је школског прихода фор. 355·54¹/₂, а расхода 411¹/₂. Дефицита је 55 фор. и 46 нов., који ће се идуће године надокнадити.

Расход је учињен за школске потребе умјесно.

Школско је здање добро.

Училионица I и II р. има 234 куб. метра. На 1 дијете има 4·17 к. м.

Училионица III и IV р. 120 к. м. На 1 дијете има 3·15 к. метра.

Сви протоколи налазе се у потпуном реду.

2. Мушка школа у Мркојевићима. (Приморска нахија.)

Испит је био 30 маја и трајао је 7 сати.

Школа је троразредна (I, II и IV раз.).

Уписано је дјеце:

У I раз. 1 мушко православно и 10 мушких мухамеданаца.

„ II раз. 9 мушких мухамеданаца.

„ IV раз. 1 жен. правосл. и 6 мушких мухамеданаца.

На испиту присуствовали су:

У I раз. 10 мушких мухамеданаца.

„ II „ 9 „ „

„ IV „ 6 „ „

Двоје дјеце православне вјере одсутна су била при испиту, јер су се премјестила у другу школу.

Ниједно дијете не понавља.

Испитана су сва дјеца у свима разредима и већином из свијех предмета.

Успјех показат о испиту у I разреду :

Из вјеронауке: близу одличан.

„ српског језика: близу врло добар.

„ рачуна: близу одличан.

„ земљописа: одличан.

„ позн. чов. тијела: одличан.

„ писања: врло добар.

„ цртања: добар.

„ пјевања народног: добар.

„ гимнастике: врло добар.

„ чистоће: одличан.

„ дисциплине: одличан.

Општи успјех у I раз. више него врло добар.

Успјех показат о испиту у II разреду :

Из вјеронауке: одличан.

„ српског језика: врло добар.

„ рачуна: близу одличан.

„ земљописа: близу одличан.

„ природе: близу одличан.

„ позн. чов. тијела: близу одличан.

„ писања: врло добар.

„ цртања: добар.

„ пјевања (народног) добар.

„ гимнастике: врло добар.

„ дисциплине: одличан.

Општи успјех у II р. више него врло добар.

Успјех показат о испиту у IV разреду :

Из вјеронауке: одличан.

„ српског језика: врло добар.

„ рачуна: близу врло добар.

„ геометрије: близу врло добар.

„ земљописа: близу одличан.

„ српске историје: близу одличан.

„ природе: близу одличан.

„ позн. чов. тијела: близу одличан.

„ писања: врло добар.

„ цртања: добар.

„ пјевања (народног): добар.

„ гимнастике: више него добар.

„ чистоће: одличан.

„ дисциплине: одличан.

Општи успјех у IV р. више него врло добар.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
SRPSKOG JAZIKA
BURĐE
CRNOJEVIĆ

Сви предмети у свима разредима израђени су по „Наставном Плану“ осим IV-ог дијела у I читанци, узроком тим, што дјеца у почетку не говоре добро српским језиком.

Рад је отпочет 13 октобра.

Зими је рађено 4 сата дневно, а љети 5 сати.

Преко цијеле школске године рађено је 124 дана.

Г. учитељ није никад дјецу остављао саму у школи.

Учитељ је држао родитељске скупове и говорио је „о уредном посјећивању дјеце у школу и о важности учења.“

Учитељ је изводио дјецу у околину и занимали су се: гимнастиком и очигледним посматрањем околине.

Учитељ је одличног понашања у школи и ван школе.

При испиту сам опазио погрешке: дјеца не говоре правилно српски, чему је узрок што код куће врло слабо говоре српскијем језиком.

Неоправдана му је мана, што му ученици не скидају своје торбице ни кад сједе, ни кад долазе код табле.

При приповиједању понављају ђаци једну ријеч или реченицу више пута. Ђаци не приповиједају тачно него су научени на питања. Г. учитељ би требао да окрене много бољу пажњу на правилно држање тијела код ученика, особито при писању.

Похвалу заслужује г. учитељ за своје озбиљно и уредно држање у школи и изван школе, а тако и за умјесна и разговјетна питања.

Учитељ је у школи на квартиру.

Школу је посјећавао уредно.

Школско здање је добро.

Учионица је пространа 143 1/4 куб. м. те на једног ученика има 5 3/4 куб. м. Школа има башту, која је обрађена на поуку ученика.

Ђаци нијесу добро посјећавали школу, јер су их родитељи слабо шиљали. Капетан је овог мјеста г. Петар Вукић, и односио се спрам школе одлично.

Ове шк. године био је мјесни шк. надзорник г. Адем Петовић и вршио је своју дужност спрам школе сасвим добро.

У овој школи су ђаци мухамеданске вјере, и вјеронауку предавао је г. ода Карађузовић.

Ове шк. године било је прихода школског 128 ф и 81 нов., а расхода 204 ф. и 40 нов. Расход је умјесно учињен за школу. Сви протоколи г. учитеља су у најбољем реду.

Примједба. Од шк. године 1891/2 па до 1897/8 не бијаше равлика шк. прихода и расхода у капетановим протоколима извођена и додавана идућој години, него једне године забиљежен приход и расход, а о разлици нико ни ријеч!?

Сви г. ревизори те школе то су потврђивали! Ја сам по наредби приликом ревизије прегледао школ. приход и расход за 1897/8 годину, а прошле године нијесам контролисао, него сам из радозналости, што ми није било у дужност прегледао приходе и расходе од прошле године и то увидио. Због тога сам морао написати примједбу на протоколе г. капетана да такав рад није добар и да му треба те све приходе и расходе од свијех година сумирати и разлику додати к идућој години, које ће г. ревизор идуће године прегледати.

Ц Р К В Е Н И Г Л А С Н И К.

Руска православна црква у Бечу. — У Бечу данас има четири православне цркве: 2 грчке (једна за аустријске а 1 за турско-грчке поданике), српска и руска. Српска је посвећена 1894. а руска овог прољећа.

Но свршетком прошлога вијега није било тако. Тада се православље једва трпјело у пријестоници аустријској, гдје је папизам безгранично владао. Тако н. пр. грчка православна црква није могла имати јавног дохотка, и свештеник њен могао је свршавати обреде у тишини, пошто се за то морао искупити новчано од римокатол. каптала св. Стјепана. Тада падају први покушаји за оснивање руске православне цркве при руском царском посланству, нарочито за вријеме грофа А. К. Раумовског (1793—1809.), који је највише допринио, те су покушаји и остварени. Ова руска православна црква, у којој се служило славенски, била је стјециште за домаће и стране православне Славене. Славени су ликовали кад је освешћивана била ова црква. Руска посланичка црква премјештала се по становима. Од 1812. налазила се у својој кући, коју је поклонио један витез малтијског реда. Но како је јадан и тај стан био, види се из овог догађаја. У вријеме свјетско изложбе у Бечу 1873. дошао је тамо и руски цар Александар II., цар њемачки Вилхелм I. са својим свитама. На дан 30 августа, као на имендан руског цара, имала би бити служба и молепствије за цара, којем би присуствовала три цара са пратњама и дипломатским корпусом и т. д., а то све нити би црква могла примити, нити је у опће zgodна била, да покаже сјај Православља. Тада се присјете и прогласе, да у кући, гдје је и црква, влада опа, те се за богослужење удеси у салону руског Посланства на Веллајле, које је испало врло свечано. Тада прото Мих. Рајевски измели у руског цара дозволу за скупљање приноса за градњу цркве достојне Православља и Русије. Једанаест година купио је он прилоге и скупио их за то вријеме 22 хиљаде Рубља. Кад је послије смрти проте Рајевскога у мају 1884. дошао прото Александар Васиљевић Николајевски, заузео се с министром Лобановим-Ростовским за даље купљење прилога. Требало је много. Но ствар се докончала највише прилогом цара Миротворца Александра III. који је дао 200 хиљада рубља из свога прихода. Данас стоји четврти храм православни, који се својом љепотом мјери с најљепшим храмовима бечким. Сад се ради на подизању и петог храма православног, а трећег са славенском литургијом, који намјерава подићи чешка православна црквена опћина бечка.

(„Србобран.“)

Каква је руска црква у Бечу? — Руска црква у Бечу, што је начињена код руског посланства, по љепоти заузима једно од пријех мјеста међу зградама аустријске престонице. Саграђена је у московском стилу, те се тијем издваја између свијех бечкијех зграда. Крст јој је прозрачен на главном кубету, и кад га сунце грије од њега се одбијају боје као у дуге, и тијем привлачи радознале бечлије са свију крајева престоничкијех. Црква је опкољена разнијем зелењем, а одвојена је од улице гвозденом решетком. Унутрашњост у цркви свијетла је, и може у њој стати до 750 душа. Чим уђеш у цркву, одмах ти се поглед обрати на позлаћени иконостас, који је дивно израђен. Иконостас као и киота са стране на наљоама начињен је од кипарисова дрвета, вјештачки изрезана у стилу мо-

сковскијех црква из XV и XVI вијека. На врх иконостаса уздиже се богато украшен дивно израђен позлаћени крст. Иконе на иконостасу и са стране израдио је умјетник руски Харламов и Бруни. Изнад иконостаса показује се зид од олтара, и на три прозора на стаклу нацртан је лик Спаситеља у чину великог архијереја, с лијеве стране лик Богородичин, а с десне Јована Крститеља. — Унутра у цркви подигнута су четири стуба од гранита са мраморнијем капителима, богато уарашенијем; а на стубовима уздиже се дивна куба. Висока је црква 22½ хвата до јабуре, на којој је крст. Главни крст на средњој куби и крст на куби над звоником, у ком су благовучно удешена звона, особита су типа. У тијем крстовима налазе се стакла углађена као алмази, те у јутру и послје подне око 3 сахата, кад их сунчани зраци обасјавају, произлази красна игра у бојама. Од тијех стакала излазе дугине боје: сапфирове, рубинове, златно-жуте.

Нови бачки епископ. Св. Синод Карловачки бирао је 27 марта бачког епископа. Изабрао је једнодушно за бачког епископа архимандрита Крушедолског *Митрофана Шевића*.

Митрофан (Милан) Шевић, изабрани епископ, родио се у Новом Саду 1854 год. у врло угледној племићкој породици. Основне школе и гимназију свршио је у мјесту свог рођења, двије године права на свеучилишту у Грацу и Загребу и богословију у Ср. Карловцима.

По свршеној богословији 1879 ступио је у писарну Саборског Одбора. Ушљед изненадног пензионисања патријарха Прокопија Ивачковића, који га је одредио за придворног калуђера, оставио је Карловце и примио се професорског мјеста у богословији у Задру. Године 1880 примио је монашки чин у Манастиру Крчи у Далмацији и те је године покојни владика Задарски Стеван Кнежевић рукоположио за епископа и за тим за сивџела.

Као професору задарске богословије повјерена му је била управа тамошњег богословског семеништа, коју је дужност кроз више година тачно, савјесно и уредно вршио.

Године 1892 по одласку епископа Михајла примио је професорско мјесто на богословији Карловачкој и предавао је на истом заводу све до свршетка школске године 1895 догматику, моралку и катихетику и на скоро буде произведен за протосивџела.

Први дан Ускреса 1895 произведен је за архимандрита манастира Хопова и као такав, поред манастирске управе, вршио је дужност ректора тамошње монашке школе.

Шевић је врло спреман богослов, врло поштен човјек, ванредно савјестан манастирски настојатељ, а при свем том питом и оличена доброта.

Изабрани епископ новосадски Митрофан Шевић радио је и на књижевном пољу. Његови радови штампани су у богословском часопису „Истину“ који је прота Вучковић у Задру издавао. Године 1895 штампао је I. књигу Макаријевог Догматике, а год. 1896 II. књигу која је благословом архијерејског синода примљена као уџбеник у Карловачкој богословији. Као архимандрит хоповски прикупљао је податке за биографију свију досадањих митрополита, и епископа, те ће наскоро овај свој рад у посебној књизи изнијети на јавност. Један одломак тог дијела о бачким епископима изишао је лани у Шематизму бачке дијецезе.

† **Протојереј Манојло Грбић.** — Послије дужег боловања преминуо је у Карловцу протојереј Манојло Грбић, катихета и професор српске учитељске школе у Карловцу, члан и референт Епархијског Школског Одбора; члан епархијске Конзисторије, члан жупанијског школског одбора, жупаније Загребачке, рођен 19 децембра 1844 у Широкој Кули; рукоположен за ђакона 16 јуна 1868, за свештеника 5 априла 1870. За члана епархијске управе изабран 1872. Год. 1875 постављен од високог Школског Савјета за привременог, а 1876 за сталног катихету и привременог професора срп. учитељске школе у Карловцу. Декретом истог савјета 6 јула 1878 именован за сталног професора исте школе. Честити покојник је познати писац три књиге „Карловачко Владичанство“ и говорник са сабора г. 1892. Велики губитак наноси смрт протојереја Манојла Грбића, јер бјеше у свакој дужности реван. Лака му црна земља и вѣчная память!

ШКОЛСКИ ГЛАСНИК

Школе православних Арапа у Палестини. Руско царско Палестинско Друштво издржава сад у Палестини и Сирији 50 школа, у којима се уче 4000 дјеце православних Арапа. Учитељи за ову дјецу спремају се за своје звање из тамошњих Арапа у пансиону у Назарету, у коме је учитељска школа, као што су учитељске семинарије у Русији. Наставници у том пансиону, осим учитеља вјеронауке и арапскога језика, бирају се у Русији међу ученицима, који су свршили свјетско јуришеске семинарије, а има их, који су свршили свеучилиште или духовну академију. Над школама друштвеним води надзор један надзорник и његова два помоћника.

Школске књиге жицом везане забрањене у Прусској. Министар просвјете др. Босе издао је 1 априла ов. год наредбу, којом се књижевима забрањује, да школској младежи продају школске књиге, писанке, задаћнице, везане жицом. Сваки преступак против тој одредби ваља пријавити. Та је наредба издана ради тога, што су се многи ученици шиљцима зарђалијех жица озлиједили, те тако отровали себи крв.

Испити и преоптерећивање младежи. — У недавно обдржаваној скупштини њемачкијех лијечника и природописаца, расправљало се веома живо питање о испитима и оптерећивању младежи. Из расправа о тој ствари, може се истакнути предлог, да се настоји о том, да би ученици, у колико је то само могуће, полагали што мање испита; треба им ипак одмора. Говорници, нарочито проф. Дан, сматрају узрујаност младежи као узрок неурастеније, која се у најновије доба може назвати школском болешћу. Овом се приликом расправљало такођер о методама, како би се испитале последице преоптерећивања ученика.

Шмид-Нонард тврдио је, да је четвртина дјеце, што долази у школу, нервозна, која болест у вишим разредима расте тако, да се појављује 60% дјеце нервозне а 20% дјеце, коју мучи бесаница. Сматра барбаризмом, кад се дјеца силе, да дневно душевно раде чак до 11 сати. Даље жели, да

свако дијете прије уласка у школу прегледа лијечник, а дјеца, која су тјелесно или душевно болешљива, нека прије, него се даду у школу, овдраве. Преко 8 сати на дан не би смјело радити ниједно дијете.

И на конгресу за медицину и природне знаности у Кијеву говорио је др. Игњатијев о утјецају годишњих испита на здравље ученика. Испити једне ученичке скупштине, што их је он истраживао, трајали су 22 дана, а осредњи губитак на тежини износио је око 2000 гр. С тога говори др. Игњатијев о испитному тифусу, кому он приписује готово исто шкодљиво дјеловање као и тифусној грозници. У Москви су испите на четири године докинули, па ће ученици прелазити у више разреде према својим годишњим оцјенама.

Алкохол и школска младеж. — Како погубно утиче алкохол на здравље младежи, о том су установљена на народној школи у Бону ова опажања. Пронашло се, да 16% дјеце у опште млијека пило није, а међу 247 дјечака ч дјевојчица од 7 8 година није се нашао ни један, који не би пио вина, пива или ракије; 120 дјеце пило је пива или вина на дан по један или више пута, 20 пак дјеце добијало је сваки дан од родитеља ракије, понајвише коњака, „да се окријепе.“ Ученици, који су пили алкохолна пића, били су у школи непажљиви, а напредак им веома лош; погубна моћ алкохола опазила се нарочито у првим обучним сатима код дјеце, која су већ ујутру пила жестока пића. Ваља свратити пажњу на то, што се пронашло, да је више дјевојака (од 127 до 17) пило коњак и ракију, него дјечака (ов 130 само 3).

NACIONALNA

„Napredak.“

Ријеч учитељева В. В. Редг. Reform.“ доноси један чланак о грубости и идеализму који врједи прочитају. У њему се горко тужи на ружњу навику, да се у говору употребљавају многе ружне ријечи. а код неких оне служе као зачин у разговору. Према томе и дјеца доносе ту особину у школу. Противу ње не помажу опомене, ако се дјечија властита осјећања не грое свију суровости и ако се око и ухо не учине неприступним према свему непристојноме. У моралном васпитању није племенит говор за подјељивање. Да би и дјецу навикли на исти, мора се прије свега учитељ сам тако изражавати, како би изишао пред најстрожијег судију. Истина, у љутини и узбуђености измакну му се по неке ријечи, које у мирном душевном расположењу не би употребио и за које је овог или оног ученика већ раније покудио. Но учитељ мора себе обуздавати; он смије корити, али не и грдити (псовати). Грдње никад не поправљају, већ стварају још веће зло. Тичу ли се дјетета, које је пуно њежнијех осјећаја, то ће га оне најприје дубоко увриједити, а послје чешћијем понављањем оно ће на њих навићи и учитељ је и противу своје воље, својом кривидом, потиснуо дијете за један корак даље к суровости. Ако те — ружне — ријечи напротив погоде дијете, које је такве чешће слушало, то оно, у најбољем сличају, ништа особито о њима не помишља, али се појачава у навици да их употребљава. Буде ли ко са стране на такве непристојне ријечи скренуо пажњу дјетету, то ће се оно ревносно позвати на факат, да и његов учитељ исте употребљава. Ружан се суд мора чути о оном учитељу, који у тренутку узбуђења не измјери своје ријечи. Наш властити углед и добро нашег ученика дакле захтијевају, да не употребљавамо погрдне ријечи, а код строжијег владања собом (себеограничења) можемо их лако иклонити.

Ко су све претпостављени народног учитеља. „Руска Школа“ доноси ове редове: „Бесправност и потпуна потчињеност према свијема и свакоме, несумњиво је један од најтежијих услова у животу учитељеву. Ко ти ту све не влада над учитељем: Село in cogroge, староста, наредник, старјешина, окружна управа, свештеник, пристав, земаљски начелник, земаљска управа in cogroge, просвјетни савјет in cogroge, инспектор народнијех школа, директор народнијех школа. Невјероватно нешто! И свијем тијем лицима и уредима не само да је дужан учитељ покоравати се, него и „угађати“ сходно њиховом „положају“. Доиста ропски и жалостан положај за онога, који треба да васпита домовини својој и људском друштву карактерне и слободоумне чланове, који се неће повијати као вита трска за сваким вјетрићем. Но нека се тјеше руске колеге наше тиме, да је и ван велике Русије у западној Јевропи пуно просвјетнијех „пионера“, који су и у овом вијеку просвјете упућени не само да се кљају свугдје и сваком, него још да угађају и бољима и горима од себе.“

К Њ И Ж Е В Н И Г Л А С Н И К.

„Дело“. Лист за науку, књижевност и друштвени живот. Мај. Година шеста. Уредник Вуб. М. Давидовић, професор. Биоград. Парна радикална штампарија (ул. Кнез Аспом. бр. 35). 1899.

Садржај: Била једном ружа једна, pjesma од Милорада Ј. Митровића. — С. М. Мавританија. — Прометеј, pjesma од Р. Ј. Одавића. — Фридрих Ниче, од Владислава Рибникара. — Вубом, pjesma од Гветислава Ст. Оканов. — Капстаница, од † Свет. П. Ранковића. — Двадесетогодишња окупација Босне и Херцеговине, од Јозефа Холечека, преводи Ђ. С. Таушановић (наставак). — Мито, од А. Луговог, превод с руског. — Чарлс Роберт Дарвин, од Д. Р. — Један популаран филолог, од Шарла Лонвоа. — Тржиште људских таштина, роман без јунака, написао Виљем Мекпис Текере (наставак). — Боље икад него никад, од Гончарова, превео Ур. Петровић. — Позоришни преглед, од Богдана Поповића (наставак). — Друштвена хроника: Стари и нови трговински уговор наш. — Научна Хроника: Српско Геолошко Друштво, LXVIII збор (10. фебруара). Зоологија, Ботаника. — Критика и библиографђја: Pjesme Mihovila Nicolica. Zagreb 1898. Реферат од С. Микова. — Добриловски учитељ. Биоград 1898. Реферат од С. Материали за флората на Трновскии округ. Трново 1897. Реферат од Д-р Л. В. А. Прилози за грађу Ентомологије Краљевине Србије II Макролепидоптера околине Биограда. Реферат од Љ. М. Д. — Биљешке: Друштва. — Књижевност. — Новинарство. — Умјетност. — Различности. — Лични гласови. — Промјена уредника. — Исправке. — Огласи.

„Бранково Коло“. За забаву, поуку и књижевност. Год. V. број 18. Власник и уредник Паја Марковић Адамов. У Ср. Карловцима. Садржај: Педесетогодишњица Змаја Јована Јовановића. — Јован А. Дучић (Мостар). Балада VII. — Чеда Мијатовић (Лондон): Кнез Градоје од Орлова Града:

(Приповијетка из времена боја на Косову) 18. — Професор Милутин Јакшић (Карловци): О Арсенију IV Јовановићу Шакабенти. Лекције из историје карловачке митрополије 18. — Зар. Р. Поповић (Биоград): Пред Косовом. (Биљешке из доба 1874.—1878. године.) 10. — Гроф Л. Н. Толсти Васкресење (Роман). 5. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне биљешке Просвјетни и друштвени гласник.

„Просветни Гласник,“ службени лист Министарства Просвјете и Црквених Послова краљевине Србије. — Свеска 4. Год. XX. Уредник Ј. Миодраговић.

Садржај: Службени дио: 1. Укази Њег. Вел. Краља: Министарство просвјете и црквених послова (премјештај); Средње школе (постављења); Државна Штампарија (премјештај). 2. Претписи министра просвјете и црквених послова: Средње школе (постављења, разријешење); Стручне школе (постављење). 3. Расписи и одлуке министра просвјете и црквених послова 4. Службене објаве. — Радња главнога просвјетнога савјета: 5. Записници редовних састанака: Записник 720., 721., 722. и 724. састанка; Записник 727. састанка: Записник 728. састанка; Записник 729. састанка. — Школски летопис: 6. Извјештаји надзорника народних школа: госп. Милоја Влајића, надзорника за град Биоград; г. Љубомира Тирића, надзорника за округ ужички. 7. Статистика испита зрелости за 1897.—98. школску годину, од З. Р. П. — Наука и настава: 8. Основне школе у Штохолму, од Јована Милијевића, учитеља. 9. Основне школе у Србији прије половине овога вијека, од Миленка Вукићевића. 10. Двије лекције из практичне педагогије, по француском А. Станојевић. 11. Латинска класична проза у српским преводима, од М. Р. Дамитријевића. — Оцјене и прикази: 12. Годишњици Ниводе Кутња, реферат од — ића. 13. Смрт Смаил-аге Ченгића, реферат од Жив. Ковчежић; 14. Сталност учитељска и нови закони, од Ј. М. 15. Лекције из физике, од П. Аршинова. 16. Кутња баншта. 17. Позив и упутство за књижевне списи по народу за речник Српске Краљевске Академије. 18. Гласови о школама. 19. Просвјетни записи. 20. Нове књиге и листови. 21. Некролог: Илија Вукићевић.

„Зора“ лист за забаву, поуку и књижевност. Год. IV број IV. Властик и уредник Јован Дучић. Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака, а цијена јој је: на читаву годину 4 фор. или 9 дин., за ђаке 3 фор. или 7 дин. Мостар, 1 априла 1899

Садржај: Од Ј. Максимовића: пред Пушкинову етогодишњицу. — Пјесме: Алекса Шаптић: Прича. — Милета Јакшић: На храсту шуте. — С. Д. Мијалковић: Змије сунце. — Сокољанин: Пред стазом... — Јован Дучић: Из пошљедњих пјесама Лејили. — Приповијетке: Илија Вукићевић: На стражи (са сликом). — Пера С. Талетов: Јесен. — André Theuriot: Филомена, превео Liseron. — Поука: Миленко М. Вукићевић: Берђелез-Алија (наставак). — Оцјена и прикази: Гордана од Лазе Костића, оцјењује Ј. Ј. Јов. — Писма: Из Берлина од Ђорђа Миловановића. — Преглед листова. — Кроника: Књижевност. — Разно.

Претплату „Зоре“ прима њена администрација, затим издавачка књижарница Пахер и Кисића у Мостару, дворска књижарница Мите Стајића у Биограду и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се уредништву. — Поједина свеска стаје 40 нов. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петит-редака у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 6 нов., за три оглашавања по 4 нов., а за више од три пута, као и за огла-

се на читавој страни, знатно јевтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 нов. биљеговине.

„Учитељ“, педагошко-књижевни лист. Орган учитељског удружења. Година XVIII. Свеска за Април. Власник и издавач Учитељско Удружење. Књижевни одјељак главног одбора учит. удружења. Предеједник: Станоје Николић; потпредеједник: Раша Митровић; чланови: Коста Крстић и Мих. Сретеновић учит. у Биограду и уредник Дим. Ј. Соколовић учитељ у Биограду. — Садржај: Расправе и чланци: Фрагменти из Методике, (лекције једног хонорарног професора) по њемачком, од М. Марковића, професора; Учитељев рад у школи и ван ње написао Ђ. С. Којић, учитељ; Ручни рад и пољска привреда у основној школи (неколико мисли и напомена) од Ч. Тодоровића учитеља; Школски буџет и окружни школски одбор од М. П. Милошевића, учитеља; Из народне педагогије од Ст. М. М. учитеља; Како се изводи данас, а како би требало изводити партију о гласовима и уводним вјештањима за читање или основе за нови буквар од Ј. Петровића, учитеља; Школско кретање у свијету. — Забава и поука: Погрешан рачун, приповијетка из учитељског живота од З.; Предавање о израчунавању површина код четвороуглова (рад у школи и пољу) од М. В. учитеља. — Просвјетни записи: Просвјетне биљешке. — Књижевност: Реферати о домаћим књигама: а) Емпијска психологија од Миленка Марковића, професора; б) наше основне школе од Л. Лазаревића; в) Aus dem pädagogischen Universitätsseminar zu Jena од Љ. М. Протића. — Учитељско Удружење.

„**Napredak**“ — часопис за учитеље, узгајатеље и све пријatelje младежи. Glasilo „Hrvatskoga pedagogijskoga književnoga zbora“ i „Saveza hrv. učiteljskih društava.“ Uredjuje Stjepan Basariček. Broj 19.

Садржина: Учитељски савјест, кап. Јелица Беловић. — Бернадзиковска; Обука и умор, по експерименталним утјеравањима Лобсијеновим; Биолошки моменат у природописној обуци, Даворин Третењак; Школске болести, нап. Сигерт, превео и допунио М. Боројевић (наставак). Обзор по педагошком свијету. Рад хрватских друштава. Вјесник. Стране вијести. Сваштите.

„**Napredak**“ излази 4 пут у мјесецу. Цијена му је на годину за Црну Гору 5 фиор. 50 новч.

„**Škola**“. List za učiteljstvo i prijatelje školstva. Uredjuje Stjepan Širola. Овај лист излази мјесечно. Цијена му је год. 2 фор. 30 новч.

Садржина 5 броја: Духом се узвиси (пјесма), нап. Мијат Црнко; Конвенционалне лажи о узгоју, пише Јелица Беловић Бернадзиковска; Нешто о пучким школама, пише Јулије Варжичка; Разматрања о методи и методици, пише Шиме Вуди; Рачуница за IV разр., пише Драгутин Клобучар; Без слике и „Свјетозора“ нема успјешне обуке у религији и реалјама, пише Јосип Бинички; Нешто филологије, пише Скендер Фабковић. Књижевност. Гласник.

„**Нови Васпитач**“, орган за педагошку књижевност. — Св. V. Год. VII. Власник Мита Нешковић.

Садржина: Говор. — Либерално васпитање у школи. — Историја Срба у практичним примјерима за предавање у народним школама. — Грађа за васпитно-научну основу. — Књижевни преглед „Н. Васпитача.“

„**Učiteljski Glas**“ лист за поуку и интересе учитељства. Број 5 Год. 1. У Сплѣту, 15 маја 1899. Излази на 15 свакога мјесеца. Запада на год 4 круне, на по год. 2 круне. Учитељским приправницима даје се изузетно за по цијене. — Претплату прима благајник, чланке, дописе и вијести уредник. Иван Булић, власник и одговорни уредник, Фран Брадић, благајник.

Садржај: Осврт на неке приједлоге и препоруке у овогодишњем саб. засједању. Што се замјера данашњој пучкој школи? написао Петар Опара. Узгојна школа Будућности, написао Стјепко Илијић. Вода, пише Никола Киришић. Коју вриједност има одгој срца у младежи? пише Динко Сировица. Учитељске котарске конференције, написао Никола Љубидраг. О настави у Америци, написао Д. Ј. Божић. Како да удесимо пословање код школских штедионица, пише Вјекослав Радица. Из „Мога споменара,“ написао Вјекослав Николић. Нека се дјевојчице уз поуку причујају раду и реду. Књижевност. Мали вјесник.

„**Učiteljski Glasnik**“. Часопис за учитељство и све пријатеље пучке просвјете. Год. 1., број 2. Издаје и уређује Вјекослав Клемен, рав. учитељ у Грубишнопољу. Одговорни уредник Фрањо Јагушић у Загребу. Излази 2 пута на мјесец и то: 5 и 20 свакога мјесеца. — Годишња цијена 6 круна. Претплата и рукописи шаљу се на уредништво „Учитељског Гласника“ у Грубишнопоље (жупанија бјеловарско-крижевачка). — Нефранкирани листови се не примају. —

У овом броју налазимо ове радове: Поздрав (пјесма) од Д. Н.; Да си устројимо „Узајамну припомоћу учитељску заједницу; Шарена Капица (подлистак); Божја природа и ваљана књига јесу најбољи пријатељи свакога учитеља, пише Д. Дабљавас; Како да си уредимо наше материјално стање? Домаћи и школски Еуген Младечић; Не бити међусобно склон; Будућност народа; Зашто пада број школске младежи у 3. и 4., а особито у 5 разреду? Американско школство. Писма. Дописи. Промјена учитељства. Књижевне вијести. Разне вијести.

Књижевни радови Архимандрита *Никифора Дукића*. Књига 6. Београд. Државна Штампарија. 1899 год. Стр. 508. У овој књизи писац је описао борбу Добровољачког збора Ибарске војске год. 1876 и Усташких чета Јаворског Кора год. 1877—78. Иза посвете долази предговор; приступ; први дио (организација Добровољачког Кора; Полазак Кора преко границе у Турску; Бојеви Кора с турском војском; Изводи рачуна; други дио (организација усташких чета); Полазак усташких чета преко границе у Турску; Одломци из писма министра Ристића, Закон за добровољце.

У овоме дјелу наћи ће обилату грађу за нашу војну историју сви они, који се баве историјом, али и за друге ово је врло занимљива књига, написана лијевијем језиком, те човек с вољом чита, а уз то упознаје се са појединијем епизодама из наше борбе за ослобођење.

КЊИЖЕВНИ ОГЛАС.

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ.

Одлучили смо да издамо у српском пријеводу проф. Јов. Максимовића

ВАСКРСЕНИЈЕ

најновији роман Графа Л. Н. Толстога. Само име аутора, великог руског романијера и мислиоца, а и до сад нечувен, сензационалан успјех **Васкр-**

сенија по цијелом образованом свијету, најбоља је препорука за само дјело.

Превод ће изаlazити у свескама од 3 (три) табака, а цијело дјело изнијеће од прилике 10 свезака. Цијена свесци 20 новчића.

Прва се свеска штампа и послаће се за који дан претплатницима.

Ко нам плати у напријед за 5 свезака, послаћему се о нашем трошку.

У *Карловцима* на Ђурђев дан 1899.

Књижарница код **Вука Ст. Караџића**.
(Свет. Ф. Огњановића) у Ср. Карловци.

Међутим примили смо прву свеску овог најновијег романа чувеног Лава Толстога у српском пријеводу проф. Ј. Максимовића. Није потребе, да препоручујемо ово дјело, јер га препоручује име онаквог великана, као што је Толстој, само ћемо напоменути, да се роман преводи изврсно, а спољашња је израда и опрема врло лијепа и укусна. Препоручујемо и онијем, који читају исти пријевод у „Бранкову Колу“, да имаду ово класично дјело и засебно у онако лијепој руку.

„Школски лист.“ Издаје и уређује Никола Ђ. Вукићевић. Изашао је други број са овим садржајем: Бог дјечији родитељ, од Патера Севера Раџеа-а. О школским излетима, од Ст. С. Илчића. Говор г. Андре Ђорђевића, министра просвјете у Краљевини Србији, приликом отварања мушке учитељске школе у Јагодини. Прелаз Срба Сантовчана из римске вјере у православну. Некролог Школске вијести Разно. Нове књиге и листови.

„Школски Вјесник“, стручни лист земаљске владе за Босну и Херцеговину. Уредник Ђубоја Дурић.

Ишале су уједно VII, XIII, XVIII и XIX (за 1899 годину, са овом садржином: Царица и краљица Јелисава, преминула 29 Августа 1898 у Женеви. Дјечија психологија данашњег времена, од Јелице Беловић-Бернадзиковске. Први акценти и физиологија њихова у српском или хрватском језику, од Матеје Миваса. Што шта о школској дисциплини, од Јосипа пл. Глембаја. Из дневника једне младе учитељице, од Марка Мугића. Зашто учимо природне науке у трговачким школама, од Фердинанда Врбанчића. Теорија просторуког цртања на основу геометриског облико-словља, од Алојзије Студничкове. Географска имена, од Милана Марека. С ђацима кроз Босну — Херцеговину, Црну Гору, Далмацију, Јадранско море, Истру и западну Хрватску, од Драгутина Франића. Буњанов „Pilgrim's Progress“, религиозно-дидактичка књига седамнаестог вијека, од Владоја Дуката. Глазба и језик, схваћање глазбе, средство, којим је можемо усавршити и унаприједити, од Зламице Белохвален-Кораћ. Појединачи Боже!, од Ивана Кларића. Читање рукописа у основној школи, од Станислава Мајсторовића. Свилен буба, чланак 96 у трећој читанци, од Рудолфа барона Малдини. Философија у древних Хелена, од Љубоја Дурића. Руска педагогика у XVIII вијеку. Педагошка емотра. Популарно-научни чланци: О здравственом његовању коже, од др. Богославе Кек. Педагошке мрвице. Листак.

„Српски Пчелар“, орган за српске пчеларе. Главни уредник Јован Живановић. Година III.

Изашао је 7 број са овом садржином: Шта да радимо у априлу? О сађу. Право о пчели. Пчеларење линибуршких пчелара с плетарама. Моја Американка. Пчеларење на личкој стијени. Одговори.

К Њ И Ж Е В Н И О Г Л А С.

Изашло је дјело

Г Е О Л О Г И Ј А

за више разреде средњих школа

са сликама и једном геолошком каршом краљевине Србије

написао: **А. Станојевић**, професор.

Познато вам је, колики образовани утицај имају природне науке. Познато вам је такође, да су списи из ове гране књижевности омиљена читанка свих образованих људи, који хоће да допуне своје образовање а нарочите оних, који хоће да што боље упознају природу. Међу природњачким списима *Геологија*, извјесно, заузима по занимљивости свога предмета, по својој вези за све гране човјекове индустријске радљивости, једно од првих мјеста, јер нам излаже за нас најважније знање: *Историју Земље*.

У нашој овостраној књижевности данас већ нема у трговини никаквог систематског дјела ове врсте, па чак нема ни уџбеника за овај предмет у средњим школама. Осјетну потребу такога дјела сад је баш попунио госп. проф. **А. Станојевић**, израдивши *Геологију* за више разреде средњих школа са сликама и једном геолошком картом краљевине Србије, коју смо ми издали.

И ако рађена за средње школе, ова је књига ипак удешена да буде приступна сваком образованом Србину, који би се интересовао у првом реду *Историјом Земље* и у другом *Познавањем земљишта и минералног блага у нашој отаџбини*. С тога ће моћи да лако читати и друга публика осим школске. У том погледу она се у првом реду препоручује господи: учитељима народних (основних и грађанских) школа, вештеницима, економима и т. д., а нарочито љубитељима природе и скупљачима минерално-геолошких збирка из наше отаџбине. Једна овака књига биће свакоме корисан друг на сваком излету кроз горе и дубраве у Србији. Писац је, мао што у предговору и сам каже, то нарочито и имао на уму, кад је ово дјело приређивао за штампу. —

Достављајући вам до знања појаву ове књиге, ми вас молимо, да се заузмете за њену прођу и у својој околини скупиште по неколико претплатника. На сваких 5 комада скупљачи добијају шесту или новац.

Књига је израђена на финој хартији, има седам штампаних табаса, 55 слика и стаје у тврдом повезу 2 динара.

Поруџбине и новац упуђује се или потписатој књиџари или писцу.

Биоград, 5 априла 1899.

С поштовањем

Књиџара В. Валоџића.
у Биограду.

К Њ И Ж Е В Н А О Б Ј А В А.

У спомен ове народне свечаности и прославе Змајево, одлучио је одбор за прославу, а по овлаштењу самога слављеника, да штампа његове „*Ђулиће*“ и „*Ђулиће Увеоке*“ у засебној књизи, са сликом пјесниковом и сликом покојне *Љубе Змајеве* — *Руже*.

Од какве су књижевне вриједности ове дивне пјесме, у којима се најбоље огледа живот и велика душа пјесникова, познато је сваком Србину, који је читајући „Ђулиће“ са пјесником весело клицао, осјећајима среће и милине, а читајући „Увеоке“, скрушен стајао пред дубоком тугом пјесниковом. — Пјесме су ове сјајни бисер, којим би се ма која свјетска књижевност поносити могла, а ми смо и дични и поносни, што је нама та срећа у дио пала, да их можемо српском народу у најновијем издању пружити.

Ово издање „Ђулића“ и „Ђулића Увелака“ заинтересоваће наш читалачки свијет у толико више, што ће бити допуњено са четврт стотине пјесама, које нијесу биле у дојаконским издањима, нити су иначе гдје штампане; а биће врло укусно и у погледу штампе, и у погледу хартије; једном рјечи: достојно пјесника, достојно свечаности, достојно народа, коме је и намијењено, а изаће из штампе пред саму прославу (на Видовдан о. г.).

Да можемо нашем народу пружити прилику, како би ове дивне пјесме могао и сиромашнији Србин набавити, одлучисмо ударити што нижу цијену; а цијена је по комаду: *1 фор. 50 новч.* (3.50 динара) По ту цијену продаваће се књига само за то, што је издање велико, а надамо се таквом и одзиву, те смо увјерени, да ће српски народ схватити значај овог чисто књижевног потхвата.

Молимо све пријатеље Змајеве поезије, а то је без сумње вас српски народ, да се живо заузме сваки у своје мјесту око скупљања претплате.

Како је одбор за прославу примио издавање овог дјела у своје руке, то оно нема никаквих издавачких интереса, јер сав чист приход од ове књиге намијењен је нашем пјеснику као откуп овога дјела. Али тај откуп мора и треба да буде достојан и пјесника и народа српског, који ово дјело прима у руке своје. Оно није дар народни, јер пјесник се изјавио, да не може ни примити дара. Ово није награда, јер свака награда била би знатна за оне услуге, које је он нама кроз пола вијека учинио.

Нарочито пак молимо наше књижаре, да узму све ово у обзир, те да бар овога пута отетуше од оних уобичајених рабата и задовоље се највише са 10%.

Новце и све наруџбе треба послати најдаље до 31 маја (12 јуна) о. г. на Одбор за Змајеву прославу, Загреб

Имена г. г. скупљача и претплатника биће објављена.

У Загребу, на Цвијети 1889.

Одбор за Змајеву прославу
председник

Др. Богдан Медаковић.

„Невен“. Чика Змај-Јовин лист. Излази двапут на мјесец, осим мјесеца Јула и Августа. Година му почиње са школском годином, то јест мјесеца Септембра. Цијена на годину 3 фор, на по год. 1 ф. 50 новч. За Србију и Црну Гору 8 динара, односно 4 динара. Претплата се шаље издаваоцу, — Српској штампарији у Загребу. Још се могу добити сви бројеви од почетка Септембра 1898. Рукописи се не враћају. Адреса власника и уредника: Др Јовановић „Змај“, Загреб Зрињски трг број 3.

Садржај 17 броја: Нећеш лијо, што си хтјела! (Са сликом). Цилит. Мала. (Са сликом). Стихови за допуњавање. Наше тице седице на истоку.

Амојела, Раскинга и Ломигвозд. Шумски стан. Циганче. (Са сликом). Свршена парница. Укебаше га. (Са сликом). Свети Ђурађ и аждаја. Поликратов прстен. Греси св. Саве. Мал' не би русваја. (Са сликом). Каиро. (Са сликом). Мало шале. Не суди се по спољашности. Стара истина. (Са сликом). Подражавање крекетању жабијем. Не може се кад се не зна. (Са сликом). Заблуди врт. (Са сликом). Разнолије. Даштања. Рјешена даштања. Одговори и поруке.

Пошљедња писма Јакова Ортиса. Написао Хуго Фосколо. Превео Стево В. Врчвић. 1898. Штампарија Акцион. Друштва. Никшић. Цијена 70 новчића. Може се добити код прве К. Ц. Повлашћене Књижаре П. М. Калуђеровића. Цетиње.

Двојни и тројни савез. Др. Александар Љ. Митровић. Отштампано из „Дела“, Биоград. парна радикална штампарија, 1898. Цијена 40 новч.

Бићеш раденица. Приповијетка намијењена дјевојчицама. Написао Л. Ш. Демезон. Превео с француског М. Ђ. Глишић. Парна радикална штампарија. 1899. Стр. 219. 8-на. Цијена 1:20 тин. Ми је препоручујемо нашој женској младежи.

Списак књига и рукописа у библиотеци Матице српске. Штампарија српске књижаре Браће М. Поповића у Н. Саду. 1899.

Одјек српског православног свештенства, из Босне и Херцеговине. У Новом Саду. Српска Штампарија Д-ра Светозара Милетића. 1899.

Изишао је „Гласник“ православне далматинске цркве, год. VII, бр. 4. са овом садржином:

Ускршња посланица далматинског епископа Д-ра Никодима Милаша.
— Из прошлости далматинске цркве у Далмацији — Руска црква у Бечу.
— Црквене вијести. — На знање.

„Гласник“ излази у Задру свакога мјесеца на 16 страна велике осмине и стаје годишње 3 фор. Издавалац и уредник му је протопрезвитер Сп. Вујиновић.

Ишла је из штампе нова књига **Женске груди.** Љепота женских груди и како се његују у своје четири епохе, код дјетета, одрасле дјевојке, младе жене и матере. Са физичке и моралне стране написао Др. Ј. Ф. Албрехт.

Ова корисна књига за женски свијет користиће врло много и женама и дјевојкама јер их поучава, како да његују и очувају од разних болести свој природни украс. Нарочито матере које имају женску дјецу треба да прочитају ово дјело.

Цијена 1 дин. или 1 круна.

Растуривачи добијају $\frac{1}{4}$ рабата. Каталог наших издања шаљемо свакоме на захтјев бесплатно. Упутнице с порукама ваља слати Књиžари Savića i Komp. Zemun.

— Ишли су из штампе школски уџбеници:

О м и л и т и к а или Упуство у Црквеном Бесједништву, за своје ученике Богословско-Учитељске Школе, по Ј. Амфитеатрову и Н. Фаворову, саставио Лазо Поповић. Цетиње, К. Ц. Државна Штампарија 1899. Цијена 80 новч.

Земљопис Књажевине Црне Горе, за ученике III разреда основне школе. Написали: Буро Поповић и Јован Рогановић, треће издање. Прегледала и одобрила К. Ц. Школека Комисија. Цетиње 1899. Цијена 20 новчића.

Могу се наручити и купити код Прве К. Ц. Повлашћене Књижаре П. М. Калдуђеровића на Цетињу (Cettigne, Montenegro).

„Глас“. Службени црквено књижевни лист Нишке епархије, за хришћанску поуку и црквену књижевност. Год. 1., број 1. Власник: Духовни Суд. Одговорни уредник Милош С. Анђелковић, протођакон, суплент гимназије краља Милана I. „Глас“ излази 1. и 15. сваког мјесеца на табаку. Цијена је изван Србије 12 динара годишње.

Педесетогодишњица Змај-Јована Јовановића. — У Загребу постоји одбор за прославу педесетогодишњице књижевног рада Змајева. Тај одбор је, са потписима њих 57-рице, издао 1 маја о. г. проглас на српски народ, којим га позива на светковину педесетогодишњице, која отпочиње 13 јуна о. г. у Загребу, а уочи Видов дана пренијеће се светковина на Плитвичка Језера, гдје ће се прославити на сами Видов-дан и спојити са светковањем успомене на косовске јунаке.

† **Радоје Рогановић.** — На Цвијети у вече, изненада, умро је овдје Радоје Рогановић, државни благајник и познати наш пјесник. До 10 сати био је у друштву пријатеља, и тек је дошао у своју собу да почине, у мало минута је издахнуо.

Његова смрт је изазвала опће саучешће, јер је покојник од свакога био љубљен и поштован, што се најбоље видјело при његовом спроводу, на ком се окупило цијело грађанство цетињско са Н. С. Књазом Мирком на челу. Пред свештенством су одили дјаци мушке и женске основне школе, па гимназије и учитељско богословске школе. Кад је из куће изнешен мртвачки сандук г. Ник. Ст. Љубића изговорно је над њим опростајну пјесму.

Послије спијела у Влашкој цркви, г. проф. Лазар Перовић изговорно је над покојником у црквеној авлији сходну бесједу. Одатле се спровод кренуо на ново гробље, гдје се са врлијем покојником опростио г. Милош Ђ. Шаулић, секретар Великога Суда, у име другова, топлијем и дирљивијем ријечима.

Лака му родна земља, коју је тако жарко љубио!

† **Светолик Ранковић**, професор и књижевник преминуо је 18. ов. мјесеца у Биограду, у 36. години свога живота од грудне болести. У Светолика је много изгубила српска књига и просвјета. г. Светолик је писац „Горског Цара“, кога је издала Српска Књижевна Задруга
Бог да му душу прости!

цицероновског стила рачунало се је као повреда установљених правила и осуђивало се је.

Питомци су се вјећбали још и у писању латинскијех стихова, те им је и то помагало, да боље усвоје латински језик и да се изради стил. При вјећбању у писању стихова, ученици су обично прерађивали стихове Виргилијеве, Овидијеве и другијех римскијех пјесника.

Практиковало се и то, да ученици уче и представљају различите драмске комаде на латинском језику. Но нијесу за ту сврху узимали списе старијех пјесника, него списе језуитске, који су били и написани за ученике и удешени према потреби.

У језуитскијем школама учио се је и грчки језик, премда он није имао толико значаја, колико латински.

Предмети: математика, географија, матерњи језик и музика били су, истина, уведени у многе језуитске школе, али им се није давало велике важности.

Разноврсна предавања из различитијех предмета давали су наставници језуитски својијем ученицима на часовима тако зване „ерудиције,“ а то је био особити наставни предмет. „Ерудиција“ је зборник знања из различитијех наука. „Школска ерудиција мора узимати свој фокус из историје и етнографије различитијех народа, из дјела различитијех писаца и у опште из наука; у то долазе: басне и историјске приче из старог доба, оракули, изреке мудраца, примјери војничке вјештине и лукавства, знаменита дјела, пронађења, обичаји и уредбе код различитијех народа, емблеме, пјесништво, прорицања и т. д.“

У „Плану,“ који је прерађен у почетку овога вијека, речено је, да „према потребама времена треба на сваки начин додати главној поуци још неколико новијех предмета, и то — математику, физику и матерњи језик.“

2. *Више одјељење* (*studia superiora*.) Ово је био виши завод, који се је дијелио на течај философски, који је трајао двије или три године, и течај богословски, који је трајао четири године.

У философском течају учила се је логика, философија, етика, Евклидови елементи и географија

У течају богословском учило се је св. Писмо, дјела 70 тумача, о тајнама и обредима и т. д.

Професори у својим предавањима нијесу морали додиривати ништа, што би могло нашкодити папском угледу, или што не би било сагласно с науком католичке цркве. У случају пак, ако би се морали дотаћи каквога спорнога питања, онда су морали прикупљати доказе за правичност и умјесност католичког

учења, а за неправичност учења другијех пркава.

Програм предавања морао је бити потврђен од више језуитске власти. Без такве потврде професор није имао права предавати свој предмет.

Из изложенога наставнога плана види се, да је настава у језуитскијем школама у главном одговарала настави у Штурмовој школи и у другијем протестантскијем школама.

Али ако се нијесу разликовале поуком, оне су се разликовале правцем васпитања и дисциплином не само од протестантскијех, него и од свијех другијех школа.

Показаћемо овдје, какав је био њихов васпитни правац и каквијема су се они средствима служили у своме васпитном раду.

Права задаћа васпитања у језуитскијем школама била је та, да се од младежи створе покорне слуге папске и одани чланови језуитскога реда и католичке цркве.

Религиозно васпитање, удешено према потребама и цијељи, рачунало се је као најбоље средство за то. „Религија говори се у „Плану,“ мора бити основ и врхунац сваке науке и васпитања, њихова душа и вијенац.“ Од наставника се захтијевало, да дају својијем ученицима примјер побожности и да своју побожност видљивијем знацима исказују. „Наставници морају потицати своје ученике, да излијевају своја осјећања пред Богом и Његовијем Свјетом, да одређенијем за то молитвама, које они, да им не би било друго вријеме, морају или читати из књиге, или говорити на памет или понављати мислено.“

Ако ученик не би јасно и очигледно исказивао своју религиозност, онда су му у име казне одређивали, да врши неке извјесне побожне радње. „Ко не изврши какву год религиозну дужност, тај мора неко вријеме читати извјесне молитве, или присуствовати на доцнијој или на ранијој литургији.“

У колико су наставници казнили оне ученике, који нијесу довољно очигледно исказивали своју побожност, у толико су опет хвалили и узносили оне, који су то чинили. „Они који сјају особитом побожношћу, треба да буду хваљени и јавно одликовани,“ говори се у „Плану“.

И ако су језујити поменутијем начином васпитања достигли своје цијељи, такво васпитање није сагласно с правом хришћанском побожношћу. Спаситељ је корио фарисеје, који су се молили и постили само да их други виде. Он је наређивао, да се побожна осјећања излијевају пред Богом не ради тога да други виде, него тајно, и да се побожна дјела чине тако, да не зна љевица, што чини десница.

Желећи од својијех питомца створити покорне слуге папске и свога реда, језујити су захтјевали од њих безусловну покорност и послушност. Ученици су се безусловно покоравали својијем учитељима, учитељи префектима и т. д. „Воља свију и свакога, речено је у „Плану“, мора се слити с вољом једнога старешине — ђенерала реда. Воља овога пошљедњег мора се поштовати и вршити, као воља самога Исуса Христа“.

Желећи од својијех питомца створити такве људе, који ће увијек бити готови да се истакну не као браниоци општијех интереса, него као браниоци интереса папских и свога реда, језујити се нијесу особито бринули, да развију код њих међусобну љубав и дружбу; напротив, они су младеж васпитавали тако, да је сваки ученик морао гледати на своје другове с некијем неповјерењем и непријатељством. Сваки ученик видио је у својму другу супарника, којег је требало, ради сопствене среће, надмашити или понизити, па ма то било и путем шпијунџе. Шпијунство у језуитскијем школама било је крајње развијено. Већ смо рекли, да се је сваки ученик, који се ухвати да говори на матерњем језику, старао да ухвати у истом пријеступу којег од својијех другова, па да га прокаже и да на њега пренесе „срамотни знак и казну“, која је њему одређена била. Шта више, допуштало се је, да се друг пријеваром на тај пријеступ наведе, само да се сам од казне ослободи. Према овоме, школа је спремала систему шпијунџе, на којој је сва управа реда основана била и којом је било заражено све и свако, тако да ни један члан друштва није могао имати повјерења према другоме.

Да би потакли ученике да се што усрдније занимају наукама и да тачно врше своје дужности, језуитски наставници развијали су код њих натјечање и супарништво. „Ко умије, говори се у „Плану“, да вјешто потиче супарништво, тај има у рукама најбоље помоћно средство за успјешан рад у школској поуци. Наставник мора владати тијем средством и благовремено га примјењивати.“ Још се је наређивало, да се чешће ученицима говори, да ништа не заслужује вишу похвалу него то, кад ученик из године у годину превазилази знањем себи равнога, а да ништа није срамотније, него кад допусти, да га други превазиђу.

Ради натјечања одређивао се је свакојему ученику по један супарник, те се је морао старати да га превазиђе.

Као средство за потицање ученика на натјечање служило је и то, што су бољијем ученицима давали различите почасне

дужности у школи, као н. пр. магистра, претора, цензора и т. д. У осталом, и Троцендорф и Штурм давали су ученицима сличне дужности, али они то нијесу чинили да распале код ученика славољубље и да их заразе утакмицом.

За исту сврху служило је код језуита и свечано награђивање онијех ученика, који би превазишли своје другове у учењу и побожности. „Давање награда, говори се у „Плану,“ мора бити свечано и у великом скупу. Најприје се даје каква год драмска представа, а после гласник изазива одликоване ученике по реду. Ученици излазе и стају на средину дворане и уз опште одобравање примају награде из рука старјешине. При овој истој онај, који дијели награде, или пак други когод између чланова школске корпорације, говори бесједу у част одликованијех, а та бесједа мора бити спремљена раније и поднесена на преглед префекту.“

За исту цијел служио је и распоред ученика у разреду. Бољи ученици сјеђели су у првијем, а грђи — у пошљедњијем скамијама. Ученици који су сјеђели у првијем скамијама користовали су се великијем поштовањем не само у школи, него и изван ње. „Мора се наредити ученицима, читамо у „Плану,“ — да свуда показују дужно поштовање и уступају угледно мјесто онијема, који сједе на првијема мјестима у школи.“

Имена ученика, који су духовито извршили какву год радњу, или који су ма у чему надмашили друге, записивана су на нарочитијем таблама, „да се у спомена о таквој радњи сачува ради вјечне славе имена онога, који је привриједио што год у царству науке.“

Хвалећи и узносећи добре ученике, језуитски наставници удјељивали су обилато и понижавајуће казне онијема, који су слабо успијевали. У свакоме разреду била је особита скамија у углу, коју су називали „адском степеницом“, или каквијем другијем погрднијем именом. Онај који је у њој сједио обиљежен је био биљегом срама. У осталом, он се је могао од тога ослободити, „ако је знањем задате лекције или бољом израдом писменога задатка превазишао другога.“

Осим „адске степенице“ употребљавали су још и „црну даску,“ на којој су записивали имена љенивијех и немарнијех ученика, а тако и „будалску капу“ или „магареће уши,“ које су им на главу натицали.

Језуити су ријетко употребљавали тјелесне казне. Члановима језуитског реда било је забрањено, да сами врше тјелесне казне над ученицима, да не би тијем понизили своје достојан-

ство и углед код ученика. Ако је баш потребито било да се к тјелесној казни прибјегне, онда је то извршивао нарочити „поправљач“ (corrector), који је за ту сврху код сваке школе постојао. „Нека учитељ, говори се у „Плану,“ никога не бије сопственијем рукама, него нека то врши, у случајевима кад је допуштено планом, нарочити поправљач, који не припада учитељској корпорацији.“

Да би учитељ био смотрен и опрезан у казнама, даје му се у „Плану“ овакав савјет: „Нека ни јадан наставник не заборави шљедеће: они исти, које он сада држи за слабе и незнатне, и на које, може бити, гледа с презрењем, постаће кроз кратку вријеме младићи и људи, а може бити да ће доћи и до високог положаја и постати богати и силни, тако да дође потреба, да се њихова наклоност потражује и да се зависи од њихове воље и наредаба.“

Да би вјерније могли водити своје питомце по одређеноме путу, наставници су пажљиво посматрали њихово душевно расположење. Као средство за ово служила им је исповијест и читање ученичке преписке са својтом. Знајући особине свакојега питомца, језуити су их могли лако упућивати онамо, куда желе. Да би њихов утицај на питомце био јачи, они су се старали да утичу не само на њих, него и на њихове родитеље.

Језуити нијесу зајемаривали ни спољашњу страну васпитања. Они су се бринули о лијепом издржавању и тјелесном развију својих питомаца. Болеснике су брижљиво његовали. Цио дан био је подијељен на рад и одмор. Свако јутро почињало се је молитвом, за вријеме које су и ученици и учитељи клечали на кољенима. За овијем је настајао рад у разредима, који се је такође почињао и свршавао молитвом, а за овијем су ишли на литурђију. Послије литурђије спремали су задате лекције. У одређене дане наставници су водили ученике у шетњу. Ученици ни тренутка нијесу остајали без надзора: свуда их је пратило будно око наставничко.

Но ма колико да су се бринули језуити о спољашњем издржавању својих питомаца, опет не може да се не опази, да се они нијесу бринули, да од питомаца створе добре, честите и паметне људе, него да створе добре језуите, који ће бити одани своје реду и папи. Раумер поводом језуитског старања о спољашњем издржавању својих питомаца говори: „Ако каспин изгони овце на лијепу зелену ливаду, да пасу, не може се отуда изводити закључак, да их он воли и да то чини за њих, а не за себе.“

Од Бекона до Песталоција.

Бекон.

Од Бекона се почиње нови правац у философији, а заједно с тијем и у поуци.

Бекон се није занимао ни поуком, ни васпитањем дјеце; шта више он није оставио послје себе ни једног педагошког дјела. Но својим философским дјелима он је утицао, како на науку у опште, тако и на школску поуку у појединости. Он је скренуо пажњу људи на проучавање природе и њенијех закона и показао им је, да је стварност једини извор, из којег морамо црпити знање.

Фрањо Бекон Веруламски (1561—1626) родио се у Лондону од родитеља, који су припадали вишем сталежу. Још у дјетињству он је показивао изванредну даровитост и бистрину. Кад му је било 16. година ступио је на свеучилиште у Кембрицу. Пошто је ту довршио учење заузео је мјесто инглескога заступника у Паризу, да би тако на пракци политику изучио. Пошто се је повратио у Лондон, он је, послје смрти очеве, ступио у државну службу и заузимао је знатна и висока мјеста. Послједних година својега службовања он је био канцелар и државни судија. Али на шест година прије смрти био је разријешен државне дужности због службенијех злоупотреба. Ово доба он је посветио науци и философији.

Главна заслуга Беконова за науку састоји се у томе, што је показао, да нема никакве користи, кад се уче саме ријечи и фразе, а не обраћа се пажња на проучавање самијех ствари, и што је показао пут за изучавање природе и њенијех закона. Тај је пут -- непосредно проучавање предмета и природнијех појава индуктивнијем начином. „Ми не морамо, говори Бекон, изучавати камење, биљке и животиње по старијема књигама, него у самој природи; она само може да нам покаже наше погрешке и да нас обогати знањем. Кад проучавамо природу из нетачнијех и непотпунијех књига, које говоре о њој, ми онда ударамо на Божија створења печат нашега сиромашнога уображења, уместо тога да их посматрамо онаква, каква их је Бог створио“ . . . „Отворите књигу природе и трпјељиво је проучавајте, па, ослободивши се од свију предубјеђења, уједините се душом с онијема истинама, које се у њој садрже“ . . . „Црпите знање из неисцрпног и вјечно живог извора — васионе. Живите будно у природи, удубите се у њу вашијем мислима

и учите се да је разумијете, — тада ћете се научити и да јој заповиједате. С разумијевањем и власт бива све већа“... „Све се састоји у томе, да ми никада не отклањамо наше духовне очи од *самијех ствари* и да их примамо онакве, какве су оне у истини. Сачувај нас Боже од тога, да ми створове наше фантазије узимамо за истините слике свијета“. Бекон захтјева. „да људи за неко вријеме оставе оне назоре и појмове, које су научили или наслиједили и да се, као новорођени, са здрављем чулима обрате проучавању Божијих створова.“ „О царству природе ми можемо рећи оно исто што и о царству небесном: ми се морамо ослободити од предрасуда и постати као дјеца, да би могли у њ ући. Природњак се може узвисити до познавања закона, који у природи господаре, само непосреднијем и пажљивијем посматрањем природе и појава у њој, а никада помоћу теорија.“

Пошто се човјек ослободи од предубјеђења и утицаја различитих теорија, онда се мора познавати с предметима и њиховијем законима помоћу проучавања и опита. Искуство је основ познавања. Али ни искуство, ни оно познавање појединијех предмета и појава, које њим стечемо, далеко још није знање општега закона. Треба још да помоћу суђења и закључака изводимо из искуства и из појединијех посматрања опште законе и закључке. У томе се састоји *задача индукције*.

Према томе индукција није ништа друго до процес познавања цјелине из њенијех појединости, онога што је опште из онога што је одјелито, закона из појава и појмова из представа. Просто искуство и факта, макар како да су потребити, још нијесу индукција, него само њен почетак. Ону индукцију, која се ограничава само прибирањем факата или појединијех појава, а не изводи опште законе, Бекон назива простом дјетињском игром.

Бекон сравањује науку с пирамидом, у основу које стоји многостручност факата и појава, а врх јој је општи закон, који је изведен индукцијом.

Индукција се састоји у томе, да се мишљење уједини са скупљањем и посматрањем факата. Као што је само прикупљење факата бесплодно, ако није освијетљено мишљењем, тако је исто бесплодно и само мишљење без факата и искуства. „До данас су говори Бекон, философи били или емпирици, или рационалисти. Емпирици, као мрави, само прикупљају у гомилу; а рационалисти, као пауци, извлаче ткање из самијех себе; али се пчела држи средине, јер узима грађу из питомог и див-

љег цвијећа, па га прерађује сопственом снагом. Овоме пото-
њему је сличан прави философски, стварајући рад, који се не
ограничава само на снагу ума, нити спрема у памети само
необрађени материјал, који је добивен посматрањем и искуством,
него га сређује тамо у строгом систематском реду, који је већ
прерађен разумом.

За извађање општијех закона не вриједи сваки опит, нити
свако посматрање, него само оно посматрање или опит, који је
поново проучен. Не треба се ослањати на прости опит ни због
тога, што људи често посматрају предмете сваки са свога гле-
дишта и одређују их на један или други начин. Само исти-
нити опити и беспристрасна посматрања могу дати добру грађу
за научне закључке.

Утицај Беконовијех дјела и његове полемике против сред-
њевјековне схоластике и искључивог изучавања старијех језика
исказала се у шљедећем:

1.) Најбољи педагози почели су да захтијевају очигледност
у предавању.

2.) Почели су придавати прави значај самосталном изуча-
вању предмета.

3.) Почели су обраћати пажњу на метод поуке.

4.) И ако је **Валфганг Ратихије** и даље заузимао важно мјесто
у систему поуке, **Сиднеј Соури** реални предмети и матерњи језик
покренути напријед у реду наставак предмета.

Педагозима XVII и XVIII вијека пало је у дио, да Беко-
нове философске идеје примијене школској поуци. Ти су педа-
гози: Ратихије, Коменски, Лок, Фенелон, Франке, Русо, Базе-
див, Рохов и др.

Волфганг Ратихије.

Први по хронолошком реду шљедбеник Бекононове тео-
рије био је Ратихије. Он се је родио 1571 године у Вилстеру
у Холштинији. Изображење је добио у гимназији у Хамбургу
и на свеучилишту у Ростоку. Затијем је живио неко доба у
Инглеској и ту се је упознао с Беконовијем идејама. Пошто је
отпутовао из Инглеске, живио је у многијем њемачкијем варо-
шима, предлажући властима разнијех градова свој нови план
за поуку и нудећи своје услуге, да се тај план оствари; али
је свуда био одбијен. Најпослије, 1612 године, он пошаље на
сабор у Фравкфурту особити „меморијал,“ у коме је он изла-
гао свој нови план, а осуђивао се је онај начин поуке, који

је до тада постојао. Тај план био је предат на преглед неколицини ондашњијех научењака, од којијех су му неки поклонили доста пажње. Ушљед овога, Ратихије, био је позван у Аугзбург, да преуреди школе. Но он ту није оправдао оне наде, које су на њега полагали, тако, да је кроз пола године морао тај град оставити.

Пошто је из Аугзбурга отишао, почео се је опет старати, да би добио могућност, да оствари своје педагошке замисли, док му, најпослије, није дато, да уреди школу у Кетену. Више од четири стотине дјеце, мушке и женске, скупило се је у ту школу. Уређена је била нарочита штампарија, да штампа његове педагошке списе. Но ни у Кетену Ратихије није био у стању, да изврши оно што је обећао. Њега су затворили у тамницу, у којој је одеједио девет мјесеца, и ослобођен је био тек пошто је дао писмено, да се је више хвалио и више обећавао, него што је разумијевао и могао извршити. Пошто је из Кетена отишао, он није остављао мисао, да оствари своје педагошке идеје, те се је, као и прије, обраћао час једноме, час другоме знатном лицу. Између осталијех обраћао се је и шведској влади. Али свуда су се односили према њему хладно и с неповјерењем.

Оборен неуспјехом у својим најљепшим замислима, Ратихије умре у крајној сиромаштини 1635 год.

Ратихије био је свјестан свију недостатака у сувременој му настави, а у исто вријеме био је свјестан и тога, како би то требало поправити. Али код њега нити је било такта, ни умјења, да своје замисли оствари. Он није умио да схвати прилике, у којијема је имао да ради, па да се равна према њима и да стално иде к одређеној цијељи, с тога нигђе није ни успио.

Главни предмет, о којему он највише говори у својијем педагошкијем списима, јест настава у језицима, но и поред тога ми налазимо код њега много дидактичнијех правила, која се односе и на све остале наставне предмете. Ево главна од тијех правила:

1.) „Поступајте у свему сагласно с природом. Онај који иде против дјечије природе и који јој противурјечи, смета њеном правилном развитуку и ослабљава је.“

2.) „Учи само једно у једанпут. Ништа не може бити тако штетно као кад се различити предмети уче у исто вријеме и одједанпут. То је исто тако, као кад би хтјели варити одједанпут и у истом лонцу слатко, кашу, месо, млијко и рибу.“

„Но погрешно би било, кад би ово правило разумјели тако, као да у течају, н. пр., седам мјесеца ученици морају да се занимају само рачуницом, а друге седам мјесеца — латинскијем језиком и т. д. Као год што човјек употребљава разнолика јела, а не храни се за неколико мјесеца само кашом, тако исто морају и учитељи удешавати, да буде разноликости у занимањима њиховијех ученика, не мијешајући их, него згодно измијењујући их и замјењујући једно другијем“.

3.) „Мора се више пута једно исто понављати, јер се понављањем ствар не само боље запамти, но постаје и много јаснија“.

4.) „Нека се најприје све учи на матерњем језику“. „Само пошто се матерњи језик изучи, може се пријећи на изучавање другијех језика“.

5.) „Нека поука буде без принуђавања. Принуђавањем и ударцима само се губи воља за учење. Човјек лако усваја и задржава у памети само оно, што придобије добровољно и без присиљавања“. „Казне су умјесне само за лоше учениково понашање“. „Сам учитељ лично не мора кажњавати ученика, да не би тијем изгубио свој авторитет и углед код њега.“

6.) „Ништа се не смије учити на памет, што није разумљиво“.

7.) „Међу предметима мора постојати узајамна свеза, тако да знање једнога предмета олакшава усвајање другијех предмета. Кад се н. пр. уче језици, онда знање општијех граматичкијех правила, која су усвојена при изучавању матерњег језика, ваљаће и при учењу туђијех језика“.

7.) „При учењу ваља ићи од онога што је познато к ономе што је непознато; нова знања треба оснивати на онијем, која су раније стечена“.

9.) „Ученици морају најприје упознати предмет, па онда правила, која се на њ одвоје“.

10.) „У поуци све се мора оснивати на посматрању и опиту“.

Јан Амос Коменски.

Јан Амос Коменски (1592—1671) спада међу најгенијалније представнике педагошког свијета. Он је био Словенин, а родио се је у Нивницу, у југо-источничкој Моравској. Његово презиме дошло је од малог мјестанца Комни у Моравској, откуд су се његови стари преселили.

Коменски је рано остао сироче без родитеља, и прво његово васпитање ишло је рђаво. Тек кад му је било 16 година почео је да учи латински језик, који је тада био почетак учења. Сам Коменски овако говори о своме васпитању у младости: „Ја сам један од онијех несретника, чије је љупко прољеће живота најжалосније погинуло у схоластичком ситничарењу. Ах како ми је често успомена о изгубљеном времену истргла уздах из груди, сузе из очију, тугу из срца! О, како ми је често та туга истргла усклик: „ах да ми је повратити изгубљене године!“ Али су те молбе биле узалудне: дан који прође више се не враћа. Томе нема помоћи. За нас остаје само једно, једно је само могуће: да дадемо, колико смо кадри, добар савјет младоме нараштају и да им предочимо, како су наши учитељи падали у погрешке, па да им покажемо пут, којијем је могуће те погрешке избјећи.“ („Вел. Дидактика“, гл. XI).

Пошто је Коменски на себи искусио све тешкоће неправилнога васпитања и поуке, он се је ријешо, да цио живот посвети да то двоје побољша.

Ради проширења свога изображења, он је живио редом у неколико њемачкијех и холандскијех градова, а године 1614 вратио се је у домовину. Наскоро послеје тога постао је ректор у Прерову. Године 1618 постао је пастор у Фулнеку, а вршећи ту дужност, занимао се је још и васпитањем дјеце и писањем књига. Године 1620 ^{у Фулнеку} разрушише Фулнек, а Коменскоме том приликом пропаде читаво имање ^{у Фулнеку} рукописи. Након три године буде издата наредба, да сви свештеници, који нијесу католици, морају оставити Чешку и Моравску. Коменски се удаљи у Чешке планине и настани се у једнога спахије као васпитач његове дјеце. Но одма за тијем изађе наредба, да сви, који нијесу католици, оставе земљу. Коменски отпутује у Пољску. Кад је дошао на границу пао је на кољена и обратио се остављеној отаџбини, па је, пролијевајући сузе, молио Бога, да не заборави милу му Моравску и Чешку.

Пошто је стигао у Пољску, населио се је у граду Лиси, гдје је наскоро постао управник школе и епископ пресељене тамо моравске браће. Ту је он написао и издао дјело „*Janua rezerata linguarum*“ (Отворена врата језика) — нови начин изучавања језика. Ово је дјело легло у основ педагошке славе Коменскога. Он је сам о њему говорио овако: „Ја нијесам могао ни замислити, да ће ово дјетињско дјелце бити примљено са тако општијем одобравањем. О томе су ми јавили многи знатни људи различитијех народности, који су ми од срца жељели успјеха у

моме новоме проналаску. Моја књига не само што је преведена на 12 јевропскијех језика, но је преведена и на језике азијатске, — арабљански, турски, персијски и монголски.“

У Лису је Коменски написао „Велику Дидактику“ (*Didactica magna*), која излаже општа педагошка правила, основана на дубокијем философскијем основима.

Пошто су дјела Коменскога постала позната у Инглеској и Шведској, она су код влада у тијем државама изазвала жељу, да преуреде своје школе. Инглеска влада позвала је Коменског, да дође у Лондон и да преуреди школе. Он је примио позив и године 1631 дошао у Инглеску. Али политички нереди, који су одма за овим настали у Инглеској и Ирској сметнули су му, да оствари своје педагошке идеје. Он је пријешао у Швајцарску и, по препоруци шведске владе, трудио се, да састави уџбеник за језике, који је и издао године 1648, баш исте године кад је закључен Вестфалски мир, који је учинио крај опустошавајућем рату. Равнајући се према тој околности, која је била сретна за Њемачку, Коменски се у поменутоме дјелу обраћа владарима овако: „Ви сте, моћни господари, много ратом разрушили! Угледајте се на Онога, који вас је поставио за своје намјеснике, да управљате свјетскијем пословима, јер Он руши, да поново ограда, чупа из коријена, да поново засади.“

Године 1650 Коменски је, на позив књаза Рогоцкога, прешао у Мађарску и Трансилванију. Ту је уредио школу у Потаку, а ту је и написао дјело „*Orbis pictus*“ (Свијет у сликама), у којему је исказао своју идеју о очигледности у настави. Низом слика и описа нанизанијех у томе дјелу, Коменски упознаје ученике са различитијем предметима. Ово је дјело имало велики успјех и послужило је као образац за доцније илустроване књиге за дјецу.

Пошто је четири године проживио у Потаку, опет се је повратио у Лису, али му није суђено било да ту дуже остане. Пољаци су спалили Лису, а Коменски остане и без куће, и без библиотеке, и без многијех рукописа. Он се пресели најприје у Шлеску, па у Брандбург, а најпослије у Амстердам, гдје је и провео потоње године живота, дајући приватне лекције. Ту је и умро 15 новембра 1671 године у осамдесетој години живота. Кад му је било 77 година, написао је своја „Признања“, у којијема се истиче побожна и пуна љубави према добру и човјечанству личност пишчева. „Мојему је Творцу, говори он, угодно било, да ми дарује срце, које је

чезнуло да послужи општемудобру... Благодарехи својему Творцу и Богу, ја сам читавога живота био човјек, који жели оно, што је боље. И ако сам због тога често падао у неприлике, али Господ Бог није ме остављао, него ми је давао снагу и моћност, да изађем на крај... Ја сам све моје трудове предузимао због љубави према Господу и Његовијем ученицима. Другијех побуда ја нити знам, ни признајем, и нека буде проклет сваки онај тренутак, у коме је мој рад био потакнут или мстивисан другијем каквијем год побудама... Ја сам се мучио и бринуо највише о побољшању школске ствари. Тај сам труд отпочео и много година продужавао га ушљед тога, што сам желио, да изведем школску младеж из тијеснијех и готово мрачнијех лабирината, у којијема је она тамо лутала..." „Ја се надам и чврсто сам и непоколебљиво увјерен, да Господ неће допустити, да моји трудови пропају, него, напротив, Он ће помоћи, да се моји планови и намјере с временом остваре, кад умину тешка за цркву времена.“

„За себе лично ја не желим никаквијех земаљскијех блага. Најгрђа појата за мене је као дворац; ако не будем имао ни појате, да у њу склоним моју уморену главу, ја ћу се, по примјеру Спаситеља, задвојити тијем, ако ме когод под свој кров прими, или ћу остати под отворенијем небом, попут Спаситеља, који је проводио ноћ у Гетсиманији. У мјесто скупоцјеног накита, ја сам готов да се задовољим, попут Јована Крститеља, најгрубљим одијелом. Хљеб и вода биће моја најљепша храна; ако будем могао имати и нешто воћа, благодарићу за то Спаситеља.“

„Цио мој живот протекао је изван отаџбине у непрестаном страдању. Нигдје нијесам имао сталнога пристаништа. Ја хвалим и благодарим Твоје, Спаситељу мој, провиђење, што ми нијеси на овој земљи дао ни отачаства, ни стана, и што је она била за мене мјесто изгнања, или скитања, те заједно с Давидом могу рећи: ја сам твој странац и твој грађанин. Ти си ми вазда, као оно Илији, шиљао Твога анђела с комадом хљеба и гутљајем воде, да не умрем од глади и жеђе. Ти си ме сачувао од неразумијевања онијех људи, који оно што је привидно и случајно узимају за оно што је битно, пут узимају за цијељ пута, тежњу — за покој, гостионицу — за стално пребивање, мјесто скитања — за отаџбину; мене си пак привео к твоме Хориву; нека је прослављено име Твоје!“

Педагошка система Коменскога изложена је већином у његовој „Великој Дидактици“. Задаћа „Велике Дидактике“,

говори Коменски, састоји се у томе, да изложи вјештину свију да уче свему, и то да уче *заиста*, тако да њихово учење не може остати без успјеха; даље, да уче *брзо*, без да се оптерећавају они што уче и они што се уче, изазивајући и код једнијех и код другијех не досаду, него највишу насладу; најпослије да уче *шемељито*, излажући битну страну предмета, доводећи свакога правој науци, добре понашању и унутрашњој побожности“.

Период наставе Коменски дијели на четири степена, којијима одговарају четири врсте школа:

- 1.) Материнска или домаћа школа (за дјецу до шесте године);
- 2.) Народна школа, или школа матерњег језика (за дјецу од 6—12 година);
- 3.) Латинска школа или гимназија (од 12—18 година) и
- 4.) Академија или свеучилиште (од 18—24 године).

Домаћа школа мора бити у свакој породици; народна или основна — у свакој парохији; латинска школа или гимназија — у сваком граду; академија или свеучилиште — у свакој држави, или у свакој повећој покрајини.

У домаћој и народној школи добијају изобразење сва дјеца без изузетка, како мушка, тако и женска, у латинској школи или гимназији добијају изобразење они младићи, који теже к нечему вишем него занату; академији или свеучилишту задаћа је, да спреми будуће учитеље и руководе, да увијек има довољан број људи, који су способни да управљају црквом, школом и јавнијем пословима.

У домаћој школи највише се обраћа пажња на правилно физично васпитање и на развијање чула, да се дјеца с временом навикну, да правилно посматрају предмете и познају их. Полазећи с тога, да „у здравом тијелу живи здрава душа,“ Коменски излаже и хигијенска правила односно физичног васпитања дјеце.

Но васпитање у домаћој школи не мора се ограничити само на развиће тијела; напротив, мора се обратити пажња и на умно и наравствено васпитање дјеце, сагласно њиховом узрасту.

Још у родитељској кући дијете добија почетке онијех знања, која ће се доцније, у школи, ширити и попуњавати. Посматрајући камење, биљке и животиње, дијете добија почетке из природнијех наука; разликујући боје и гласове, оно добија основе оптике и акустике; посматрајући небо у разво доба дана и ноћи, добија основе из астрономије; познавајући мјесто, у коме живи и околину, сусједна брда, ријеке и т. д., она добија

основе из земљописа; вјецбајући се у говору — полаже основ за будуће изучавање језика, и т. д.

Тако исто још у дјетињству, у домаћој школи, дијете добија основе добре наравствености и лијепог понашања, угледајући се на примјере старијих и вршећи њихове наредбе.

У народној школи дијете, према узрасту, добија опште изражавање и развиће; као средство за то служи читање, писање, рачун, геометрија, пјевање, а такође и катихизис, свештене пјесме, Библија и нека познања из земљописа и технологије. Главни наставни предмет у народној или основној школи јест матерњи језик, на којему се морају предавати сви остали наставни предмети.

У латинској школи, или гимназији ученици добијају темељитије развиће и изражавање. Ту, осим старијег језика, уче граматику, дијалектику, риторику, аритметику, геометрију, музику, астрономију, а тако и природну историју (физику), историју, етику и богословље.

Према главнијем наставнијем предметима, Коменски дијели гимназију на шест разреда, и то:

I-ви	разред	граматике;
II-ги	„	физику (природне историје);
III-ћи	„	математике;
IV-ти	„	етике;
V-ти	„	дијалектике,
VI-ти	„	риторике.

Из ове диобе разреда према наставнијем предметима види се, да је дијалектика и риторика пренесена у старије разреде, а реални предмети намјештени су у млађе разреде. Ово потпуно одговара мишљењу Коменскога, по којему „без познавања предмета није могуће разумно говорити ни о чему, што је стварно и позитивно.“

Академијом, или свеучилиштем, завршује се изражавање. Примање на свеучилиште не смије бити прије, него се одреди, за коју је науку ко способан.

Пошто смо показали степене, на које Коменски дијели цио ток човјековог изражавања и васпитања, показаћемо још и важнија његова правила, која се односе на поуку и на васпитавање.

Природа је дала човјеку *могућност* да добије знање, али му га није дала готово. Знање мора бити стечено учењем. Само изражавањем човјек постаје човјеком. Изражавање је потребито свакоме: ономе који је ограниченог ума оно је потре-

бито, да поништи његову ограниченост; ономе који је даровит оно је потребито, да упути његов бистри ум на оно, што је корисно, а да га одврати од онога, што није корисно и што је штетно. Човјек се мора изображавати у младијем годинама, кад има највише пријемљивости за знање, и кад његове способности силно дјелују.

За изображење младежи потребите су школе, које морају бити *расадници хуманитарности*, јер се њихова задаћа састоји у томе, да иду на то, да њихови питомци заиста постану *људи*, т. ј. да постану паметни, разборити и побожни.

Поука се мора развијати дошљедно. Ученици корак по корак морају се пењати од једнога степена на други. Сагласно с овијем мора бити распоређена и наставна грађа. Чим ученици почну да уче, у њиховој души полаже се основ за сву поуку, јер будуће њихово занимање није ништа друго, до даље развијање и проширење онога, што је већ у основ положено (концентричко разређивање наставне грађе).

Да би се настава олакшала, треба да се отпочне у своје вријеме, — да јој претходи потребита спрема, — да се при поуци иде од онога што је лакше к ономе што је теже, — да ученици не буду оутерећени прећеранијем умнијем радом, — да се поука развија без хитње, — да учење иде од добре воље, по сопственој тежњи, и да буде удешено према учениковом узрасту, — да се настава развија практично и по једној и истој методи. Свако од овијех правила Коменски развија потанко и изводи их из философскијех основа.

Настава ће бити темељита, ако:

- а) ученицима буду саопштавали само корисне ствари;
- б) ако све буде основано на здравом и тачном основу;
- в) ако ти основи буду постављени дубоко;
- г) ако се све оно, што се доцније узради, буде опирало на тај основ;
- д) ако се свуда, гдје је диоба предмета могућа, ради тачнијег изучавања, та диоба буде извршила до пошљедње могућности;
- е) ако се све доцније буде опирало на оно што је претходило;
- ж) ако све оно, што има какав међусобни однос, буде непрестано у свези;
- з) ако се све буде утврђавало непрестанијем вјецбањем и понављањем. — Сва ова правила за наставу Коменски такође развија потанко и изводи их из философскијех принципа.